

”Ilman klaania et sä pärjää.”

**Kulttuurianalyttinen tutkimus Keski- ja Etelä-Irakin
arabiheimojen ja -klaanien sosiaalisesta rakenteesta**

Venla Österberg
Pro gradu -tutkielma
Kansatiede
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Toukokuu 2019

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

ÖSTERBERG, VENLA: ”Ilman klaania et sä pärjää.” – Kulttuurianalyttinen tutkimus Keski- ja Etelä-Irakin arabiheimojen ja -klaanien sosiaalisesta rakenteesta.

Pro gradu -tutkielma 84 s., 3 liites.

Kansatiede

Toukokuu 2019

TIIVISTELMÄ

Tässä tutkielmassa käsittelen Etelä- ja Keski-Irakin arabiheimojen ja -klaanien sosiaalista rakennetta. Olen kiinnostunut siitä, millaisia vastuu- ja velvollisuuskysymyksiä sukuun ja sukulaisuuteen liittyy, mitä heimon tai klaanin tarjoama suojele tarkoittaa sekä millaisia ovat heimojen korvaus-, vakuutus- ja oikeuskäytänteet. Tutkimukseni tavoitteena on tuottaa etnografista tietoa, joka täydentää Suomen viranomaisten Irakia koskevaa maatietoa, erityisesti kansainvälisen suojele ja pakolaisuuden näkökulmasta.

Tutkimusaineistoni koostuu 5 teemahaastattelusta sekä 19 asiakirjatapauksesta, jotka muodostuvat turvapaikkapuhuttelujen pöytäkirjoista, Maahanmuuttoviraston päätöksistä sekä niitä koskevista valituksista. Kaikki tutkimuksessani mukana olevat henkilöt ovat saapuneet Suomeen turvapaikanhakijoina vuonna 2015, ja yhtä lukuun ottamatta he ovat kotoisin Keski- ja Etelä-Irakin alueelta. Kaikki informanttini ovat taustaltaan muslimeja ja arabeja. Keskeisimmät teoria- ja analyysinmenetelmäni ovat muistitietotutkimus, kulttuurianalyysi ja lähiluku. En pyri tutkimuksessani luomaan kattavaa kuvaa Irakin arabiheimosta, vaan antamaan yhden näkökulman tästä monimuotoisesta rakenteesta.

Tutkimustulokseni osoittavat, että heimoilla ja klaaneilla on merkittävä oikeudellinen, sosiaalinen ja taloudellinen asema irakilaisessa yhteiskunnassa ja näin ollen myös yksilöiden elämässä. Sukuyhteisöt rakentuvat yhteisiin esi-isiin perustuviin verilinjoihin. Heimot ja klaanit toimivat eräänlaisena sosiaaliturvana, vakuutusjärjestelmänä ja oikeuslaitoksena, jotka huolehtivat yksilöstä ja perheistä erilaisissa ongelma- ja riitatilanteissa. Sukuyhteisöt kantavat yhdessä vastuuta kunnia- ja häpeäkysymyksissä. Yksilö on vastuussa omasta toiminnastaan sukuyhteisölleen, mutta samalla hän on osaltaan vastuussa sukuyhteisönsä muiden jäsenten toiminnasta heimonsa tai klaaninsa ulkopuolisille tahoille. Erilaisiin konfliktitilanteisiin liittyvät kollektiiviset rankaisu- ja verikostokäytänteet sekä heimosta erottaminen ja kunniaväkivalta muodostavat yksilön kannalta merkittävimmät turvallisuusuhat, jotka voivat johtaa pakkomuuttoon ja kansainvälisen suojele tarpeeseen.

Avainsanat: Irak, arabi, perhe, klaani, heimo, heimo-oikeus, heimokäytännöt, sosiaalinen rakenne, turvapaikanhakija, pakolaisuus, vaino, kollektiivinen vaino, kunniaväkivalta, muistitieto, kulttuurianalyysi, lähiluku

Sisällysluettelo

1. Johdanto	2
1.1. Tutkimuksen tausta	2
1.2. Tutkimuskysymykset	5
1.3. Maahanmuutto ja sukulaisuus kulttuurien tutkimuksessa	7
2. Tutkimuksen toteutus	10
2.1. Tutkimusaineistot ja -menetelmät	10
2.2. Muistitieto	15
2.3. Tutkijapositio ja eettiset kysymykset	19
3. Teoreettinen viitekehys ja keskeiset käsitteet	26
3.1. Kulttuurianalyysi ja lähiluku	26
3.2. Pakolaisuus, turvapaikka ja vainokertomukset	29
3.3. Irakin arabiheimojen ja -klaanien rakenne, terminologia ja historia	31
4. Osana perhettä, klaania ja heimoa	38
4.1. ”Olen vastuussa kaikesta kotona.”	38
4.2. ”Se on vähän häpeällistä, jos sulla ei oo klaania.”	43
4.3. Sosiaaliturva ja yksilön suojele	47
5. Heimo-oikeus	49
5.1. Korvaus- ja vakuutusikäytännöt	49
5.2. Kollektiivinen vaino	54
6. ”Säännöt koskevat jopa tapaa, miten kuuluu elää.”	58
6.1. Kunnia ja häpeä	58
6.2. Heimosta ja klaanista erottaminen	62
6.3. Kunniaväkivalta ja pakkoavioliitot	64
7. Monimerkityksellinen heimo- ja klaanijäsenyys	68
Lähteet	73
Liitteet	
Liite 1.1.	
Liite 1.2.	
Liite 2.	

1. Johdanto

1.1. Tutkimuksen tausta

Monissa yhteiskunnissa sukulaisuus muodostaa tärkeimmän yksittäisen sosiaalisen instituution. Antropologisessa tutkimuksessa ”sukulaisuutta tarkastellaan kulttuurisina luokitteluina sekä ryhmänmuodostuksen piirteenä”. (Eriksen 2004: 130–131.) Tutkielmassani pyrin ymmärtämään mitä kaikkea sukulaisuus sosiaalisena instituutiona tai rakenteena tarkoittavat Keski- ja Etelä-Irakin arabien kontekstissa. Ketkä kaikki kuuluvat perheeseen ja millaiset ovat valtasuhteet sukuyhteisössä? Mitä irakilaisesta heimoyhteiskunnasta tulisi ymmärtää, jotta yksilön kansainvälistä suojelutarvetta voidaan arvioida objektiivisesti ja kontekstisidonnaisesti? Minkälaista kulttuuritietoutta Irakista Suomeen turvaa hakemaan tulleet henkilöt kantavat mukanaan, ja mitä irakilaisesta perhe-, klaani- ja heimorakenteesta voidaan ymmärtää heidän kokemustensa perusteella?

Vuonna 2015 hieman yli miljoona ihmistä saapui Eurooppaan hakemaan turvaa ja suojelua kotimaassaan pitkään jatkuneilta sodilta, konflikteilta tai yhteiskuntaa terrorisoivilta aseellisilta ryhmittymiltä. Suomesta turvaa anoi 32 476 henkilöä, joista kaksi kolmasosaa (20 485) oli lähtöisin Irakista. (Rantala 2016: 5.) Kuluneiden vuosien aikana julkisessa keskustelussa on toistuvasti tuotu esiin turvapaikkamenettelyssä ja turvapaikanhakijoiden oikeusturvassa esiin tulevia ongelmia ja puutteita (Ks. [www3a](#), [www3b](#)=YLE). Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutti ja Yhdenvertaisuusvaltuutettu ovat tehneet pilottitutkimuksen 18–34-vuotiaiden irakilaisten kansainvälistä suojelua koskevien päätösten muutoksista vuosilta 2015 ja 2017. Tutkimuksen mukaan Maahanmuuttoviraston¹ ratkaisukäytännöt ovat kiristyneet ja turvapaikanhakijoiden oikeudellinen asema on heikentynyt vuodesta 2015. Tutkimuksen mukaan tulkintalinjassa tapahtuneet muutokset eivät selity lainsäädännössä tapahtuneilla muutoksilla, vaan todennäköisinä selittävinä tekijöinä

¹ Maahanmuuttovirasto (Migri) toimii sisäministeriön alaisuudessa. Virasto ”toteuttaa Suomen maahanmuuttopolitiikkaa ja tuottaa tietopalveluja poliittisen päätöksenteon tueksi sekä kansallista ja kansainvälistä yhteistyötä varten. Maahanmuuttovirasto käsittelee ja ratkaisee ulkomaalaisten maahantuloon, maassa oleskeluun, pakolaisuuteen sekä Suomen kansalaisuuteen liittyviä asioita. Maahanmuuttovirasto vastaa myös turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskusten käytännön toiminnan ohjauksesta, suunnittelusta ja valvonnasta.” ([www5a](#)=Sisäministeriö.)

voidaan pitää poliittista ja hallinnollista ohjausta sekä turvapaikanhakijoiden oikeusturvan heikentymistä. (Saarikkomäki et al. 2018: 34–35.)

Olen toiminut kesästä 2017 asti vapaaehtoisena kansalaisavustajana ja tukihenkilönä hankkeessa, joka tukee turvapaikanhakijoita heidän prosessinsa eri vaiheissa ja tekee työtä paperittomuuden ehkäisemiseksi. Vapaaehtoistoiminnan myötä olen lukenut useita Maahanmuuttoviraston tekemiä puhuttelupöytäkirjoja ja päätöksiä. Asiakirjoja lukiessani olen törmännyt toistuvasti ongelmaan, jossa kulttuurisesti ja historiallisesti erilaista ja erityistä perhekäsitystä ei tunnusteta tai tunnusteta. Ranskalainen historioitsija Marc Bloch on kirjoittanut teoksessa *Historian puolustus* seuraavasti: ”Kykenemättömyys ymmärtää nykyhetkeä johtuu vääjäämättä siitä, ettei menneisyyttä tunneta. Mutta yritys ymmärtää mennyttä aikaa on ehkä aivan turhaa, jos ei tiedä mitään nykyisyydestä.” (Bloch 2003: 90.) Vaikka Bloch puhuu ajasta, ajattelen, että hänen ajatuksensa ovat sovellettavissa myös oman tutkimukseni teemaan. Irakilaisten turvapaikanhakijoiden sukusiteisiin kytkeytyvien vaino- ja väkivaltakokemusten puutteellinen ymmärtäminen johtuu siitä, ettei heidän yhteiskunta- ja kulttuuritaustaansa huomioida päätöksenteossa riittävästi. Toisaalta yritys ymmärtää taustan erityispiirteitä voi olla turhaa, jos tiedon merkitystä tai sen arvoa ei tunnusteta.

Sekä suomalaisessa että irakilaisessa kontekstissa perheille, suvulle ja heimoille annetut merkitykset ovat sosiaalisesti ja poliittisesti tuotettuja (Ks. Brubaker 2013: 34). Maahanmuuttoviraston päätöksentekoa ohjaa suomalaisen lainsäädännön käsitys ydinperheajattelusta (www.lc=Maahanmuuttovirasto; Maahanmuuttovirasto 22.5.2018: 5; Fingerroos 2017: 27, 35, 40) sekä täysi-ikäistyneen henkilön asemasta itsenäisenä yksikkönä, joka on vastuussa vain omasta itsestään, omista teoistaan ja mahdollisista alaikäisistä jälkeläisistään. Monin paikoin tämä heijastuu myös turvapaikkamenettelyyn ja -päätöksentekoon (case1–case19; H1–H5). Vapaaehtoistoissa lukemissani asiakirjoissa sekä tutkimusaineistossani (case1–case19; H1–H5) on toistuvasti esiintynyt viitteitä muun muassa siitä, ettei Maahanmuuttovirasto ole antanut painoarvoa hakijan läheisten kokemille oikeudenloukkauksille tai vainolle, vaan tärkeänä on pidetty ainoastaan yksilön itsensä kohtaamia tekoja tai loukkauksia. Useat haastateltavani kertoivat, että heitä on erikseen Maahanmuuttoviraston turvapaikkapuhuttelussa kielletty puhumasta isästä tai veljestä (H2; H4; H5). Turvapaikanhakijoiden oikeusturvaa käsittelevä tutkimuksessa (Saarikkomäki et al. 2018) ei ole havaittu tilastollista merkittävää muutosta

hakijoiden läheisten kokemien oikeudenloukkausten arvioinnissa vuosien 2015–2017 välillä. Eroa oli kuitenkin ollut siinä, millaisia suojelupäätöksiä näille hakijoille oli annettu:

---² niistä hakijoista, joiden kohdalla oli arvioitu, että läheisten kokemat oikeudenloukkaukset ennustavat riskiä tuleviin oikeudenloukkauksiin, vuonna 2015 kaikki saivat myönteisen päätöksen (N=8), kun taas vuonna 2017 kaikki saivat kielteisen päätöksen (N=14). (Saarikkomäki et al. 2018: 26.)

Yllättävänä voidaan pitää sitä, että turvapaikkapäätöksissä esiintyneistä kulttuuriseen ymmärrykseen liittyvistä puutteista huolimatta Maahanmuuttovirasto on viime vuosina omilla maatietoraporteissaan jonkin verran sivunnut ja huomioinut perheiden ja heimojen asemaa ja roolia Irakissa. Raporteista löytyy mainintoja ja viittauksia muun muassa Irakin yhteiskunnan perhe- ja sukukeskeisyydestä, heimojäsenyyden vaikutuksesta asumisoikeuteen tietyllä alueella, heimojen välisistä jännitteistä ja kiistoista, heimopohjaisista militoista³, heimo-oikeudesta, heimojen korvauskäytännöistä, heimonkunniaan liittyvästä väkivallasta ja heimosta erottamisesta. (Maahanmuuttovirasto 2016: 3, 10, 14; Maahanmuuttovirasto 2017a: 4, 28, 29; Maahanmuuttovirasto 2017b: 15, 16; Maahanmuuttovirasto 2017c: 18, 19, 39; Maahanmuuttovirasto 2018a: 9, 14; Maahanmuuttovirasto 2018b: 1, 20, 25, 30; Maahanmuuttovirasto 2018c: 13, 17, 30, 37, 38, 55; Maahanmuuttovirasto 2018e: 25.)

Irakin arabiheimojen, -klaanien ja perheiden rakennetta, terminologiaa ja historiaa käsittelen luvussa 3.3. Tutkimusaineistossa vahvasti mukana olevat vainon ja väkivallan kokemukset ovat tuoneet eteeni monenlaisia eettisiä kysymyksiä ja pohdintoja. Tiedostan omien intressieni, vapaaehtoistyön ja sosiaalisten suhteideni vaikutuksen tutkimuskysymykseni muotoutumiseen ja tutkimusnäkökulmaani. Käsittelen tutkijaprosessia ja eettisiä kysymyksiä luvussa 2.3.

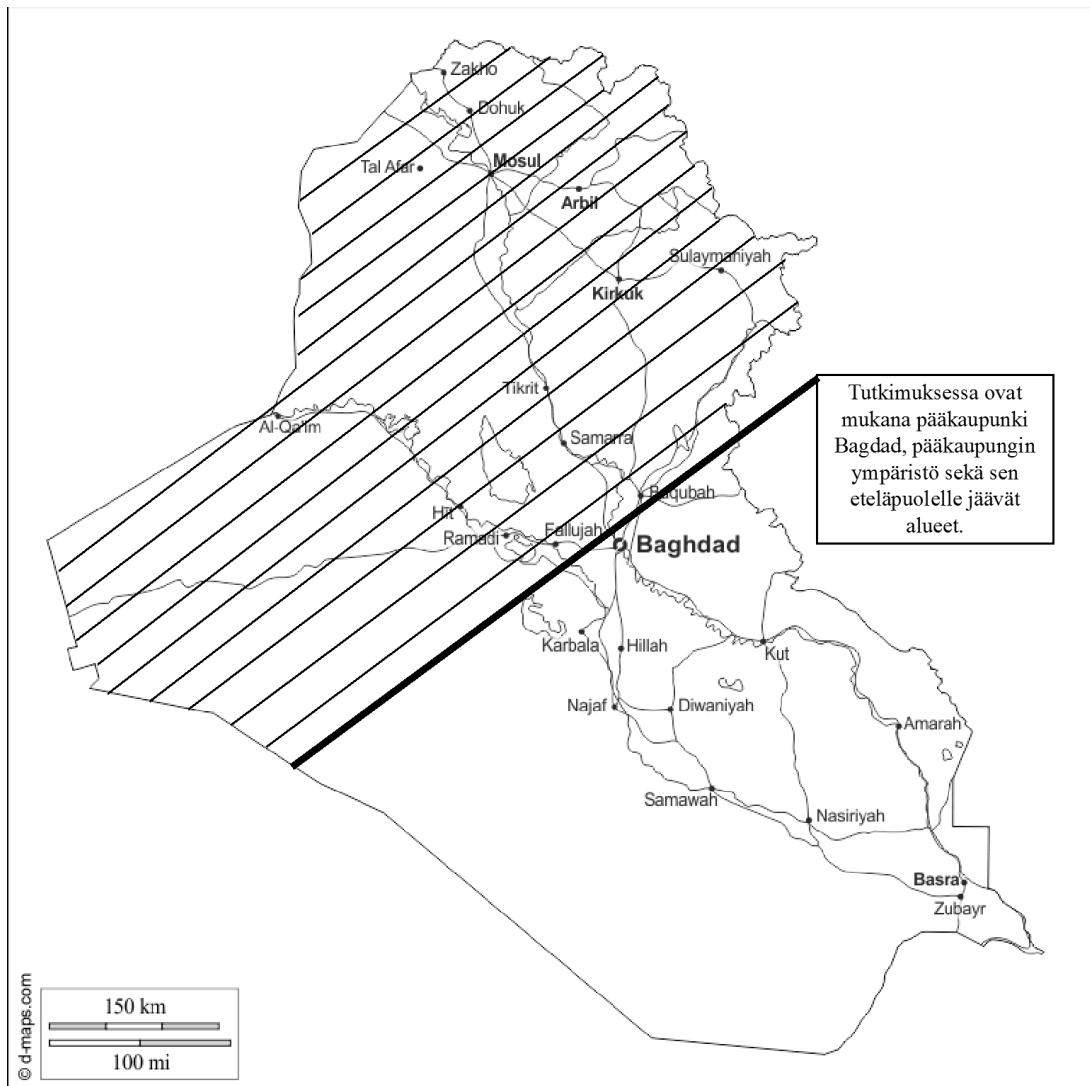
² Tässä tutkielmassa katkoviiva (---) tarkoittaa, että suorasta lainauksen on jätetty pois tekstiosuusia, joilla ei ole vaikutusta asiayhteyteen tai sisältöön.

³ Militia termiä käytetään Irakin puolisolitaallisista joukoista, jotka ovat heimojen, uskonnollisten johtajien tai poliittisten puolueiden muodostamia. Osalla militioista on vahvoja kytköksiä hallintoon ja viranomaisiin. (Behner 2006.)

1.2. Tutkimuskysymykset

Tutkielmassani olen kiinnostunut siitä, mitä irakilaiden arabiheimojen ja -klaanien sosiaalisesta rakenteesta voidaan ymmärtää Suomeen saapuneiden turvapaikanhakijoiden muistitiedon ja vainokertomusten⁴ perusteella. Sosiaalisella rakenteella tarkoitan tässä tutkimuksessa niitä velvollisuuksia, normeja, sosiaalista kontrollia ja oikeuskäytänteitä (Eriksen 2004: 105–106), joita arabiheimoihin, -klaaneihin ja -perheisiin liittyy. Tutkimuksessani pyrin hahmottamaan tätä rakennetta ja sen vaikutusta konkreettisten tapahtumien ja erilaisten merkityksenantojen avulla. Pyrin luomaan etnografisen kuvauksen kulttuurisesti erityisestä heimo-, klaani- ja perhekäsityksestä irakilaisessa yhteiskunnassa, etenkin Keski- ja Etelä-Irakin alueella (Ks. kartta 1).

Kartta 1. (www10=Kartta)

⁴ Määrittelen muistitiedon luvussa 2.2. ja vainokertomukset luvussa 3.2.

Analysoin tutkimusta varten toteuttamiani haastatteluja sekä Maahanmuuttoviraston turvapaikkapäätöksiä, turvapaikkapuhutteluita ja oikeuslaitoksille tehtyjä valituksia. Tutkimuksen pääpaino on yksilöiden henkilökohtaisissa kokemuksissa sekä arki- ja yhteiskuntaelämän kannalta keskeisessä roolissa olevissa merkityksenannoissa.

Antropologisessa tutkimuksessa sukulaisuutta on tutkittu muun muassa avioliiton muodostamisen, sukulinjojen (vallanperiytyminen, periminen ja polveutuminen), inestin ja sukulaisuutta kuvaavien käsitteiden avulla (Eriksen 2004: passim. 130–147). Opinnäytetyössäni tarkoituksena ei ole sukulaisuutta kuvaavien termien analysointi, sukulinjojen tarkastelu tai kattavan kokonaiskuvan luominen irakilaisesta heimo- tai klaanijärjestelmästä. Pyrin tutkimuksessani luomaan käytännönkuvausta siitä, millainen rooli perheillä, klaaneilla ja heimoilla on ihmisten arkisessa elämässä. En ole niinkään kiinnostunut selvittämään heimojen rakenteen ja toiminnan syntymekanismia tai heimojen yhteiskunnalliseen asemaan vaikuttavia syitä. Tämän vuoksi en tutkielmassani käsittele tai arvioi myöskään islamin vaikutusta heimorakenteen syntyyn tai tarkastele sitä rakennetta ylläpitävänä voimana. Keskiössä ovat yksilöiden arkikokemukset ja muistot. Vaikka tutkimuksessa on mukana virallisia asiakirjoja, viittauksia lainkohtiin, maaraportteihin ja kansainväliseen pakolaissopimukseen, on tutkimuksen lähtökohta ensisijaisesti etnografinen. Tekstiäni tulee ensisijaisesti tarkastella ja lukea kulttuurien tutkimuksen opinnäytetyönä. Etnografinen tarkoittaa tutkielmassani sekä tutkimusaineiston tuottamisen menetelmiä että aineiston, turvapaikanhakijoiden kokemuskertomusten⁵ ja muistitiedon avulla luotua kuvausta perheiden, klaanien ja heimojen asemasta (Kouri et al. 2015: 20).

Etnografiselle tutkimukselle ominaista on kenttätöiden tekeminen ja kentällä olo. Kenttä tai siellä oleminen ei aina tarkoita ”eksoottisen kohteeseen” matkustamista ja siellä pitkien aikojen viettämistä, vaan tutkijan kenttä voi löytyä omasta elinympäristöstä. (Ruotsala 2005: 45, 48–89.) Maahanmuutto- ja siirtolaisuustutkimusta tekevät etnologit kohtaavat usein haasteita määritellessään tutkimuksensa kenttää sen paikattomuuden, liikkuvuuden ja ylijärsuuden vuoksi (Hirvi & Snellman 2012: 9–11). Vaikka tutkielmani aihe käsittelee Irakia ja irakilaisien kokemuksia, on tutkimukseni kenttä

⁵ Kokemuskertomus on ”minä-muotoinen esittäjän omiin tai hänen lähipiirinsä elämänvaiheisiin ja kokemuksiin perustuva kertomus”. (Tieteen termipankki 2019: Kokemuskertomus.)

Suomessa. Se muodostuu irakilaisista turvapaikanhakijoista ja heidän kokemusmaailmastaan, heidän kanssaan viettämästäni ajasta ja sen myötä syntyneestä esiyymmärryksestäni, tutkimustani varten keräämästäni haastatteluaineistosta sekä tutkimuskäyttöön annetusta arkistoaineistosta.

Ottaen huomioon ajankohtaisen keskustelun turvapaikanhakijoiden oikeudellisesta asemasta ja Maahanmuuttoviraston menettelyvirheistä (mm. [www3c=YLE](#); [www5b=Sisäministeriö](#), Mykkänen) haluan mainita, etten tutkimuksessani ota oikeudellista kantaa hakijoiden turvapaikkapäätöksiin tai arvioi kansainvälisten suojeluperusteiden täyttymistä. Lisäksi pitäydyn tutkimuksessani analysoimasta Maahanmuuttoviraston turvapaikanhakijoiden uskottavuuteen liittyviä arviointimekanismeja tai niiden toimivuutta. En pyri myöskään arvioimaan puolesta tai vastaan tutkimuksessa mukana olevien henkilöiden luotettavuutta ja heidän kertomiensa asioiden oikeellisuutta tai uskottavuutta itsessään. Tutkimusongelmani alkusysäys on ollut siinä ihmetyksessä ja hämmennyksessä, jota olen tuntenut useita turvapaikkapäätöksiä lukiessani ja havaitessani niissä ilmenneen kulttuuritietouden puutteen. Viranomaisasiakirjojen lukeminen sai minut pohtimaan, millaista tutkimustietoa viranomaistiedon rinnalle ja tueksi tulisi saada. Suhtaudun asiakirjoissa esiintyneeseen ja minulle kerrottuihin muistoihin ja kokemuksiin informatiivisena tietona, joka kertoo aina jotain siitä todellisuudesta, jossa yksilöt elävät (Laurén 2010: 426; Fingerroos et al. 2017: 16; Ks. Åström 2005: 34, 39). Perustelen rajaustani sillä, että etnologina tutkimusintressini muotoutuu kulttuurien tutkimuksen näkökulmasta ja etnografisen tiedontuottamisen tavoista. Kulttuurien tutkijana olen kiinnostunut sanojen ja kertomusten taakse kätkeytyvistä merkityksenannoista, ja siitä, mitä ne kertovat heimojen ja klaanien sosiaalisesta rakenteesta.

1.3. Maahanmuutto ja sukulaisuus kulttuurien tutkimuksessa

Kansatieteen kiinnostuksen kohteina ovat alun perin olleet suomalais-ugrilaisen kansojen aineellisen ja aineettoman kulttuurin sekä kulttuuriperinnön dokumentointi ja tutkiminen. Tutkimushistoriassa keskeisessä roolissa olivat pitkään kansallisromanttiset ihanteet, joka näkyi muun muassa talonpoikaskulttuurin ja suomalaisten sukukansojen tutkimisena. Kaupungistumisen myötä tutkimus laajeni koskemaan myös urbaania elämää ja työväestöä. (Lehtonen 2005: passim. 16–19.) Globalisaatio, maahanmuutto ja

käsitykset kulttuurien prosessinomaisuudesta ovat kuitenkin muuttaneet tutkimustraditiota. Teemallisesti tutkielmani sopii hyvin oppiaineeni ja sen lähitieteiden kehityskulkuun, jossa viime vuosikymmeninä yhä enenevässä määrin ovat tutkimuskohteeksi nousseet muun muassa muuttoliikkeisiin, diasporaan ja monikulttuurisuuteen liittyvät teemat (Ks. Fingerroos et al. 2017: 14). Opinnäytetyöni tiedonintressi asettaa tutkimukseni yhteiskuntaetnologiseen tutkimustraditioon, johon sisältyy ”kriittinen, ja jopa yhteiskunnan rakenteista jotain uutta paljastava orientaatio” (Fingerroos et al. 2017: 22).

Sukulaisuus ja sitä käsittelevät teemat ovat aina olleet yksi antropologian ja sen lähitieteiden keskeisimmistä tutkimuskohteista. Pro gradussani tutkimuskohdetta lähestytään antropologisen sukulaisuuden tutkimuksen näkökulmasta, jossa sukulaisuussuhteiden katsotaan ohjaavan yksilöiden käyttäytymistä toisiaan kohtaan. ”Länsimaissa” biologia ja verisiteet ovat keskeisiä sukulaisuutta määrittäviä tekijöitä, mutta kulttuurientutkimuksessa sukulaisuutta on tarkasteltu kulttuuri- ja kontekstisidonnaisena ryhmänmuodostuksen piirteenä. Sukulaisuussuhteet ymmärretään keskeisinä sosiaalista elämää jäsentävinä tekijöinä. ”Sukuryhmä huolehtii elannosta, urasta, avioliitosta, suojasta ja sosiaalisesta identiteetistä.” (Eriksen 2004: 130–131.)

Perhe- ja sukututkimuksella on edelleen oma paikkansa etnologiassa. Etnologi Outi Fingerroos on tutkinut vuodesta 2012 alkaen somalialaisten perheenyhdistämistä ja siihen liittyvää problematiikkaa (mm. Fingerroos 2017). Uskontotieteilijä Anu Isotalo (2015) on puolestaan tutkinut somalityttöjen mainetta ja kunniaa väitöskirjassaan *Mistä on hyvät tytöt tehty? Somalitytöt ja maineen merkitys*. Etnologi Kaisa Nissi (2017) tarkastelee väitöskirjassaan *Uskonnot, kulttuurit ja perhe – Etnologinen tutkimus monikulttuuristen liittojen kerrannoista Suomessa* kristittyjen suomalaisnaisten ja muslimitaustaisten maahanmuuttajamiesten avioliittoja ja kulttuurien keskinäistä vuorovaikutusta.

Maahanmuuton ja monikulttuurisuuden teemoja on etnologiassa tutkittu muun muassa kodintunteen, kotoutumisen ja identiteettikysymysten näkökulmasta. Nora Tarnio (2013) on pro gradussaan tutkinut bosnialaisten nuorten aikuisten etnistä ja paikallista identiteettiä. Ulpu-Maria Ikosen (2015) pro gradu käsittelee halislaisten maahanmuuttajanaisten kotikokemuksia. Ja Maria Tiilikkala (2012) tarkastelee pro gradussaan maahanmuuttajataustaisten nuorten koulutusvalintoja monikulttuurisessa

Suomessa. Tutkielmani lisäksi Turun yliopiston kansatieteen oppiaineessa on valmistunut hiljattain toinen Lähi-itään liittyvä pro gradu; Merja Issa tarkastelee opinnäytetyössään Wadi Nisnasin asuinalueen kristityn vähemmistön kokemuksia rinnakkaiselosta Haifassa (2018).

Sosiaalianthropologi Marko Juntunen on tutkinut sekä Marokon siirtolaisia että Suomessa asuvia irakilaisia. Juntusen (2016) työ- ja elinkeinoministeriölle toteuttama selvitys *Poikkeustilan sukupolvet: Irakilaispakolaisuus Suomessa* on ollut oman tutkimukseni teon ja esiyymmärrykseni lisäämisen kannalta keskeisessä asemassa. Juntunen käsittelee teoksessa laajasti muun muassa irakilaisen yhteiskunnan kehitystä, sen poliittista ja taloudellista historiaa, tribalismin⁶ nousua ja pakolaisuuteen johtaneita syitä. Teoksen rooli tutkimukseni tukena oli merkittävä myös sen vuoksi, että irakilaista yhteiskuntaa tai klaaneja käsittelevää suomenkielistä tutkimuskirjallisuutta oli tarjolla verrattain vähän. Irakin heimoja käsittelevä englanninkielinen tutkimuskirjallisuus tarkastelee heimoja ja klaaneja usein Saddam Husseinin heimopolitiikan valossa (esim. Yaphe 2000; Jabar 2000; Baram 1997) tai sodankäynnin ja rauhantutkimuksen näkökulmasta kuten heimojen roolista ja merkityksestä Yhdysvaltojen käymään sotaan Irakissa (esim. Gonzáles 2009; Stolzoff 2009; Benraad 2011).

⁶ Tribalismi tarkoittaa heimoperusteista lojaaliutta (Juntunen 2016: 25), joka näkyy mm. yksilöiden ajatuksissa ja toiminnassa.

2. Tutkimuksen toteutus

2.1. Tutkimusaineistot ja -menetelmät

Pro gradu -tutkielmani keskeisimmän aineiston muodostaa viisi teemahaastattelua, jotka olen toteuttanut kesän 2018 aikana. Käytän haastatteluista lähdeviitteitä H1–H5. Teemahaastattelu on menetelmä, joka mahdollistaa syvemmän tiedon saamisen aiheesta erityisesti silloin, jos aihe ei ole vielä kovin hyvin tunnettu. Teemahaastatteluille tunnusomaista on haastateltavan vapaa kerronta ja itseilmaisuuksia ennalta määriteltyjen teemojen tai kysymysten pohjalta. Tarkoituksena on saada esiin haastateltavan oma näkökulma, tietämys ja ymmärrys tutkittavana olevasta aiheesta. Haastattelutilanteet tulee ymmärtää vuorovaikutustilanteina, johon kuuluvat myös tauot ja hiljaisuus. Tutkijan tehtävänä on ohjata haastattelun kulkua ja palauttaa keskustelu tarvittaessa aiheena olevaan teemaan. (Ruotsala 2005: 65.) Haastattelujen pohjana minulla toimi haastattelurunko, johon olin kategorisesti miettinyt aihepiiriä käsitteleviä kysymyksiä (liite 2.). Haastattelurungon rooli oli ohjaava, ei haastattelun kulkua määrittävä, ja kysymykset ja niiden muodot vaihtelivat hieman riippuen haastateltavan kerronnasta ja tilanteesta.

Kaikki haastateltavani olivat vuonna 2015 Irakista Suomeen turvapaikanhakijoina tulleita henkilöitä, arabiankielisiä ja iältään 24–29-vuotiaita. Kolme haastateltavaani olen tavannut palkka- tai vapaaehtoistöideni kautta ja pyytänyt heitä mukaan tutkimukseeni muun muassa heidän ilmaisukykynsä, kotimaahansa liittyvien vainokokemustensa ja yhteiskuntatietoutensa vuoksi. Kaksi haastateltavaani tulivat mukaan tutkimukseen yhteisen tuttavien kautta, joka suositteli minua ottamaan heihin yhteyttä. Yksi haastateltavistani oli nainen (H3) ja muut olivat miehiä (H1, H2, H4 ja H5). Haastateltavieni henkilöllisyyden suojelemiseksi en kerro heidän tarkkoja kotialueitaan (Ks. Olsson 2005a: 286). Yksi haastateltavistani oli Pohjois-Irakista, muut Keski- ja Etelä-Irakista. Haastateltavistani kolme oli sunni- ja kaksi shiia-muslimia⁷.

Nauhoitin ja litteroin kaikki toteuttamani teemahaastattelut. Haastatteluaineistoa ei tutkimuseettisistä syistä arkistoida, jonka vuoksi nauhoitteet ja litteraatiot tuhoetaan

⁷ Sunnit ja shiit edustavat kahta islamin uskon suuntausta. Noin 80% maailman muslimeista ovat sunneja, ja noin 20% shiioja. (www3e=YLE.) Irakissa shiit ovat kuitenkin enemmistössä: Maassa on väestöä noin 40,1 miljoonaa, joista 95–98% on muslimeja. Näistä shiioja on 64–69% ja sunneja 29–34%. (www7=CIA.)

tutkimukseni valmistumisen jälkeen. Haastattelunauhoitteita kertyi reilu kymmenen tuntia, joka litteroituna tarkoittaa 226 sivua. Lisäksi olen yhden haastateltavani kanssa tavannut muutamia kertoja myös epävirallisissa yhteyksissä, joissa olemme kahtena kertana päätyneet noin reilun puolen tunnin mittaiseen keskusteluun tutkimusaiheestani. Näissä keskusteluissa olen saanut tarkennuksia haastateltavani muistoihin, kokemuksiin ja näkökulmiin, sekä esittänyt muutamia tarkentavia kysymyksiä, jotka ovat minua jääneet mietityttämään. Valitettavasti näissä tilanteissa keskustelumme nauhoittaminen ei ole ollut mahdollista, mutta olen kirjoittanut muistiinpanoja ja saanut tällä tavoin talteen muutamia suoria lainauksia näistä keskusteluista.

Yhden suurimman haasteen aineistonkeruuseen toi se, että minulla ja haastateltavillani oli eri äidinkieli (Ks. Ruotsala 2005: 53). Tämän vuoksi on mahdollista, että jotain olennaista on jäänyt sanomatta ja jonkinlaisia väärinymmärryksiä on voinut syntyä. Suurimpien väärinymmärrysten välttämiseksi olen analyysivaiheessa pyrkinyt tarkistamaan omaa ymmärrystäni ja tulkintaani haastateltaviltani, erityisesti haastateltavalta 5, joka on toiminut minulla eräänlaisena avaininformanttina. Lisäksi olen verrannut analyysini tuloksia aiempaan tutkimuskirjallisuuteen sekä eri valtioiden ja järjestöjen tuottamiin maaraportteihin ja -tietoon. Haastatteluista kolme toteutin suomen kielellä. Suomenkielisistä haastatteluista yhdessä mukana oli tukitulkki, joka käänsi tarvittaessa arabiasta englanniksi muutamia ilmauksia, jos haastateltava oli epävarma ja koki tulkkauksen tarpeelliseksi. Kahdessa haastattelussa haastattelukielenä oli englanti: toisessa tulkkaus oli arabiasta englantiin, ja toinen haastattelu oli kokonaisuudessaan englanniksi. Olen kääntynyt englanninkielisen haastatteluaineiston suomeksi litteroinnin yhteydessä. Käännöksiä tehdessä olen pyrkinyt olemaan uskollinen informanttini asiasisällölle ja ilmaisulle (Ks. Portelli 2006: 51).

Tässä tutkimuksessani käyttämäni suorat lainaukset ovat suomeksi. Haluan tällä tavoin etäännyttää yksittäiset henkilöt aineistostani, yhtenäistää haastattelujen analysointia sekä sujuvoittaa lukukokemusta. Etnografisessa tutkimuksessa oleville henkilöille annetaan pseudonimet. Kysyin omilta informanteiltani, miten he kokevat mahdollisen pseudonimen käytön. Neljä haastateltavaani olivat myönteisiä pseudonimen käyttöön, ja yksi heistä olisi ollut halukas esiintymään tutkimuksessa omalla nimellä. Tutkimuseettisistä syistä henkilöiden omien nimien käyttö ei ole mahdollinen tämän kaltaisessa tutkimuksessa. Yksi haastateltavani puolestaan toivoi, etten viittaisi häneen

tekstissäni millään nimellä. Tämän vuoksi olen päätenyt ratkaisuun, että en käytä kenestäkään tutkimuksessani mukana olevasta henkilöstä kuvitteellista tai todellista nimeä, vaan viittaan heihin tekstissäni mm. haastateltavina, informantteina tai henkilöinä. (Ks. Olsson 2005a: 286; Isotalo 2005: 94).

Tutkimuksessani minulla oli apuna yhteensä kolme eri tulkkia. Kaksi tulkkia olivat mukana pyynnöstäni: toinen heistä käänsi haastattelupyyntöni arabiaksi (liite 1.2.), ja toinen toimi englanti–arabia-tukitulkkina haastattelussa, joka muutoin toteutettiin suomeksi. Kolmannen tulkin eräs haastateltavistani oli pyytännyt avukseen, sillä hän halusi varmistua sitä, että hän voi luottaa tulkkiin täysin. Koko haastattelu toteutettiin tulkin välityksellä. Tämä haastattelu sai minut kuitenkin päättämään, että toteuttaisin loput haastatteluni ilman tulkkausta. Haastattelussa ilmeni lukuisia ongelmia, ja koen, että haastattelu osittain epäonnistui. Tutkimukseni kannalta keskeisimmiksi haasteiksi koin sen, että tulkki ohjasi haastattelun kulkua haastattelulle epäedullisella tavalla ja jätti tulkkaamatta useita kohtia haastateltavani vastauksista. Lisäksi tulkkaus tapahtui puhelimitse, joka toi omat haasteensa haastattelun sujuvuuteen. Haastattelu oli kestoaltaan pisin, noin 2 tuntia 15 minuuttia, mutta haastattelusta kertyneen aineiston suppeutta kuvaa se, että litteraatioita kertyi ainoastaan 14 sivua. Tämä näkyy myös kyseenomaisen haastatteluaineiston niukassa käytössä analyysini yhteydessä.

Monipuolisemman ja kokonaisvaltaisemman analyysin tekemiseksi (Jönsson & Nilsson 2017: 19; Bergquist & Svensson 1999: 5) käytän tutkimuksessani haastattelujen lisäksi aineistoa, joka muodostuu turvapaikkapäätöksistä, -puhuttelupöytäkirjoista sekä oikeudelle osoitetuista valituksista. Viittaan näihin asiakirjoihin caseina, ja lähdeviitteet ovat muodossa case1–case19. Suurin osa asiakirja-aineistostani on peräisin Pakolaisten puolesta ry:n⁸ asiakirja-arkistosta, jonne otin yhteyttä saatuani kuulla heidän arkistokokoelmastaan. Arkistoon oli syyskuun 2018 loppuun mennessä tallennettu asianosaisten suostumuksella yli 65:n irakilaisen turvapaikanhakijan prosessiin liittyviä asiakirjoja. Olen ottanut näistä 16 tapausta mukaan aineistooni (case1 – case16) sen vuoksi, että niissä esiintyi sukusiteisiin liittyviä vainonkokemuksia tai irakilaista perhe-

⁸ ”Pakolaisten puolesta ry on voittoa tavoittelematon, poliittisesti ja uskonnollisesti riippumaton yleishyödyllinen yhdistys, jonka toimipaikka on Helsingissä. Tarkoituksensa toteuttamiseksi yhdistys käynnistää ja läpivie turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten asemaa parantavia projekteja.” (www11=Pakolaisten puolesta ry.)

ja klaanikäsitystä liittyvää muistitietoa. Olen antanut asiakirjoille tutkimustani varten omat arkistonumerot tutkimuseettisistä syistä. Asiakirjanumeroinnin vastaavuudet alkuperäiseen arkistointitunnukseen ovat hallussani.

Lisäksi olen turvapaikanhakijoiden kansalaisavustamisen myötä tavannut useita henkilöitä, joiden vainon kokemukset liittyvät sukusiteisiin tai joiden läheiset ovat joutuneet kollektiivisen vainon kohteeksi. Olen näiden henkilöiden erillisellä suostumuksella saanut ottaa myös heidän prosesseihinsa liittyviä asiakirjoja osaksi tutkimusaineistoani (case17 – case19). Pro gradussani on näin ollen mukana 19 eri asiakirjajacasa, jotka koostuvat 18 eri henkilön tai perheen kielteisistä turvapaikkapäätöksistä, 10 henkilön puhuttelupöytäkirjoista sekä kahdeksasta hallinto-oikeudelle tehdystä valituksesta. Asiakirja-aineistossani case6, case7 ja case10 ovat hakeneet turvapaikkaa Suomesta perheenä, jonka vuoksi näiden tapausten asiakirjat koskevat useampaa kuin yhtä henkilöä. Kaikki päätökset vuonna 2015 Suomeen tulleita, arabiankielisiä irakilaisia, jotka ovat kotoisin Keski- ja Etelä-Irakin alueilta. Mukana on 4 naista ja 17 miestä.

Suomesta turvapaikkaa hakeneen henkilön tarve kansainväliselle suojelutarpeelle selvitetään turvapaikkamenettelyssä. Turvapaikkamenettely tarkoittaa ”turvapaikka-asian käsittelyä koskevaa prosessia, turvapaikanhakijoiden vastaanottoa, turvapaikkapäätöksen tiedoksiantoa ja täytäntöönpanoa sekä eräitä turvapaikka-asian käsittelyä ja turvapaikanhakijoiden vastaanoton järjestämistä tukevia toimenpiteitä”. (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2006: 7.) Menettely ja sen käytänteet ovat vahvasti yhteydessä valtiovallan harjoittamaan turvapaikkapolitiikkaan. Tämä osittain myös ohjaa ja määrittelee valtion alueelle suuntauvia muuttoliikkeitä tai alueelle asettuvaa väestöä. (Mountz 2010: 23.) Maahanmuuttoviraston tekemä turvapaikkapuhuttelu on yksi osa turvapaikkamenettelyä. Puhuttelun toteuttaa Suomen viranomainen, ja edustaa puhuteltavalle eräänlaista auktoriteettia. Puhuttelu ja sen sisältö ovat keskeisessä roolissa, kun Maahanmuuttovirasto tekee turvapaikkapäätöksen ja antaa perustelut kansainvälisen suojelun myöntämiseksi tai myöntämättä jättämiseksi esitettyjen suojelutarpeiden valossa. (Puumala et al. 2019: 137, 140–141; Ks. [www2=Pakolaisneuvonta](#).) Turvapaikkapuhuttelun funktio on näin ollen eri kuin oman tutkimustyöni tarkoitus. Oma tavoitteeni on analysoida ja luoda etnografisesti tuotettua kuvaa arabitaustaisista perheistä, klaaneista ja heimoista irakilaisessa yhteiskunnassa. Esittämällä uusia

kysymyksiä arkistoaineistolle on kuitenkin mahdollista saada selville myös oman tutkimukseni kannalta kiinnostavat teemat (Ks. Hagström & Sjöholm 2017: 137, 152; Kalela 2000: 98).

Tutkielmani on luonteeltaan fenomenologis-hermeneuttinen, sillä sen keskiössä ovat tutkimuskohteen inhimillisen, ainutkertaisen kokemuksen tarkastelu sekä erilaisten merkityssuhteiden selvittäminen (Tuomi & Sarajärvi 2009: 34). Kokemukset ja muistot rakentuvat yksilöllisesti, joten yksilön ääni on tutkimuksessa vahvasti läsnä. Vaikka tutkimustulokset mahdollistaisivat jonkinasteisen laajemman yleistämisen koskien irakilaisista yhteiskuntaa ja kulttuuria, tulee tutkielmaani ensisijaisesti tulkita ja lähestyä laadullisen tutkimuksen näkökulmasta, jossa korostuvat tutkimusinformanttieni subjektiiviset roolit. (Hytönen & Salenius 2017: 81; Fingerroos & Peltonen 2006: 10–11; Peltonen 1998: 37–38.) Kerrontatapaan ja sisältöön vaikuttavat sekä minun tutkijapositioni, tilanteesta riippuen myös tulkin positio että kertojan psyko-fyysinen hyvinvointi ja haastattelutilanteen mielekkyys. Haastateltavien kerrontaa voivat ohjata sanottamattomat odotukset ja toiveet siitä, mitä tai miten he haluavat kertoa ja miten haluavat tulla kuulluiksi, sekä näkemykset siitä, mitä he olettavat minun tutkijana haluavan kuulla. On siis selvää, että erilaisilla kontekstuaalisilla ja persoonakohtaisilla tekijöillä on tutkimustulosten kannalta merkitystä. Toisten henkilöiden toteuttamana vastaavan kaltainen tutkimus voi saada erilaisia sävyeroja ja painotuksia. (Korkiakangas 2006: 128 [Welzer, Harald 2002: 202–207]; Olsson 2011: 31.)

Maahanmuuttovirasto toteaa teemaraaportissaan (2018d: 1), että irakilaisten heimojen käytännöt vaihtelevat, jonka vuoksi ”esitettyihin tietoihin heimojen käytännöistä tulisi suhtautua viitteellisinä eikä ratkaisevina yksittäistapausta käsiteltäessä”. Saman näkemyksen jakaa YK:n pakolaisjärjestö United Nations High Commissioner for Refugees (myöhemmin tässä tutkimuksessa UNHCR) omassa asiakirjassaan (UNHCR 2018: 1). Tämän ohjenuoran haluan antaa myös tutkielmaani lukeville henkilöille. Tutkielmani tulokset eivät anna kaikenkattavaa tietoa Irakin arabiheimojen sosiaalisesta rakenteesta, vaan tuovat yhden näkökulman tähän monitahoiseen ja kirjajaan järjestelmään.

2.2. Muistitieto

Muistitieto (oral history) määritellään etnologian piirissä tiedoksi, joka ei pohjautu kirjallisiin lähteisiin, vaan tiedonantajan muistiin. Sitä pidetään luotettavana silloin, kun tiedonantaja kertoo omakohtaisesti kokemastaan. Luotettavuuden edellytyksenä on lisäksi se, että tutkittavasta kysymyksestä on käytettävissä useita yhtäpitäviä muistitietoja (todistajalausuntoja). On huomautettu, että ellei yksilön muistitiedolla ole jatkuvuutta, ts. jos sitä ei edelleen kerrota tai omaksuta, ei kysymyksessä ole perinne. (Peltonen 1998: 37.)

Tutkielmaani aloittaessa ajatukseni oli, että aineistoni koostuu turvapaikanhakijoiden vainokertomuksista. Tutkimusprosessin edetessä jouduin toistuvasti kuitenkin pohtimaan sitä, mitä tarkoittaa ja mikä voidaan ymmärtää vainokertomukseksi (Ks. määritelmä luku 3.2). Erityisesti haastatteluaineistossani nousi toistuvasti esiin myös kertomuksia, jotka eivät liittyneet yksilön kokemaan vainoon, vaan kertovat pikemminkin siitä, mitä yksilö on yhteiskunnan jäsenenä omaksunut perheen, klaanien ja heimojen asemasta ja roolista kotimaassaan. Nämä kertomukset perustuvat yksilön arkisiin kokemuksiin ja erilaisiin muistoihin Irakista. Nimitän näitä kertomuksia ja muistoja muistitiedoksi, sillä ne ovat tietoa, ”joka on muistettua, muistinvaraista ja jonka sellaisenaan voidaan käsittää sisältävän elämää ja maailmaa kuvaavia tiedonantoja” (Korkiakangas 2006: 124).

Muistitietotutkimuksen määritelmä ei ole tiukkaan rajattu, ja muistitieto voi olla niin tutkimuksen lähde, kohde kuin metodikin. Lähteenä toimiessaan tavoitteena on esittää muistelijan omat näkökulmat menneestä ja tehdä siitä tulkintoja. Kun muistitieto on tutkimuksen kohteena, keskittyy tutkimus tarkastelemaan kerronnan rakenteita ja keinoja. Metodina ollessaan muistitieto toimii tutkimusaineistonmuodostamisen apuvälineenä tai tutkimuksen sivujuonteena. (Fingerroos & Haanpää 2006: 28–29.) Omassa tutkielmassani muistitieto toimii metodina ja lähteenä. Olen hyödyntänyt sitä aineistonkeruuni apuvälineenä. Tutkimusanalyysissä puolestaan pyrin esittämään informanttieni muistot kotimaastaan ja analysoimaan niitä.

Etnologiset muistitietotutkimukset ovat usein historiaorientoituneita, ja keskittyvät mikro- tai makrotason historiallisiin ilmiöihin. Tällaisia tutkimuksia ovat esimerkiksi

Tytti Steelin väitöskirja *Risteäviä eroja sataman arjessa* (2013), Leena Paaskosken väitöskirja *Herrana metsässä: Kansatieteellinen tutkimus metsänhoitajuudesta* (2008) tai Pia Olssonin tutkimus *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa* (2005b). Pro gradu tutkimukseni ei kuitenkaan asetu samalla tavalla käsittelemään ajallisesti etäällä olevia ilmiöitä tai tapahtumia, vaan fokus on Irakin nykytilanteessa ja sen viimeisessä vuosikymmenessä. Ajallisesta aspektista huolimatta koen perustelluksi käyttää muistitietoa sekä lähteenä että metodina tutkimuksessani. Aineistoni keskiössä ovat haasteltavieni tulkinnat ja muistot kotimaastaan Irakista. Muistaminen ja muisteleminen korostuvat aineistossani myös sen vuoksi, että kaikki haastateltavat olivat eläneet jo jonkin aikaa fyysisesti kaukana kotimaastaan.

Haastattelutilanne on hetki, jossa sekä minä että haastateltavani tekevät valintoja siitä, mitä kysytään, miten kerrotaan, mihin vastataan, miten asiat kuvaillaan ja mitä muistetaan. Kerronnassa ja muistissa painottuvat asiat voivat olla tilannesidonnaisia, joihin ovat vaikuttamassa useat ympärillä olevat tekijät. (Fingerroos & Peltonen 2006: 9; Peltonen 1998: 37.) Se, ”mitä muistaa ja miten muistamansa tulkitsee, on sidoksissa vuoropuheluun poliittisten, kulttuuristen ja henkilökohtaisten arvojen välillä nykyhetkessä” (Peltonen 1998: 37). Muistamiseen liittyy kiinteästi kyky unohtaa, hylätä ja valita kaikesta kokemastaan se, minkä haluaa muistaa ja kertoa. Muistin luonne on sekä yksilöllistä että sosiaalista. (Peltonen 1998: 37–38; Peltonen 2006: 109.) Ihmiset ovat aina osa jotain yhteisöä, joka jollain tavoin vaikuttaa siihen, millaisia yksilöiden käsitykset, mielikuvat ja muistot ovat (Korkiakangas 2006: 126). Kollektiivinen muisti on sosiaalista todellisuutta, ja se on kiinteästi yhteydessä sosiaalisesti rakentuneeseen vuorovaikutukseen. Kollektiiviseen muistiin luonteesta johtuen muistelijä voi myös kertoa ja muistella tapahtumia, joista hänellä ei suoraan ole omakohtaista kokemusta. (Korkiakangas 2006: 128 [Welzer, Harald 2002: 202–207].) Kollektiivisesta muistista on nähtävissä muun muassa sosiaalisten rakenteiden ja hierarkioiden olemassaolo (Peltonen 2006: 109).

Muistitietotutkimuksen avulla virallisen tiedon rinnalle voidaan tuottaa toista tietoa (Fingerroos & Peltonen 2006: 12). Virallinen tieto on viranomaisten tuottamaa ja sen pyrkimyksenä on esittää julkinen totuus käsittelemästään asiasta. Toinen tieto puolestaan tarkoittaa tietoa, joka on ”yksityiskohtaista, kokemuksellista, paikantunutta, ihmettelevää, paljastavaa ja pohdiskeluvaa. Tällaisen tiedon muotoina voidaan pitää

muun muassa täsmätietoa, hiljaista tietoa, vastatietoa ja heikkoa tietoa.” (Hänninen et al. 2005: 3–4.) Erityisesti hiljaisen tiedon voidaan katsoa olevan luonteeltaan intuitiivista ja kokemuksellista. Se rakentuu yksilöiden ja yhteisöjen arkisen elämän käytännöistä ja rutiineista, ja sitä muokkaavat erilaiset arvot ja ihanteet. (Hänninen et al. 2005: 5; Hänninen 2005: 107; Karhunen 2014: 39–40.) Viimeisen parin vuoden aikana olen useaan otteeseen pohtinut, miksi noin 20 000 Suomeen tulleen irakilaisen omaavaa toista tietoa, erityisesti hiljaista tietoa kotimaastaan, sen yhteiskunnallisesta tilasta tai sosiaalisista rakenteista ei ole nähty arvokkaana tai relevanttina tietona. Tällä tutkimuksella haluan osaltani vastata tähän kysymykseen ja kartoittaa ihmisten kollektiiviseen muistiin sisältyvää hiljaista tietoa ja arkikokemuksia.

Turvapaikanhakijoiden toisen tiedon sivuuttamisella voi olla yhteyksiä siihen, kuinka luotettavina tai uskottavina hakijoiden kokemukset yleisessä keskustelussa tunnustetaan. Maahanmuuttoviraston turvapaikkamenettelyssä keskeinen rooli on hakijan tarinan uskottavuuden arvioinnilla, joka tulee ilmi muun muassa tutkimusaineistoni asiakirjoista (case1–case19; Puumala et al. 2019: 141). Julkisessa keskustelussa ja usein myös ihmisten arkipuheissa esiintyy kyseenalaistuksia ja väitteitä turvapaikanhakijoiden kertomusten ja kokemusten uskottavuudesta sekä niiden paikkansapitävyydestä (Ks. [www4=Turun Sanomat](#)). Muistitietotutkimuksen tiedonintressin kannalta turvapaikanhakijoiden henkilökohtaisilla kokemuksilla ja muistoilla on merkitystä (Ks. Portelli 2006: 50). Muistitiedon tutkimustraditiossa tavoitteena ei ole ollut pyrkiä erottamaan ”oikea historia väärästä ja tarinat historiallisista dokumenteista” (Fingerroos & Peltonen 2006: 32). Samalla tavoin tutkielmani tavoitteena ei ole osoittaa irakilaisten muistoja kotimaastaan oikeaksi tai vääräksi. Suullisten lähteiden ja muistitiedon luotettavuudesta Portelli (2006: 57) toteaa seuraavaa:

Suullisen todistuksen merkitys ei ole siinä, kuinka uskollinen se on tosiasioille, vaan siinä, että se nostaa esiin mielikuvituksen, symboliikan ja halut. Sen vuoksi ei olekaan olemassa epätosia suullisia todistuksia. Voimme tarkastella faktojen luotettavuutta filologisen kritiikin kaikkien vakiintuneiden kriteerien ja tosiasioiden varmentamisen avulla – vaatimus, joka kohdistuu kaikkiin lähteisiin. Muistitietotutkimuksen monipuolisuus perustuu kuitenkin sille tosiasialle, että väärät lausumat ovat silti psykologisesti tosia ja että tämä totuus voi olla yhtä tärkeä kuin asiasisällöltään luotettavimmat kuvaukset.

Näkemykseni on, että muistitiedon avulla virallisten ja viranomaisvetoisten raporttien rinnalle voidaan tuottaa uutta ja moniäänisempää tietoa irakilaisesta yhteiskunnasta. Tutkielmassani luotettavuuden mittariksi muodostuu kertomusten sisällön toistuvuus (tarinoiden sikermä Ks. Portelli 2006: 56) sekä niiden todennettavuus asiakirjalähteiden kuten kansainvälisten raporttien ja Maahanmuuttoviraston maatiedon sekä aiemman tutkimustiedon kanssa.

Muistitietotutkimusta tehdessä on tärkeää kiinnittää huomioita sen erityispiirteisiin. Ensinnäkin muistitieto eli muistellut ja kerrotut tapahtumat kertovat ”enemmän tapahtumien merkityksestä kuin itse tapahtumasta”. Tämä ei kuitenkaan poissulje sitä, etteikö muistitiedolla olisi totuudellisia pyrkimyksiä. (Portelli 2006: 55.) Voidaan ajatella, että henkilökohtaiset kokemukset kertajalleen totta, todellisia kuvauksia hänen elämästään (Korpilähde 2015: 50). Haastattelujen avulla voidaan saada uutta tietoa sekä aiemmin tuntemattomaksi jääneistä tapahtumista että uusia asioita jo tunnetuksi tulleista tapahtumista. Toiseksi muistitietotutkimus ei kerro ainoastaan sitä, mitä on tehty, vaan myös sen, mitä ihmiset olisivat halunneet tehdä, mitä he kuvittelivat tekevänsä tai tehneensä. Tämä tuo esille tapahtuminen mentaalisia, historiallisia ja kulttuurisia merkityksiä. Muistelijan mielikuvat ja näkemykset tapahtumien kulusta ovat historiallisesti yhtä merkittäviä ja todellisia kuin tapahtumien todellinen kulku. (Portelli 2006: 55–56.) Kolmanneksi tulee tiedostaa, ettei muisti ole vain muistojen ”passiivinen säilytyspaikka”, vaan sillä luodaan merkityksiä ja syy-yhteyksiä erilaisille asioille ja tapahtumille. Muistin synnyttämät muutokset kertomuksessa ilmentävät sekä ”kertojan tapaa hahmottaa menneisyyttään ja omaa elämäänsä että hänen pyrkimyksistään sijoittaa haastattelutilanne ja koko kertomus omaan historialliseen kontekstiinsa.” (Portelli 2006: 58.)

Suullisesti tuotettu muistitietotutkimus ei ole luonteeltaan objektiivista. Haastattelut ovat sekä haastattelijan että haastateltavan yhdessä tuottamia, ja molemmat osapuolet vaikuttavat lopputulokseen. Tutkijalla on valta päättää haastattelun toteuttamisesta sekä sen teemallisesta sisällöstä. Haastattelijana hän ohjaa dialogia, esittää kysymykset ja on omalla persoonallaan vaikuttamassa haastattelutilanteen sujumiseen. Toisaalta liian tiukasti rajattu ja tarkasti määritelty haastattelurunko ei jätä tilaa informantin vapaalle kerronnalle ja hänen tärkeiksi kokemilleen asioille, jolloin aineiston ulkopuolelle voi jäädä oleellista ja merkityksellistä tietoa. (Portelli 2006: 59–62.) Tutkimusaineistoni

kannalta huomion arvoista on se, että myös Maahanmuuttoviraston turvapaikkapuhuttelussa on muistitieto- ja etnografisen haastattelun piirteitä. Eeva Puumala, Hanna-Leena Ristimäki ja Riitta Ylikomi ovat käsitelleet tätä aihetta laajasti artikkelissaan ”Kokemus, kertominen ja tieto turvapaikkamenettelyssä” (2019). Puhuttelutilanteissa on samat kerrontaan, muistamiseen, kommunikointiin ja kieleen vaikuttavat haasteet ja tekijät kuin mitä etnografista kenttätöitä tekevä tutkija kohtaa ja joutuu käsittelemään. Puhuttelupöytäkirjaa ei tule ajatella vain ”neutraalina toisintona” turvapaikkaa hakeneen henkilön kertomuksesta, vaan pöytäkirjassa heijastuu vuorovaikutustilanteen roolit, asemat ja muut kerrontaan vaikuttaneet tekijät. (Puumala, et al. 2019: 137, 138, 141, 153, 154.)

2.3. Tutkijapositio ja eettiset kysymykset

Etnografista tutkimusta tekevä tutkija ei ole koskaan täysin objektiivinen. Yksilöt vaikuttavat ympäristöönsä aina jollain tavalla. Niin myös tutkija työssään vaikuttaa ympäristöönsä ja ympäristö häneen. Tutkijan tekemät havainnot voivat heijastaa hänen omia odotuksiaan, oletuksiaan sekä kulttuurisia ajattelumalleja tai normeja. Tutkijan tulee tiedostaa ja aukikirjoittaa ne lähtökohdat, joista hän tutkimustaan toteuttaa. Oman positionsa tiedostaminen, sen sanallistaminen sekä omien tulkintojen kriittinen tarkastelu auttavat saavuttamaan parhaan mahdollisen avoimuuden etnografisessa tutkimuksessa. (Raunola 2010: 311; Olsson 2005a: 288–289; Ehn 2014: 73–74.)

Tutkimukseni kohdalla on tärkeä ottaa huomioon, että aineistoni muodostuu erittäin henkilökohtaisista ja usein hyvin traumaattisia aiheita sisältävistä kokemuksista ja muistoista. Tämän vuoksi aineistonkeruussa ja analysoinnissa olen pyrkinyt noudattamaan erityistä herkkyyttä ja kiinnittämään huomiota erilaisiin eettisiin kysymyksiin. (Hytönen & Salenius 2017: 79, 84; Olsson 2005a: 286.) Anonymisoin haastatteluaineiston kaikista tunnistetiedoista, ja tutkielmassa käytettävissä suorissa lainauksissa olen kiinnittänyt huomioita siihen, ettei henkilö ole tunnistettavissa lainauksesta. Haastateltavia informoitiin tutkimuksen sisällöstä ja tavoitteista etukäteen sekä haastattelujen aluksi. Olen kiinnittänyt haastattelupyynnössä huomiota eettisiin kysymyksiin. Haastattelupyyntö on kirjoitettu suomeksi (liite 1.1.) ja käännetty arabiaksi (liite 1.2.). Halusin varmistua siitä, että informanttini ymmärtävät riittävän tarkasti sen, millaiseen tutkimukseen olen heitä pyytämässä. Toin myös esille, että tutkimukseen

osallistuvilla on oikeus olla vastaamatta heille esitettyihin kysymyksiin tai keskeyttää tutkimukseen osallistuminen milloin tahansa tutkimusprosessin aikana.

Aihepiirin kuormittavuuden vuoksi pyrin kiinnittämään erityistä huomiota sekä omaan että haastateltavieni jaksamiseen ja hyvinvointiin tutkimusprosessin aikana. (Ks. Hytönen & Salenius 2017: 85, 88.) Haastattelut nostivat pintaan useimmilla informanteillani monenlaisia tunteita kuten surua, ikävää, vihaa ja turhautumista. Lähes kaikissa haastattelutilanteista vaikeista asioita puhuttiin osittain mustan huumorin ja sarkasmin avulla. Haastattelut voivat toisinaan saada myös terapeuttisia piirteitä (Ruotsala 2005: 67), ja raja terapeuttisen ja etnografisen haastatteluiden välillä on liukuva (Hytönen & Salenius 2017: 89). Olin omissa haastatteluissani varautunut tähän, ja valmistanut itseäni henkisesti raskaiden asioiden kohtaamiseen. En kuitenkaan koe, että haastattelutilanteet tai niissä esiin tulleet asiat olisivat tulleet minulle taakaksi. Olen pystynyt etäännyttämään itseni haastateltavieni kokemuksista, muistoista ja kerronnasta. Tutkimuseettisistä syistä en ole myöskään toiminut tukihenkilönä tai kansalaisavustajana haastatteluissa mukana oleville henkilöille. Haasteita itselleni ovat sen sijaan tuottaneet turvapaikkaprosessissa olevien läheisten ystäväni kokemukset sekä asiakirja-aineistossani oleva asiasisältö. Käsittelen näitä näkökulmia myöhemmin tässä luvussa.

Kysyin kaikilta haasteltavani, miltä heistä tuntuu puhua minulle heidän kokemuksistaan ja muistoistaan. Kysymykselläni oli selkeä tarkoitus, vaikka kysymyksen esittäminen oli etenkin ensimmäisessä haastattelussa refleksin kaltainen reaktio, joka syntyi vilpittömän ja avoimen vuorovaikutuksen ansiosta. Kysymyksen avulla pyrin kartoittamaan ensinnäkin sitä, miten informanttini olivat kokeneet haastattelutilanteet ja olivatko he edelleen suostuvaisia olemaan osa tutkimusta. Toisena tarkoituksena oli tarjota haastateltavilleni mahdollisuus kertoa, jos he kokivat halua tai tarvetta puhua kokemuksistaan jonkun muun kuin tutkimusta tekevän henkilön, esimerkiksi psykologin tai psykoterapeutin kanssa. Kirsi-Maria Hytösen ja Paula Saleniuksen (2017: 89) tavoin ajattelen, ettei ”etnologisen tutkimuksen yhteiskunnallinen tehtävä --- ole terapeuttinen”. Pyrin tiedostamaan asian jo ennen haastattelua ja kiinnitin asiaan huomiota myös haastatteluhetkellä. Kahdelle haastateltavalleni kerroin mahdollisuudesta ottaa yhteyttä kriisikeskukseen ja mahdollisesta keskusteluavun saamisesta heidän kauttaan. Lisäksi yksi haastateltavani kertoi saavansa jo psykoterapeuttista tukea kokemuksiansa käsittelyyn. Tutkimuseettisistä syistä olen ollut haastateltaviini yhteydessä muutaman

kerran myös tutkimusprosessin loppuvaiheessa ja kyselty kuulumisia (Ks. Hytönen & Salenius 2017: 86).

Uskontotieteilijä Anu Isotalo on väitöskirjassaan (2015: 72) puhunut kotietnografiasta, joka paikantuu tutkijan ja tutkittavien samalle asuinalueelle. Oma kenttäni laajeni hieman myös Varsinais-Suomen ulkopuolelle, sillä yksi haastateltavani asui Etelä-Suomen alueella toisessa kaupungissa. Turulla ja sen lähialueilla on kuitenkin keskeinen rooli tutkimuskenttäni. Etäisyyden ottaminen tutkimukseen ja kenttään ei ole aina ollut yksiselitteistä, sillä asuinpaikkani on suhteellisen pieni ja sen sosiaaliset piirit ovat melko pienet. Tunnen Turun maahanmuuttajaväestöä laajalti useista eri yhteyksistä. Kuten johdannossa totesin, olen tehnyt pitkään vapaaehtoistyötä turvapaikanhakijoiden parissa. Sen lisäksi olen työskennellyt maahanmuuttajien työllistymistä edistävissä palvelussa ja oleskeluluvan saaneiden kotouttamiskoulutuksen parissa Turussa pariin otteeseen vuosina 2016–2017. Tutkijapositioni kannalta haluan tuoda esiin sen, että omassa tuttava-, ystävä- ja lähipiirissäni on monien muiden kulttuurien ja kansallisuuksien ohella melko paljon henkilöitä, joiden juuret ovat Irakissa. Näiden henkilöiden kautta olen päässyt ensimmäistä kertaa syvemmin tutustumaan irakilaiseen kulttuuriin ja historiaan. Vapaaehtoistyö ja sosiaaliset verkostoni ovat luoneet minulle tutkimuskysymyksen muotoutumisen kannalta keskeisen esiyttämyksen pohjan. Arabiklaaneihin ja -heimoihin liittyvä esiyttämykseni on puolestaan syventynyt beduiini-identiteettiä ja -heimoja käsittelevällä intensiivikurssilla, jonka Suomen Lähi-idän instituutti järjesti Jordaniassa toukokuussa 2018. Esiyttämyksen syventymisellä on myös kääntöpuolensa. Aiheen tuttuus tutkijalle voi aiheuttaa muun muassa sen, ettei tutkija huomaa kysyä eivätkä haastateltavat kerroa tiettyjä ”itsestään selvyyksiä” haastattelujen yhteydessä. Tällöin vaarana on, että jotain oleellista voi rajautua tutkimuksen ulkopuolelle. (Korpilähde 2015: 62.)

Tutkimuseettisestä näkökulmasta on ensiarvoisen tärkeää, että tunnistan ja tunnustan ne tekijät, jotka vaikuttavat tutkimuksen tekoon sen alkumetreiltä alkaen. Tämän tutkielman kannalta haasteellista on ollut se, että iso osa edellä mainitsemistani irakilaisista tutuistani ja ystäväistäni on saapunut maahan turvapaikanhakijana, ja heistä suurimman osan turvapaikkaprosessi on ollut tutkielmani tekohetkellä edelleen kesken. Näiden henkilöiden kokemat vääryydet kotimaassaan, epäinhimillisiltä tuntuvat kielteiset turvapaikkapäätökset sekä henkisen terveyden ja kestävyvyn kuormittuminen ovat

tekijöitä, joita en ole voinut sulkea oman elämäni ulkopuolelle. Näin ollen ne ovat myös ajoittain vaikuttaneet omaan kapasiteettiini tuottaa laadullisesti merkittävää ja eettisesti kestävästä tutkimusta. Tämä on vaikuttanut osittain siihen, että tutkimukseni valmistuminen venyi ennakkosuunnitelmista. Irakilaisten ystäväni turvapaikkaprosessin ja siihen liittyvien vaikeuksien läheltä seuraaminen ovat auttaneet minua näkemään aiheen moniulotteisuuden ja haasteellisuuden, jonka vuoksi olen kokenut toisinaan riittämättömyyttä ja pelkoa siitä, että tutkimukseni käsittelee aihetta liian yksipuolisesti, ilman sen vaatimaa syvyyttä ja informatiivisuutta. Toisaalta lähipiirini kokemukset ovat edesauttaneet tutkimusaiheen löytämisessä ja selkeytyksessä. Ne ovat motivoineet minua jatkamaan aiheen parissa ja osoittaneet, että tutkimusaiheeni on tärkeä ja merkityksellinen yhteiskunnallisesti.

Asiakirjoja lukiessani ja analyysia tehdessäni fokukseni on niissä kokemuksissa, muistoissa ja puhunnoissa, jotka käsittelevät perheitä, klaaneja ja heimoja, ja jotka ilmaisevat niille annettuja merkityksiä. En kuitenkaan ole täysin välttynyt tekemästä huomioita turvapaikkapäätösten oikeudenmukaisuudesta oikeudentajuni valossa. Tutkijaminäni rinnalla on läsnä yksityishenkilö, jolla on subjektiivisia ajatuksia, reaktioita ja tunteita. Aineistoni lukeminen ei ole ollut aina helppoa. Minun on ollut vaikea ymmärtää tai hyväksyä sitä päätöksentekotapaa ja retoriikkaa, jota Maahanmuuttovirasto on aineistoni perusteella toistuvasti käyttänyt. Olen tuntenut hämmennystä, järkytystä ja suuttumusta päätöksistä, joissa kansainvälinen suojeleminen (turvapaikka tai toissijainen suojeleminen, Ks. luku 3.2.) on evätty, vaikka yksilö olisi kohdannut todella raakaa ja epäinhimillistä kohtelua kotimaassaan. Koen tärkeäksi kirjoittaa auki nämä tutkimuksen aikana heränneet tunteeni, sillä tutkijan tunteilla ja niiden sanoittamisella on merkitystä tiedontuottamisen ja oman tutkijaposition hahmottamisen näkökulmasta (Ehn 2014: 65).

Omassa tutkimuksessani olen joutunut usein pohtimaan sitä, olenko minä oikea henkilö tutkimaan tätä aihetta tai onko minulla oikeutta tutkia Irakin arabiheimoja ulkopuolisena henkilönä. Onko tutkimuksellani mitään arvoa, kun teen tulkintoja yhteiskunnan sosiaalisesta rakenteesta ja kulttuurista, jonka jäsen en itse ole? Onko tutkimustulokseni lopulta vain omien kulttuuristen käsitysteni ja taustani analysointia? Tutkijoiden tulisi aina tarkastella kriittisesti omaa aihevalintaansa, sillä itselle vieraaseen kulttuuriin keskittyvän tutkimuksen ongelma saattaa olla perustelua vain tutkijan oman kulttuuri- ja

yhteiskuntataustan näkökulmasta (Fingerroos 2017: 38; Clarkeburn & Mustajoki 2007: 57). Oikeus tutkimuksen tekoon on noussut tieteellisissä keskusteluissa esiin yhä enenevässä määrin viime vuosikymmeninä, erityisesti erilaisia vähemmistöjä, kuten vaikkapa saamelaisuutta tai romaneja käsittelevien tutkimusten kohdalla. Tärkeäksi koetaan se, että vähemmistöt itse tuottaisivat itseään käsittelevää tutkimustietoa ja saisivat oman äänensä kuuluville (esim. Nevo tiija ja Tsetanes naal -hankeet [www6a](#), [www6b](#)=Suomen Romanifoorumi; [www3d](#)=YLE). Toisaalta vähemmistöjä ja tiettyä etnistä ryhmää tarkastelevaa tutkimusta ja oikeutta sen tekoon voidaan lähestyä velvollisuuden näkökulmasta. Pakkomuuttotutkija Eveliina Lyytinen (2019: 13) toteaa *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa* -teoksen esipuheessa, ettei pakolaistutkimusta ”--- tule tehdä, mikäli sillä ei pyritä muuttamaan lainsäädäntöä, politiikkaa ja käytänteitä inhimillisemmiksi”. Akateemisilla tutkijoilla voidaan katsoa olevan erityinen velvollisuus ja vastuu nostaa yhteiskunnalliseen keskusteluun aiheita ja tietoa heikossa asemassa ja marginaalissa olevista ryhmistä (Olsson 2005a: 285). Turvapaikanhakijat voidaan monella mittapuulla katsoa kuuluvan tämän kaltaiseen ryhmään, jonka vuoksi koen, että tutkimusaiheeni valinnalle on olemassa riittäviä perusteluja sen tutkimuseettisistä haasteista huolimatta. Vapaan tieteen yhtenä tehtävänä on saattaa yhteiskunnalliseen keskusteluun akateemisesti tuotettua tietoa, joka edesauttaa kansallisten ja globaalien ongelmien ratkaisemista (Fingerroos 2017: 49).

Suhtautumistani tutkimusoikeudellisiin kysymyksiin ovat osittain helpottaneet kentältä saamani tuki, kannustavat palautteet aiheeni tarpeellisuudesta sekä sanallisesti ilmaistu hyväksyntä siitä, kuinka olen ”kuin yksi heistä”. Toki ymmärrettävää on, että oma kokemusmaailmani ja elämänhistoriani ovat hyvin erilaiset kuin informanteillani, jotka ovat saapuneet Suomeen turvapaikanhakijoina. Antropologisessa tutkimuksessa samankaltaisuutta ei tulisi kuitenkaan pitää ymmärtämisen ehtona (Shapiro 1981: 460–461), mutta tutkijan on perehdyttävä hyvin haastateltaviensa kulttuuristaan sekä tiedostettava ja selvitettävä itsensä ja haastateltaviensa kulttuuritaustojen välillä olevat erot ymmärryksensä lisäämiseksi (Rastas 2005: passim 84–93, 102). Tutkimuskenttäni myötämielisyys sekä minua että tutkimusaiheeni kohtaan voidaan tulkita hyväksyntänä eräänlaiseksi ”sisäpiiriläiseksi” (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014: 21, 23, 27; Marttila 2014: 381–383), jolla on jotain ymmärrystä ja tietoa irakilaisesta yhteiskunnasta ja kulttuurista. Haluan kuitenkin korostaa, että ”sisäpiiriläisyys” koskee ainoastaan tutkimukseni kenttää, ja hyväksynnästä huolimatta olen aina osittain ulkopuolinen.

Olenhan tutkimusta tehdessäni kentällä oleva etnologi, joka lähestyy aihettaan ja analysoi tutkimuskohdettaan etic-tasosta, ulkopuolisesta ja akateemisesta näkökulmasta (Eriksen 2004: 58–59).

Tutkimushaastattelutilanteeni saivat minut miettimään erilaisten kulttuuritaustojen vaikutusta haastattelun kulkuun ja siihen vaikuttaviin odotuksiin ja oletuksiin, mutta myös aineistoanalyysissäni tekemiini tulkintoihin. On hyvin todennäköistä, että kulttuurisilla eroilla on ollut jonkinlaista vaikutusta tutkimuksen kulkuun (Ks. Rastas 2005: 92–97). Yksi merkittävä ero omasta positiostani ja minuun kohdistuneista odotuksista nousi esiin, kun kerroin, miksi haluan tehdä tutkimusta kyseistä aiheesta. Kahdessa haastattelussa aiheeseen liittyvä keskustelu käytiin haastattelun alkupuolella ja kolmessa haastattelun loppuvaiheessa. Kerroin haastateltavilleni kokevani tärkeäksi selvittää sukuyhteisöjen merkitystä ja roolia irakilaisessa yhteiskunnassa, sillä olen havainnut, ettei tätä näkökulmaa huomioida riittävästi Maahanmuuttoviraston päätöksenteossa. Kaikki haastateltavani antoivat kiitosta kyseisestä huomiosta, ja yhtyivät näkemykseeni muun muassa kommentteilla ”niin, ei he ymmärtäneet minuakaan” (H1) tai ”he eivät antaneet minun puhua perheestäni” (H2). Tutkimukseni valmistumiselle ja sen yhteiskunnallisille vaikutuksille asetettiin odotuksia kuten ”toivottavasti meitä sitten uskotaan” (H5) ja ”ehkä meidät kaikki viimeistään sitten lähetetään täältä pois” (H1). Vaikka etenkin viimeinen kommentti oli esitetty nauraen ja eräänlaisena vitsinä, heijastavat nämä reaktiot osittain haastateltavieni ajatuksia tutkijapositiostani: olen suomalainen nainen, jonka ääntä mahdollisesti voitaisiin kuulla suomalaisessa yhteiskunnassa paremmin kuin heitä itseään (Ks. Rastas 2005: 96). Haastateltavieni kommentit heijastavat myös niitä kulttuurisia ja yhteiskunnallisia eroja, joita informanttini kokivat olevan arabiheimojen ja suomalaisen, etenkin lainsäädännöllisen, perhenäkemyksen välillä. Tutkimukseni valmistumisen ajateltiin osoittavan näitä eroja, ja näiden erojen ”paljastumisella” pelättiin ja toivottiin olevan jonkinlaisia laajempia yhteiskunnallisia vaikutuksia.

Ajattelen, että kulttuuritaustojen ero tuli näkyväksi myös siinä, kuinka osa haastateltavistani pyrki etäännyttämään itseään heimosta ja klaanista haastattelutilanteissa. Etäännyttäminen tapahtui heimojen ja klaanien merkitystä vähättelevänä puheena ja sanallisena ilmaisuna siitä, ettei sukuyhteisöllä nähty olleen suurta merkitystä heidän omassa elämässään (Ks. Luku 4.3.). Etäällä eläminen omasta

heimosta saattaa olla haastateltavilleni aito kokemus ja kuvastaa heidän elämäntilannettaan juuri tällä hetkellä. Samat henkilöt kuitenkin toivat haastattelutilanteessa esiin merkittäviä heimojen ja klaanien sosiaalista rakennetta ilmaisevia henkilökohtaisia muistoja ja kokemuksia. Tällaisia kokemuksia olivat muun muassa riidat šekin kanssa (H1), töistä tai koulupaikasta luopuminen suvun tahdosta (H3), avioliiton solminen sukuyhteisön painostamana (H3; H5) sekä henkilökohtainen heimosta erottaminen (H1; H3; H5). Tämän vuoksi ajattelen vähättelevien ilmaisujen olleen eräänlainen etäännyttämisspyrkimys omasta kulttuuritaustasta. Haastattelutilanteessa tapahtunut etäännyttäminen on voinut tapahtua tiedostamatta tai tietoisesti. Haastateltavieni kohdalla ajattelen, että etäännyttämiseen ovat vaikuttaneet osaltaan heidän sukuyhteisöön liittyvät rankat kokemukset, mutta myös minun kulttuuritaustani sekä yhteiskunta, jossa informanttini nyt elävät. Toisaalta havaitsin, että kaikki haastateltavani puhuivat melko avoimesti ja oma-aloitteisesti sukupuolisiveyteen, seksuaalisuuteen ja avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin liittyvistä teemoista ja ongelmista sekä niiden ympärillä olevista häpeä- ja kunniakysymyksistä. Syynä tälle saattoi olla samaistuminen minuun samaan ikäluokkaan kuuluvana henkilönä, jolloin minua ei koettu auktoriteettina (Ks. Portelli 2006: 61) tai asemani haastateltavieni kulttuurin- ja yhteiskunnan ulkopuolisena jäsenenä, joka vapautti heitä puhumaan aiheista. Henkilökemialla ja hyvällä vuorovaikutuksella on niin ikään vaikutusta haastattelun kulkuun (Hytönen & Salenius 2017: 93). Koen saaneeni kaikkiin haastateltaviini pääosin hyvän vuorovaikutussuhteen ja keskusteluyhteyden, mikä rakensi luottamusta ja toi mahdollisesti rohkeutta puhua myös herkistä ja vaikeista asioista.

3. Teoreettinen viitekehys ja keskeiset käsitteet

3.1. Kulttuurianalyysi ja lähiluku

Kulttuuri on yksi tieteenalani keskeisimmistä käsitteistä, jolle tutkimustraditiossa on annettu hyvin laajoja ja monimuotoisia määritelmiä. Tutkimuksessani minua ohjaa perinteinen antropologinen käsitys, jonka mukaan kulttuuri voidaan yksinkertaisimmillaan ymmärtää ”niiksi kyvyiksi, käsityksiksi ja käyttäytymisen tavoiksi, jotka ihmiset ovat omaksuneet yhteiskunnan jäsenenä” (Eriksen 2004: 15). Tutkielmaani sisältyy ajatus kulttuurista prosessina, joka on vaikutuksille altis ja joka muokkautuu kohtaamisissa muiden kulttuurien kanssa. Kohtaamisen käsite ei viittaa väliaikaiseen tai hetkelliseen vuorovaikutustilanteeseen, vaan se on osa prosessia, jonka myötä syntyy jatkuvasti uusia kulttuurisia yhdistelmiä ja sekoituksia. (Löyty 2008: 17; Åström 2005: 35; Österberg 2016: 8.) Prosessissa syntyvää kulttuurin käsitettä voidaan hahmottaa myös kollektiivisen tietoisuuden kautta (Ehn & Löfgren 1982: 13; Ks. kappale 2.3).

On tärkeää huomioida, että Irak ei ole kulttuurisesti yksi ja yhtenäinen alue, vaan valtion alueella esiintyy arabiankielisen enemmistön ja eri islamin suuntausten lisäksi useita eri etnisiä, uskonnollisia ja kielellisiä vähemmistöjä (Juntunen 2016: 15, 34; Hassan 2007: 7; Katzman 2009: 2). Olen rajannut aineistoni ja tutkimukseni koskemaan arabiankielisiä ja islamin uskoon kuuluvia tai kotimaassaan kuuluneita henkilöitä. Mukana on sekä shiioja että sunneja, sillä olettamukseni on, että shiiaenemmistöisestä yhteiskunnasta huolimatta arabialaisuus sekä yhteisesti eletty ja jaettu yhteiskunta jollain tasolla ohjaa ja määrittää perheelle annettuja merkityksiä. Yhteiskunnan jäsenenä eläminen myös synnyttää niitä kokemuksia, joista perhe- ja klaanikäsitystä voidaan tulkita. (Ks. luku 2.3.; Korhokangas 2006: 126; Ehn & Löfgren 1982: 93.) Huomion arvoista on se, etteivät irakilaiset heimot ja klaanit ole jakaantuneet uskonnon suuntauksen mukaan, vaan samaan heimoon ja klaaniin voi kuulua sekä shiioja että sunneja (Hassan 2007: 2). Haastateltavistani lähes kaikki tukivat tätä näkemystä (H2–H5). Klaanien asemassa on kuitenkin alueellisia ja sukujen välisiä eroja. Olen avannut näitä eroja tarkemmin luvussa 4.3.

Pro gradu -tutkielmani aineistoanalyysini toteutan kulttuurianalyysin ja lähiluvun menetelmin. Lähiluku on kirjallisuudentutkimuksen parissa syntynyt analyysimenetelmä,

joka sittemmin on levinnyt myös kulttuurien tutkimuksen metodiksi. Väljimmillään sillä voidaan tarkoittaa kaikkea huolellista ja ymmärtävää tekstin tulkintaa. (Pöysä 2010: 331.) Metodin tärkeimpiä periaatteita on toistolukeminen, jolloin analysoitavaa tekstiä, tutkielmani tapauksessa haastattelujen litteraatioita ja asiakirja-aineistoa, luetaan useaan kertaan uusien huomioiden tai näkökulmien löytämiseksi. On normaalia, että lukija täydentää tiedostamattaan tekstissä olevia aukkoja omien kokemustensa ja kulttuurisen tiedon perusteella. Ensimmäinen lukukokemus on harvoin neutraali, sillä tekstintulkintaan vaikuttavat muun muassa omat ennakko-odotukset aiheesta. Lähiluku onkin eräänlainen prosessi, jonka myötä tutkija pyrkii eroon omista tiedostamattomista tulkinnoistaan ja subjektiivista näkökulmista. (Pöysä 2010: 338–339; Ks. Hoikkala 1993: 37–38; Österberg 2016: 4–5.)

Asiakirja-arkistossa olevan aineiston analysointia on ohjannut lähiluvun mukainen tekstin luku. Toistolukemisen avulla olen pyrkinyt löytämään toistuvia teemoja sekä hahmottamaan perheelle, suvulle ja klaanille annettuja kulttuurisia merkityksiä ja symboleja. (Pöysä 2010: 338.) Aineistoanalyysini ensimmäisessä vaiheessa teemoittelin asiakirjoista lähiluvun keinoin (Pöysä 2010: 342–344) aiheita, jotka jollain tavoin liittyvät yhteen sukulaisuuden ja vainonkokemukset tai jotka jollain tavalla ilmaisevat ja kertovat jotain irakilaisesta perhekäsityksestä. Teemoittelun tuloksena sain neljä pääkategoriaa, jotka ovat: 1. perheeseen ja klaaniin kuuluminen, 2. perheiden ja klaanien muodostama sosiaalinen turva, 3. sukuun liittyvät vastuu- ja velvollisuuskysymykset sekä 4. sukuun liittyvät vainon, väkivallan ja oikeudenloukkausten kokemukset. Nämä kategoriat olivat hyvin laajoja, mutta ne toimivat pohjana toteuttamilleni teemahaastatteluille (liite 2.), ja ohjasivat haastatteluaineistoni analyysia etenkin sen ensivaiheessa.

Oman tekstin tuottaminen on oleellinen osa kulttuurianalyysin ja lähiluvun metodeita. Tutkimusraportin ei tule olla käsillä olevan aineiston referointia, vaan tarkoituksena on pohtia haastatteluista ja asiakirjoista keskeisesti esiin nousevia teemoja. Litteraatioiden ja asiakirjojen tarkka lukeminen ja sen pohjalta tapahtuvien päätelmien kirjallinen analysointi luovat vuoropuhelun tutkimustekstin ja aineiston välille. Aineiston analysoinnin aikana oman tekstin yksityiskohdat voivat kuitenkin toisinaan saada liikaa huomioita. Tutkijan tulee muistaa jatkuvasti tarkastaa tulkintojensa todenperäisyys alkuperäisestä aineistosta. (Pöysä 2010: 339–340, 342; Åström 2005: 34–35; Österberg 2016: 5.)

Kulttuurianalyysin avulla arkisia asioita ja ilmiöitä voidaan tarkastella erikoisina ja erityisinä. Se antaa mahdollisuuden ymmärtää ”todellista --- arjen kulttuuria sen nykyisessä funktiossaan, mutta myös historiasta riippuvaisena ilmiönä” (Räsänen 1997: 28). Vaikka irakilainen perhekäsitys tai klaanijärjestelmä ei olekaan minulle arkinen ja tuttu (Ehn & Löfgren 1982: 29; Ehn 2014: 61–62), se on sitä kuitenkin haastateltavilleni. Maahanmuuttoviraston päätöksenteossa ja suomalaisessa maahanmuuttopolitiikassa irakilainen perhekäsitys käsitetään mielestäni virheellisellä tavalla arkisena ja tuttuna (Fingerroos 2017: 35; Ks. Fingerroos et al. 2016: 25, 30). Päätöksentekoa vaivaa eräänlainen etnosentrismi. Etnosentrismillä tarkoitetaan ”toisten kansojen arvioimista omasta näkökulmasta käsin ja niiden kuvaamista tarkastelijan omilla käsitteillä (Eriksen 2004: 20)”. Etnosentrismiin liitetään usein hyvin vahva moraalinen ja muita kulttuureja tai kansoja arvottava leima. Tässä yhteydessä tarkoitan käsitteellä ensisijaisesti päätöksentekotapaa, jossa Maahanmuuttovirasto asettaa suomalaiset kulttuuriset käsitykset perheestä keskiöön, ja soveltaa ja tulkitsee hakijoiden kokemuksia suomalaisen perhekäsityksen näkökulmasta. Kulttuurianalyysi antaa mahdollisuuden haastaa tämän ajattelun, ja ”olla ymmärtämättä” käytössä olevaa tulkintatapaa irakilaisesta perhekäsityksestä (Ehn & Löfgren 1982: 97; Ehn 2014: 63).

Analyysimenetelmässä ollaan kiinnostuneita eritoten niistä kulttuurisista merkityksistä, joilla yksilöt ja yhteisöt jäsentävät todellisuuttaan, ja joka voidaan ymmärtää kollektiivisesti jaetuksi todellisuudeksi (Ehn & Löfgren 1982: 13). Erilaiset merkitykset ja merkityksenannot syntyvät aina ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Ruotsalaisten etnologien Billy Ehnyn ja Orvar Löfgrenin kehittämä menetelmä tulee ymmärtää rutiininomaisen metodin sijaan prosessina, joka antaa tutkijalle tilaa ja mahdollisuuksia löytää omalle tutkimusaineistolle ominaisimmat ja merkityksellisimmät seikat. Menetelmää voidaan hyödyntää monin tavoin, kuten erilaisia perspektiivejä tai kontrasteja luomalla mielikuvitusta hyödyntäen, ”itsestään selvyyksiä” kyseenalaistamalla, vertailemalla, tutkijan omiin kokemuksiin peilaamalla, vastakkainasettelulla tai vastapareilla, dramatisoinnilla, luokittelemalla ja tutkimuksen johtopäätöksiä testaamalla. (Ehn & Löfgren 1982: 105–117.) Kulttuurianalyysi mahdollistaa ilmiön ”tiheän kuvauksen” (Geertz 1973: 6–7). Tutkielmassani tämä tarkoittaa irakilaisten arabiperheiden, klaanien ja heimojen sosiaalisen rakenteen syvien ja päällekkäin kasautuneiden merkitysten näkyviksi ja ymmärrettäviksi tulemistä.

Tutkielmassani keskeisenä kulttuurianalyysimenetelmänä on luokittelu, mutta olen myös osittain hyödyntänyt vastapareja. Haastattelulitteraatioita lukiessani ryhmittelin informanttieni kokemuksia ja muistoja ensin asiakirja-aineistostani nousseihin kategorioihin. Kulttuurianalyysin keinoin tematisointi tarkentui ja monipuolistui tutkimukseni edetessä. Hyvin nopeasti kategoriat alkoivat tuntua liian epätäsmällisiltä ja laajoilta. Koin, että teemojen sisältä löytyi uusia teemoja, kun taas jotkut kategoriat olivat ristikkäin toistensa kanssa. Lopullinen tutkimusanalyysini on ”vahvasti subjektiivinen ja monimerkityksellinen neuvottelutulos” (Fingerroos & Peltonen 2006: 10–11). Olen tehnyt kompromisseja ja tulkintoja sen suhteen, millaisia merkityksiä, käsityksiä ja arvoja haastateltavieni kokemukset ja muistot kulloinkin kertovat. Kulttuurianalyysin tulkinnat eivät voi koskaan olla täysin valmiit, ja ne vaativat tutkijalta kykyä eläytyä ja ymmärtää tutkimuskohdettaan. (Ehn & Löfgren 1982: 115–116; Ehn & Löfgren 2001: 167.) Tutkimuksessani lopullisiksi teemoiksi nousivat seuraavat käsiteparit ja kategoriat: yksilö, perhe ja sukuyhteisö; vastuu ja velvollisuus; yksilönvapaus ja sosiaalinen kontrolli; sosiaalinen turva ja kollektiivisuus (kollektiivinen vaino); sukuyhteisön tarjoama suojele ja turvattomuus; vakuutus ja korvaus; rangaistukset ja väkivalta; kunnia ja häpeä; feminiinisyys ja maskuliinisuus; alueellisuus. Edellä mainitut teemat osittain rytmittävät lukujakoani, mutta jossain määrin ne myös yhdistyvät toisiinsa eri alaluvuissa.

3.2. Pakolaisuus, turvapaikka ja vainokertomukset

Pakolainen on henkilö, joka täyttää YK:n pakolaissopimuksessa annetun pakolaisen määritelmän. Määritelmä täyttyy, jos ihminen kokee kotimaassaan henkilökohtaista vainoa, tai hänellä on perusteltu pelko tulla vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteensä vuoksi. Pakolaisaseman saa henkilö, jolle jokin valtio tarjoaa turvapaikan tai jolle YK:n pakolaisjärjestö UNHCR myöntää pakolaisstatuksen. (Makkonen & Koskenniemi 2013: 61.) Kiintiöpakolaiseksi kutsutaan henkilöä, jolle UNHCR:n ehdotuksesta myönnetään pakolaisasema ja jolle on tällä perusteella myönnetty oleskelulupa johonkin maahan, kuten Suomeen (www1a=Maahanmuuttovirasto; Österberg 2016: 6).

Turvapaikanhakija hakee kansainvälistä suojele ja turvapaikkaa toisesta valtiosta kotimaansa ulkopuolelta. Suomen ulkomaalaislain mukaan henkilölle myönnetään

turvapaikka, jos hän ”oleskelee kotimaansa tai pysyvän asuinmaansa ulkopuolella sen sen vuoksi, että hänellä on perustellusti aihetta pelätä joutuvansa siellä vainotuksi alkuperän, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen takia, ja jos hän pelkonsa vuoksi on haluton turvautumaan sanotun maan suojeluun” (Ulkomaalaislaki 301/2004, 87 §). Jos turvapaikka myönnetään, saa henkilö pakolaisaseman. Lain mukaan vainoksi luokitellaan teot, jotka laatunsa tai toistuvuutensa vuoksi loukkaavat vakavalla tavalla yksilön ihmisoikeuksia. Vainoksi määriteltäviä tekoja ei ole määritelty tyhjentävästi laissa tai Geneven pakolaissopimuksessa. Lain mukaan vainoksi katsottavia tekoja voivat olla:

- 1) fyysinen tai henkinen väkivalta, mukaan luettuna seksuaalinen väkivalta;
- 2) oikeudelliset tai hallinnolliset toimenpiteet taikka poliisin toimintaan tai lainkäyttöön liittyvät toimenpiteet, jotka ovat itsessään syrjiviä tai jotka toteutetaan syrjivällä tavalla;
- 3) kohtuuton tai syrjivä syytteeseen paneminen tai rankaiseminen;
- 4) muutoksenhakumahdollisuuden puuttuminen tai epääminen, minkä seurauksena on kohtuuton tai syrjivä rangaistus;
- 5) syytteeseen paneminen tai rankaiseminen sen johdosta, että henkilö kieltäytyy asepalveluksesta selkkauksessa, jossa asepalveluksen suorittaminen sisältäisi 87 §:n 2 momentissa tarkoitettuja tekoja⁹;
- 6) luonteeltaan sukupuoleen tai lapsiin kohdistuva teko. (Ulkomaalaislaki 301/2004, 87a §.)

Hakijalle voidaan myöntää oleskelupa myös toissijaisen suojelun perusteella, jos edellä esitetyt turvapaikkaperusteet eivät täyty. Toissijainen suojeluasema myönnetään henkilölle, johon kohdistuu kotimaassaan todellinen vaara kärsiä vakaa haittaa, ja hän on tämän vuoksi kykenemätön turvautumaan asuinmaansa suojeluun. Vakavalla haitalla tarkoitetaan ”1) kuolemanrangaistusta ja teloitusta; 2) kidutusta tai muuta epäinhimillistä tai ihmisarvoa loukkaavaa kohtelua tai rangaistusta; 3) mielivaltaisesta väkivallasta kansainvälisen tai maan sisäisen aseellisen selkkauksen yhteydessä johtuvaa vakavaa ja henkilökohtaista vaaraa.” (Ulkomaalaislaki 301/2004, 88 §.) Suomessa myönnettiin

⁹ ”Turvapaikka jätetään antamatta ulkomaalaiselle, joka on tehnyt tai jonka on perusteltua aihetta epäillä tehneen: 1) rikoksen rauhaa vastaan, sotarikoksen tai rikoksen ihmiskuntaa vastaan, sellaisia rikoksia koskevien kansainvälisten sopimusten määritelmien mukaisesti; 2) törkeän muun kuin poliittisen rikoksen Suomen ulkopuolella ennen kuin hän tuli Suomeen pakolaisena; taikka 3) Yhdistyneiden kansakuntien tarkoituksien ja periaatteiden vastaisen teon.” (Ulkomaalaislaki 301/2004 87 §.)

ennen 16.5.2016 oleskelulupia myös humanitaarisen suojelun perusteella, jos ihminen ei voinut palata lähtömaahansa sen huonon turvallisuustilanteen tai ympäristökatastrofin vuoksi. Usein puhekielessä pakolaisella tarkoitetaan kaikkia niitä henkilöitä, joille on myönnetty suojeluperusteinen oleskelulupa. (Makkonen & Koskeniemi 2013: 61–62; www1b=Maahanmuuttovirasto; Österberg 2016: 6–7.)

Muistitiedon lisäksi aineistoni rakentuu niille kerrotuille kokemuksille ja merkityksen annoille, joita turvapaikanhakijat liittävät heidän pakoonsa johtaneisiin ja sitä seuranneisiin tapahtumiin. Tässä tutkielmassani nämä kokemukset käsitetään vainokertomuksina, sillä ne ovat yksilöiden näkökulmasta niitä keskeisiä tekijöitä ja syitä, joiden vuoksi he ovat anoneet turvapaikkaa Suomesta. Tutkielmani vainokertomuksen määrittelyä ohjaa lain tulkinta vainosta. Vainokertomuksiksi määrittyvät erityisesti sellaiset kokemukset, joissa ihminen on kohdannut laissa määriteltyä vainoa tai vainon kaltaisia toimia tai hänellä on todellinen pelko vainon uhasta lain kohdan 87§ kuvaamalla tavalla. Tulkitsen vainokertomuksiksi myös lain kohdan 88§ kuvamat kokemukset vakavasta haitasta. (Ulkomaalaislaki 301/2004.) Olen päätenyt ratkaisuun sen vuoksi, että tässä tutkielmassa en pyri esittämään oikeudellista arvioita yksilöiden kokemuksille. Käytän termejä pakolainen ja turvapaikanhakija tutkielmassani rinnatusten, sillä antropologisessa tutkimustraditiossa pakolaisuus määritellään muuton pakonomaisen luonteen perusteella, jonka taustalla voivat olla erilaiset sosiaaliset ja poliittistaloudelliset ongelmat. Tämän näkemyksen nojalla voidaan ajatella, että kaikki, jotka ovat pakotettuja muuttamaan, ovat pakolaisia. (Räsänen & Virtanen 1994: 107; Österberg 2016: 7.)

3.3. Irakin arabiheimojen ja -klaanien rakenne, terminologia ja historia

Antropologisessa tutkimuksessa heimo- ja klaanikäsitteisiin liittyy historian ja kolonialismin painolastia. Tutkimushistorian vuoksi heimo-sanaan yhdistetään helposti arvottavia tai ”alkukantaistavia” mielikuvia (Stolzoff 2009: 27; Gonzáles 2009: 15, 19) ja tribalismia on pidetty eräänlaisena yhteiskunnan tai kulttuurin kehityksen välitilana (Miettunen 2013: 63). Ymmärrän heimot ja klaanit tutkielmassani patrilineaaristen eli isälinjan sukusiteiden kautta järjestäytyneinä yhteiskunnan sosiaalisen rakenteen muotoina. Sukulaisuus voi olla geneettisesti todennettavaa, tai kuvitteellisesti rakentunutta, sillä heimon ja klaanin jäseneksi voi myös liittyä. (Miettunen 2013: 63.)

Yksilön heimoon tai klaanin kuulumista ei tulisi tarkastella ainoastaan sukulaisuussuhteen kautta, vaan perinteisesti keskeisiksi kuuluvuutta määrittäviksi tekijöiksi on katsottu henkisiä, kulttuurisia ja mentaalisia ominaisuuksia. ”Henkilö ja hänen heimonsa ajattelevat samalla tavoin; uskovat samoihin periaatteisiin; heitä yhdistävät samat arvot ja eetos; toimivat samoja sääntöjä ja lakeja noudattaen; kunnioittavat samaa šeikkiä; elävät yhdessä; liikkuvat yhdessä; puolustavat toisiaan; taistelevat yhdessä ja kuolevat yhdessä. Lyhyesti sanottuna, se on tietoisuutta kuulumisesta tiettyyn heimoon ja käyttäytymistä sen mukaisesti.” (Muhammad 1999: 13¹⁰; Miettunen 2013: 63.) Heimoon tai klaaniin kuuluminen on näin ollen henkinen side ja velvoite, joka edellyttää uskollisuutta heimonsa henkisellet ja kulttuuriselle perinnölle (Ks. Yaphe 2000: 51–52).

Jo monien vuosisatojen ajan Irakin arabien sosiaalinen ja poliittinen järjestäytyminen on tapahtunut heimoperusteisesti. Maassa on noin 150 heimoa, joihin kuuluu yhteensä noin 2000 klaania. (Hassan 2007: 1.) Heimojen koot vaihtelevat miljoonasta ihmisestä muutamaan tuhanteen jäseneseen. Arviolta noin 75 % Irakin väestöstä kuuluu johonkin heimoon. (MacFarquhar 2003: 2.) En ole pystynyt varmistumaan siitä, miksi 25 % väestöstä eivät kuulu mihinkään heimon. Heimoon kuuluvien määrä on kuitenkin prosentuaalisesti yhteneväinen Irakin arabiväestön kanssa, sillä noin 75 % maan väestöstä on arabeja (www7=CIA). Maahanmuuttovirasto puolestaan toteaa raportissaan (2018a: 9), että ”[v]ähemmistöillä ei välttämättä ole heimon tapaan järjestynyttä kiinteää sukuyhteisöä jolta saisi tarvittaessa suojaa”. Akateemisessa tutkimuksessa Irakin monimuotoisuutta yritetään usein hahmottaa poliittisten erojen, kuten uskonnon, etnisyyden tai alueellisuuden kautta, jolloin ymmärtämättä jää se, kuinka tärkeänä pidetään uskollisuutta omalle heimolle ja klaanille. Jossain määrin voidaan sanoa, että irakilaisen yhteiskunnan tribalismi on jäänyt liian vähälle huomiolle. (Hassan 2007: 1.) Tämä näkemys tukee myös tutkimusongelmaani, ja osoittaa tutkimusaiheeni tärkeyttä pakolaisuuden ja pakkomuuton kontekstissa.

¹⁰ ”What traditionally makes a person ‘belong’ to a tribe is not merely successive degrees of genetic relationships — which, after all, every family in the world has — but rather that a person and his/her tribe think the same way; believe in the same principles; assimilate the same values and ethos; act according to the same unique rules and laws; respect the same hereditary *Shaykh* (Tribal Lord); live together; migrate together; defend each other; fight together, and die together. In short, it is the consciousness of belonging to that tribe and behaving accordingly.” (Muhammad 1999: 13.)

Irakilaiset arabiheimot ovat lähtöisin Arabian niemimaalta, josta heimot ovat siirtyneet kohti pohjoista parempien elinolojen, kuten veden ja ravinnon perässä. Alun perin heimoilla ei ollut erityistä yhteistä identiteettiä, vaikka heitä on yhdistänyt muun muassa islamin usko ja arabian kieli. Elantonsa heimot saivat muun muassa karjankasvattamisesta, kaupankäynnistä sekä hyökkäyksistä ja ryöstöretkistä toisia heimoja vastaan. Lähi-idän alueella arabiheimot ulottuvat usein maantieteellisten rajojen yli. Samaan sukupuuhun kuuluvia heimoja ja klaaneja löytyy niin ikään muista lähialueen valtioista. Irakin suurimpien arabiheimojen alaheimoja tai klaaneja löytyy muun muassa Jordaniasta, Syyriasta, Saudi-Arabiasta, Jemenistä, Kuwaitista ja muista Persianlahden valtioista sekä Turkista. (Hassan 2007: 2.) Heimorakenteiden samankaltaisuuden ja yhteneväisyyden vuoksi viitataan tutkimuksessani jonkin verran myös muiden arabimaiden heimoja ja klaaneja käsitteleviin tutkimuksiin.

Heimojen nykyinen yhteiskunnallisesti vahva asema juontaa juurensa Saddam Husseinin hallinnon aikakauteen. Husseinin johtaman Baath-puolueen¹¹ valtaantulon alkuaikoina heimojen ja klaanien asemaa pyrittiin kaventamaan Irakissa. Heimojen rooli katsottiin vanhanaikaiseksi ja muun muassa klaani- tai heimonimien käyttäminen kiellettiin. Samaan aikaan väestön suuret muuttoliikkeet maalta kaupunkeihin heikensivät heimojen ja klaanien asemaa. Tilanne kuitenkin muuttui 1980-luvulla Iranin sodan syttyessä. Irak tarvitsi lisää sotilaita taisteluihin, ja sotilaita ryhdyttiin hakemaan heimojohtajia apuna käyttäen. Saddam myös palkitsi hänelle uskollisina olleita heimoja parantamalla kylien infrastruktuuria muun muassa sähkö- ja vesijärjestelmillä. Persianlahden sodan seurauksena 1991 Saddam menetti yhä enenevässä määrin valtaansa monissa osissa maata. Tämän vuoksi Saddam antoi heimojohtajille valtaa ja autonomiaa päättää heimojen sisäisistä asioista. Vastineeksi hän valtuutti heimoja valvomaan tiettyjä maantieteellisiä alueita, kuten osia suurista valtateistä. Saddamin hallinnon kaaduttua yhdysvaltalaiset tunnustivat heimojen roolin irakilaisessa yhteiskunnassa, ja pyrkivät tekemään poliittista ja sotilaallista yhteistyötä heimojen kanssa. (Hassan 2007: 3–4.)

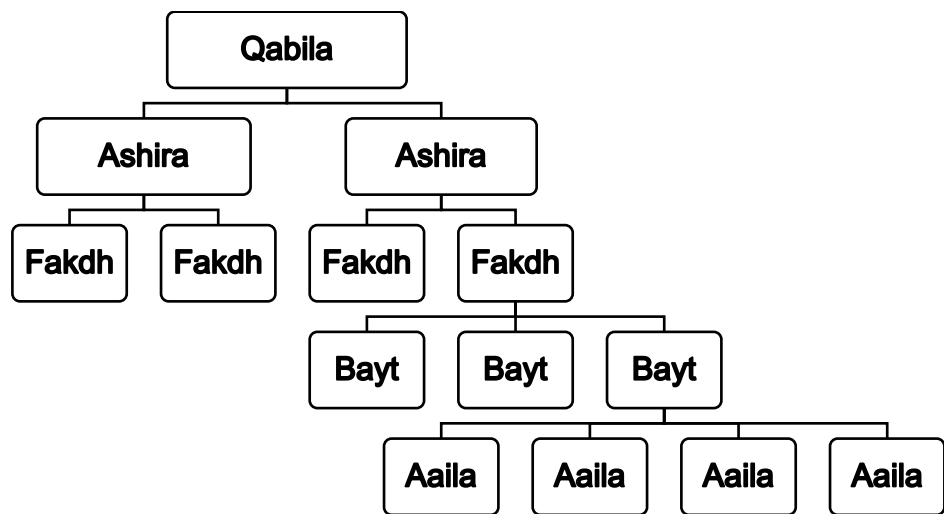
Arabiheimojen rakenne ja terminologia vaihtelevat jonkin verran niin maantieteellisesti kuin historiallisestikin. Käsitteistössä on myös jonkin verran eroja Irakin sisällä. (Todd et

¹¹ Baath-puolue nousi valtaan 1968, ja sen myötä Saddam Husseinista tuli Irakin hallinnon toiseksi korkein johtaja. Saddam Hussein ja Ba'ath-puolue olivat vallassa vuoteen 2003, jolloin Yhdysvallat lakkauttivat puolueen ja syrjäyttivät Saddamin hallinnon. (Hassan 2007: 3; Katzman 2009: 9.)

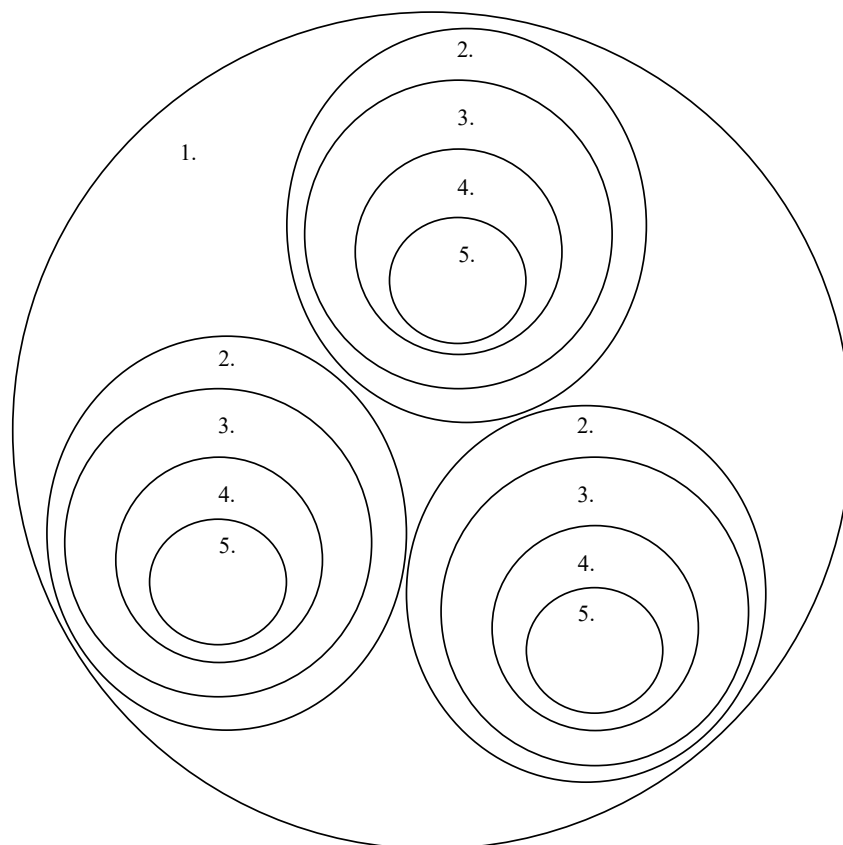
al. 2006: 2-43.) Ajattelen, että arabiheimojen rakenne tulisi tiukan hierarkkisen rakenteen sijaan käsittää sisäkkäin rakentuvista tasoista, jotka vaihtelevat hieman suvusta ja asuinalueesta riippuen. Olen pyrkinyt havainnollistamaan tätä rakennetta kaavioissa 1. ja 2. Irakin arabiheimojen voidaan katsoa muodostuvan seuraavista tasoista tai ryhmistä: *Qabila* on suurin ja ylin ryhmä. Se tarkoittaa pääheimoa tai heimon osista muodostuvaa konfедераatiota. Samaan *qabilaan* kuuluvien henkilöiden yhteinen kantaisä voi löytyä satojen vuosien takaa. Yhteinen kantaisä voi olla osittain kuvitteellisesti tuotettu. *Qabila* koostuu useasta *ashirasta*, eli klaanista. Sen käänös voi lähteestä ja kontekstista riippuen olla myös heimo. *Ashiraa* pienempi yksikkö on *fakhd*, joka koostuu useammasta laajennetusta perheestä. *Fakhd* voidaan joissain yhteyksissä määritellä klaaniksi tai pieneksi alaheimoksi. (Hassan 2007: 2; Stolzoff 2009: 31; Carroll 2011: 13; Miettunen 2013: 63.)

Klaaneja tai alaheimoja pienempi yksikkö on *bayt*, joka tarkoittaa suomennettuna kotia tai taloa. Se koostuu henkilöistä, joilla on yhteinen esi-isä, yleensä isoisoisä tai isoisä. Kontekstista riippuen *bayt* voidaan ymmärtää laajennettuna perheenä. Se on yleensä kooltaan kuitenkin vielä suhteellisen suuri, ja siihen kuuluu usein useita satoja henkilöitä. Lisäksi *fakhdin* ja *baytin* välissä, tai niiden kanssa lomittain esiintyy yksikkö *hamula*, joka koostuu useammasta laajennetusta perheestä. *Baytin* kanssa synonyymina tai sitä hiukan suuremmasta sukuyhteistöstä voidaan käyttää myös termiä *khamisa*, joka käsittää suvun miehet viidessä sukupolvessa. (Todd et al. 2006: passim. 2-43; Hassan 2007: 2.) Joidenkin lähteiden mukaan *khamisa* on Irakin arabiklaanien tärkein yksikkö (Ks. Hassan 2007: 2). *Baytia* pienempi yksikkö on *aaila*. Sen sananmukainen käänös tarkoittaa perhettä, mutta suomalaisen perhekäsityksen näkökulmasta kyse voi edelleen olla laajennetusta perheestä. Rajanveto *baytin* ja *aailan* välille ei ole aina yksiselitteistä, joissain arabimaissa *aaila* käsitetään *baytia* suurempana yksikkönä. (Hassan 2007: 2; Stolzoff 2009: 31; Carroll 2011: 13; Miettunen 2013: 63; Todd et al. 2006: passim. 2-43.) Haastateltavani eivät tehneet eroa näiden kahden välille, ja sekä infomanttini että minä käytimme haastatteluissa termiä *aaila* kuvamaan *baytia* pienempää yksikkö, perhettä. Käsittelen haastateltavieni tulkintoja perheestä luvussa 4.1. (H1–H5.)

Kaavio 1.

Kaavio 2.

1. Pääheimo tai heimojen konfедераatio (*qabila*); 2. Heimo tai klaani (*ashira*); 3. Klaani (*fakdh*); 4. Laajennettu perhe (*bayt*); 5. Perhe (*aaila*)

Irakin arabien identifioitumisessa omaan sukuyhteisöön ja sen sanallistamisessa usein näkyy sukuyhteisön monikerroksellinen rakenne ja päällekkäisyys. Yksilö voi kertoa kuuluvansa tiettyyn sukuun muun muassa oman isänsä tai isoisänsä (olemalla jonkun

poika tai pojanpoika), *baytinsa*, *khamsansa*, *ashiransa* tai *qabilansa* kautta. (Stolzoff 2009: 2, 31–32). Näin ollen on ymmärrettävää, että arkikielessä klaani ja heimo termien käyttö voi olla osittain kontekstisidonnaista ja päällekkäistä. Käytän tutkimuksessani sanoja heimo ja klaani kuvamaan monipolviseen sukulaisuuteen perustuvaa instituution muotoa, jonka johtajana toimii šeikki, ja johon tutkimuksessani mukana olevat henkilöt jollain tavalla kuuluvat. Käytän sanoja osittain synonyymeina, sillä sana *ashira* on lähteestä riippuen ymmärrettävissä sekä klanina että heimona (kuten Stolzoff 2009: 32 vrt. Asfura-Heim 2014: 5). Käytän termiä klaani erityisesti niissä yhteyksissä, joissa informanttini ovat itse niin esittäneet. Käytän sanaa heimo erityisesti tilanteissa, joissa se aineistossani esiintyy tässä muodossa, mutta myös tilanteissa, joissa on epäselvää, onko kyseisessä kohdassa viitattu tai tarkoitettu *fakdhaa*, *ashiraa* vai *qabilaa*. Perustelen valintaani sillä, että haastateltavani eivät erotelleet tarkasti, ketä tarkalleen tarkoittivat, kun puhuivat klanista. Usein haastateltavani käyttivät sanaa *ashira*, mutta monissa paikoin oli epävarmaa, miten he määrittelevät klanin tai heimon. Erityisesti suomen ja englannin kielellä käydyissä keskusteluissa oli ajoittain epävarmaa, tarkoittivatko informanttini puheissaan heimoliittoa, heimoa, klania vai esimerkiksi vain pientä heimon osaa, kuten *khamsaa* tai *fakdhia*. Huomion arvoista kuitenkin on, etteivät haastateltavani missään yhteydessä käyttäneet sanoja *fakhd* tai *khamsa*.

Sana *shaykh*, šeikki, tarkoittaa vanhinta ja viittaa viisauteen ja älykkyyteen, jota johtajalla tulisi olla. Šeikit ovat heimojen tai klanien johtajia, ja heidän tehtävänä on muun muassa huolehtia heimon tai klanin kunnia, taloudesta, sen jäsenten turvallisuudesta ja hyvinvoinnista, sekä selvittää erilaisia kiistoja ja ongelmia. Sen lisäksi šeikit ovat hyvin usein poliittisia toimijoita, ja tekevät yhteistyötä hallinnon ja viranomaisten kanssa. (Stolzoff 2009: 9, 37–39.) Šeikiksi kutsutaan myös tiettyjä uskonnollisia johtajia (Stolzoff 2009: 37), mutta tässä tutkielmassa rajaan termin koskemaan vain heimo- ja klanijohtajia. Suvun merkittävimmästä henkilöstä kaikki haastateltavani käyttivät arabian kielen sanaa *shaykh*, šeikki, jolla he viittasivat nimenomaisesti klanin, *ashiiran* johtajaan. Etenkin tutkimuskirjallisuudessa tai maastietoa käsittelevässä raportissa (Ks. Maahanmuuttovirasto 2018d: 7) heimoliitonjohtajasta (*qabila*) käytetään myös termiä šeikki, mutta haastateltavani kutsuivat heimon eli *qabilan* johtajaa sanalla *ummuum*. Edellä mainittujen syiden vuoksi koen rajaukseni klaani ja heimo termien rinnakkaiselle käytölle perustelluksi. Käytän käsitettä heimo niissä yhteyksissä, joissa se esiintyy aineistossani, erityisesti asiakirja-aineistossani sekä kohdissa, joissa viitataan käyttämäni

lähdekirjallisuuteen. Perheellä tai laajennetulla perheellä tarkoitan arabian kielen sanaan *aaila*. Puhuessaan perheestä tai laajennetusta perheestä informanttini eivät käyttäneet haastatteluissa lainkaan sanaa *bayt*. Sana *aaila* esiintyi sen sijaan puheissa toistuvasti, ja siihen katsottiin henkilöstä riippuen kuuluvan vaihteleva määrä lähisukulaisia (Ks. luku 4.1.). Sanoilla suku ja sukuyhteisö puolestaan viitataan tutkimuksessani asiayhteydestä riippuen joko laajennettuun perheeseen, klaaniin tai heimoon.

Kuten olen edellä kuvannut, ovat perheet, klaanit ja heimot monitulkintainen ja sosiaalisesti rakentuva kokonaisuus. Tutkimuksessani lähtökohtana ovat turvapaikanhakijoiden muistitiedosta ja vainokertomuksista esiin nousseet kokemukset ja muistot, joiden pohjalta tarkastelen perheiden, klaanien ja heimojen käytäntöjen vaikutuksia ja näkymistä yksilöiden arkielämässä. Tarkasteluni ulkopuolelle jää monitulkintaisen heimorakenteen analyysi sekä sosiaalisen rakenteen taustalla vaikuttavat tekijät ja syyt. Tämän vuoksi en myöskään tarkastele islamin vaikutusta ja roolia heimojen rakenteeseen. Näin ollen tutkimukseni esittää vain yhden näkökulman irakilaisesta perhe-, klaani- ja heimokäsityksestä.

4. Osana perhettä, klaania ja heimoa

4.1. ”Olen vastuussa kaikesta kotona.”

Mitä perhe merkitsee? Millainen vastuu perheenjäsenillä on toisistaan, ja miten vastuu jakautuu? Irakilainen yhteiskunta on hyvin perhekeskeinen, ja maan siviililain mukaan suku muodostaa yksilön perheen. Suku puolestaan muodostuu henkilöistä, joilla on yhteinen esi-isä. (Irakin siviililaki, artikla 38.) Yhteiskunnan tarjoaman sosiaaliturvan puuttuminen korostaa sosiaalisesti rakentuneen turvaverkon merkitystä, joka voi ilmetä muun muassa heimojen, klaanien tai perheiden aseman vahvistumisena (Juntunen 2016: 26; Ks. Eriksen 2004: 103–104, 144). Tutkimuksessani esiintyvissä kertomuksissa ja muistoissa on tullut toistuvasti esille perheen ja suvun merkitys sosiaalisena tukiverkostona (case7; case11; case18; H1–H5). Myös Maahanmuuttovirasto tuo päätöksessään (case10) esiin perheen merkityksen sosiaalisena tukiverkostona:

[Nimi] olet kertonut, että äitisi ja nuoremmat sisaresi ovat Irakissa. Yhdessä isäsi kanssa he muodostavat sinulle ja tyttärellesi [nimi] sosiaalisen tukiverkoston, josta voit saada tukea kotimaahasasi palatessasi. (case10.)

Arabian kielen sana *aaila* voidaan ymmärtää suomalaista ydinperhettä vastaavana käsitteenä, mutta Suomen perhenormista¹² poiketen perheeseen voi vanhempien ja sisarusten lisäksi kuulua lisäksi sisarusten puolisoita ja heidän lapsiaan sekä serkkuja, enoja, setiä, tätejä ja isovanhempia (case7; case11; case18; H1–H5). Myös sisarusten määrä on keskivertosuomalaisperhettä suurempi: vain yhdellä haastateltavistani oli ainoastaan kaksi sisarusta, kaikilla muilla perhekoko oli 10 henkeä tai yli. Kaikkien haastateltavieni perheet olivat Irakissa. Kenelläkään ei ollut lähisukulaisia Suomessa. Vain yhdellä oli sisko Euroopassa.

¹² ”Perheen muodostavat yhdessä asuvat avio- tai avoliitossa olevat tai parisuhteensa rekisteröineet henkilöt ja heidän lapsensa, jompikumpi vanhemmista lapsineen sekä avio- ja avopuolisot sekä parisuhteensa rekisteröineet henkilöt, joilla ei ole lapsia. --- Asuntokunnissa asuvat perheen ulkopuoliset henkilöt, vaikka olisivat perheen sukulaisia, eivät kuulu perheväestöön, elleivät muodosta omaa perhettä. Yhdessä asuvat sisarukset tai serkukset eivät ole perhe, eivätkä kuulu perheväestöön. Yksin tai samaa sukupuolta olevan henkilön kanssa asuvat ihmiset eivät kuulu perheväestöön. Perheessä voi olla korkeintaan kaksi perättäistä sukupolvea. Jos asuntokunnassa on useampia sukupolvia, perhe muodostetaan nuorimmasta sukupolvesta lähtien. Näin esim. lapsensa perheen kanssa asuva anoppi tai appi jää perheeseen kuulumattomaksi, ellei yhdessä asu myös puoliso, jolloin vanha pariskunta muodostaa oman erillisen perheen.” (www8=Tilastokeskus.)

Mun isä on kolme vaimoa. Ja mulla on --- 4 siskoa ja 4... 6 veljeä. (naurahtaa) Minä ja 5 muuta. Siellä, kaikki on Irakissa. --- Toinen sisko on naimisissa, hänellä on kolme lasta. Yksi poika ja kaks tyttöä. Ja toinen on kaks poika. Joo. Joo. Nämä kaikki me kuulutaan samaan perheeseen. (H1.)

Joo, mulla on perhe. 7 veli ja 3 sisko. Yks veli on, tai kaks veli on tapettu ja sit muut asuu vielä [kotikaupungissa]. (H2.)

Jos jommallakummalla vanhemmalla oli lapsia aiemmasta liitosta, koettiin nämäkin sisarukset samaan perheeseen kuuluvaksi. Näin oli myös tapauksissa, joissa sisarusten kanssa ei oltu koskaan asuttu samassa paikassa tai heidän kanssaan ei juuri oltu tekemisissä. (H1; H4.) ”Pienelle perheelle” eli perheenjäsenille, joiden kanssa henkilö oli asunut ja kasvanut, annettiin kuitenkin suurempaa merkitystä ja arvoa (H1). Osa haastateltavista toi esiin sen, että he näkevät huomattavia eroja siinä, minkälainen merkitys perheille ja suvulle annetaan Suomessa ja Irakissa (H1; H2; H4; H5).

Ei mitää. Ei mitää, ehkä 5 %... Ei mitää prosentti, ehkä 0 % sama. Ihan erilainen. Mun hyvä elämä täällä ja rauhallinen ja... (H1.)

Heidän [Suomen viranomaisten] tulisi ymmärtää, että Irakissa, me olemme --- [tiivimmin] perheen kanssa. Vaikka ihminen aikuistuisi, hän on edelleen osa perhettä. Vaikka menisi naimisiin, niin he kuuluvat silti perheeseen. Se on eri lailla Suomessa ja muissa Euroopan maissa. Ihmiset ”jättää perheensä”, kun he täyttää 18. Mutta Irak on vastakohta. (H4.)

Perheen kanssa vietetään paljon aikaa ja eletään tiivistii yhdessä myös virallisen täysi-ikäistymisen jälkeen. Usein nuoret muuttavatkin kotoaan ensimmäisen kerran pois vasta avioituttuaan (H3). Eräs haastateltavani (H2) kertoi, kuinka hän toisinaan kaipasi omaa tilaa ja aikaa itsenäistyä. Koko perhe nukkui samassa tilassa, eikä yksityisyyttä ollut paljon. Ajoittaisesta vapauden kaipuusta huolimatta haastateltavani toteaa:

Parasta, et mää olen perheen kanssa. Äää... Me syödään yhdessä. Vietetään aikaa yhdessä. Mut ei, ei mulla on oikeesti ihan niiku vapaa-aikaa. Mun, mun puolesta se on hyvä, että mulla ei oo vapaa-aikaa. --- Mut jos, jos, jos esimerkiksi mää voin [päättää], että asunko mun perheen kanssa, vai asunko mun, yksin ja mulla on oma koti. Ei, mää asun perheen kanssa. Vaikka siinä oli myös haasteita --- (H2.)

Perhe, klaani ja heimo huolehtivat yksilöstä, mutta sukuun liittyy myös yksilön puolelta monenlaisia vastuu- ja velvollisuuskysymyksiä. Kaikki haastateltavani toivat esiin sen, kuinka he haluavat huolehtia perheestään ja kuinka perhe huolehtii heistä nyt tai oli huolehtinut heistä Irakissa. Huolehtiminen näyttäytyi muun muassa arkisten asioiden tekemisenä, neuvojen kysymisenä ja antamisena, pyrkimyksenä ratkaista perheenjäsenten kohtaamat ongelmat, toisten puolesta uhrautumisena ja kovana työntekemisenä. (H1–H5.)

Perhe on todella isoa asia minulle. Ja esimerkiksi jos jotain tapahtuu, tai joku perheestäni tarvitsee minua, en odota, että joku pyytää minua. Minä vain menen ja autan. Minä vain reagoin ja autan, vaikka se tarkoittaisi omaa elämäni. (H4.)

Esimerkiksi, vastuu heistä, vastuu kaikesta. Jos heillä on liian vähän rahaa, minun pitää ”tehdä” riittävästi rahaa heille. Jos joku on sairas, minun tulee olla hänen kanssaan. Ja, totta kai, totta kai, varmistaa, että kaikkea on riittävästi. Mitä he tarvitsevat. Tarvittavat asiat. Kaikki asiat kodin ulkopuolella. --- Kaikissa asioissa. Jopa terveysasioissa, onnellisuudessa. Kaikessa. (H5.)

Minun oli pakko olla tässä työpaikassa töissä, koska minulla oli nuoria veljiä ja isäni oli siepattu. Ei ollut muuta vaihtoehtoa. (case2.)

--- olen ainoa [poika]lapsi, ja olen vastuussa kaikesta kotona --- perheen elättämisestä ja työskentelystä yhdessä isän kanssa. (case19.)

Haastatteluissa nousi esiin toistuvasti ”huolissaan oleminen” muiden perheenjäsenten voinnista tai elämästä selviytymisessä (H1–H5). Vaikka perheen kesken halutaan yhdessä kantaa vastuuta kaikkien hyvinvoinnista, kertovat haastateltavani myös siitä, kuinka vaikeista asioita ei kerrota perheenjäsenille heidän suojelemisekseen. Osa haastateltavistani kertoi, että tilanne on osittain korostunut heidän Suomessa olonsa aikana. Jos Irakissa tapahtuu jotain perheelle, voi Suomeen tullut perheenjäsen kuulla siitä vasta päiviä, viikkoja tai kuukausia myöhemmin. Joskus ei ollenkaan. (H2; H3; H5.) Lisäksi kaksi haastateltavaani toivat esiin, että vaikka heidän tehtävänä on huolehtia perheestään, eivät he kuitenkaan halua perheen kantavan huolta haastateltavistani. Yksilön aikuistuminen ei katkaise siteitä perheeseen, mutta voi lisätä kuitenkin yksilön haluja itsenäiseen ja omaehtoisempaan elämään. (H2; H5.)

He aina on huolissaan vaan. Joo... Huolissaan. He murehtii, et mis mä oon. Se on ihan, ihan vanhempien tehtävä. Ei mun puolesta. Mää oon aikuinen ja olen ottanut vastuuta. Jo pienenä. Vieläki, ku mä lähteny Irakin, tai kun mä lähin Irakin pois. Se oli, oli oikeesti tosi vaarallista. Se oli oikeesti mahdoton, et mää lähin sieltä [kotipaikasta], ja sit ku mä tulin tänne. Se oli tosi vaikea. Mut perhe ei tietää, et mä osan päättää. Mun puolesta he huolissaan. (H2.)

Iäkkäistä vanhemmista huolehtiminen on erityisesti perheen vanhimman pojan vastuulla. Tilannekohtaisesti myös muut sisarukset huolehtivat vanhemmista (H1; H2; H5). Vanhemmista huolehtiminen nähdään eräänlaisena kunniakysymyksenä, eikä esimerkiksi ”vanhempien laittamista” vanhainkotiin nähdä hyvänä asiana.

On, on meillä vanhainkoteja. Mut se on tosi vähän. Et jos puhutaan, että mitä Suomessa, tai mitä maailmassa on, ja Irakissa on tosi vähän. Suurin osa asuu, ihan ja perhe hoitaa. Vaikka --- hän on ollut sairastanut ja, tai on --- vammautunut, perhe hoitaa. Ei, ei voi, ei voi. --- meidän yhteiskunta ei hyväksy. Jos esimerkiksi mää vien vanhemmat, ei mikään syy. --- Vaikka ei mulla rahaa, ei mulla tilaa, ei, jos me asumme ihan kaikki yks huone. Ei, ei mitään syy, siis, sä voit sillä heittää vanhemmat, sanotaan heittää vanhemmat siis --- vanhainkotiin. (H2.)

Perheissä taloudellinen päävastuu on useimmiten isällä, perheen vanhimmallalla pojalla tai molemmilla. Tämä ei kuitenkaan poista perheen muiden jäsenten, erityisesti muiden poikien, vastuuta taloudellisen turvan tuomisesta perheelle. Kaikki haastateltavani kertoivat siitä, kuinka heidän on täytynyt käydä töissä paljon jo nuorena, jotta perheellä olisi riittävästi rahaa arkipäiväiseen elämään. Kaikki haastateltavani olivat tehneet töitä teinivuosista alkaen, usein koulun ohella tai joutuneet jättämään koulut sen vuoksi kesken (H1–H5). Kuten eräs haastateltavani totesi: ”Perhe [on] siellä sosiaalikorvaus (H1).” Tämä kiteyttää hyvin sen, mitä kaikkea perheenjäsenten eteen tehdään ja miten toisista huolehditaan. *Aailan*, eli ydinperheen lisäksi myös heimot ja klaanit voivat tarjota taloudellista tukea siihen kuuluville perheille. Haastattelujeni pohjalta on kuitenkin ymmärrettävissä, että päävastuu on ydinperheellä.

Joo. Mä autoin vain perhe, siskot... Minä paljon töitä siellä. Joo. Melkein mä lähtä aamulla ja 11 illalla kotona. (H1.)

--- mun perhe on ihan mun elämä. --- kun mä olin Irakissa, mä olin kokoajan töissä. Ja sit ihan mitä saan rahaa, ihan kaikki, annan mun äitille. En ikinä ajatellu, et --- mä säästän mulle rahaa, tai mä haluan mennä naimisiin, tai ostan joku hieno auto tai jotain. Et aina ihan mun raha annan. Ja sit, jos mä olisin vielä Irakissa, ja vielä töissä, en ikinä ajattele, että mu-, mun e-, oma elämä. Aina mun perhe on ykkösluokka. (H2.)

En voi irrottaa sitä [perhettä] itsestäni. Joten kaikki, mikä on minulle itselleni, on myös heille. Ja heille, tarkoittaa minulle. Ja esimerkiksi, me enimmäkseen, irakilaiset, ajattelemme, että en voi vaan rakentaa omaa elämääni. Olen se, mitä perheeni on. Joten... Jos esimerkiksi, esimerkiksi, minulla on 1000 [euron] palkka, minä en voi käyttää tätä rahaa vain itseni. Voin käyttää osan minun perheelleni ja osan minulle itselleni. Sillä tavoin voin tuntea vapautta rakentaa omaa elämääni. Joten siellä on aina perhe. Siellä on aina vanhemmat. Minulle... Se ei ole kaukana minusta, *aaila*. Se tarkoittaa minua itseäni. On helpottavaa antaa heille enemmän kuin ottaa itselleni. Se on vapauttavaa. Joten, tiedäthän... Se on sama, tärkeä osa itseäni. (H5.)

Perheellä on päätävävaltaa ja vaikutusta esimerkiksi siinä, voiko yksilö mennä kouluun, mihin hän menee töihin sekä milloin ja kenen kanssa hänen tulisi mennä naimisiin. Erityisesti arvovaltaa on perheen isällä sekä veljillä. (H1– H5.) Toisinaan kouluttautuminen ja työnteko, kouluun ja töihin meneminen tai niistä pois jääminen, voivat olla pakon sanelemia ja vahvasti sidoksissa esimerkiksi perheen taloudelliseen tilanteeseen (H1; H2; H4), yhteiskunnan yleisiin normeihin (H3; H5), tai perheensisäisiin tai klaanin asettamiin rajoihin (H1; H3). Käsittelen kunnia- ja häpeäkysymyksiä laajemmin, erityisesti klaanien näkökulmasta, luvussa 5. Ydinperheelle ja klaanille häpeää tuottavat asiat ovat suurilta osin samoja, mutta ydinperheellä voi olla myös omat kunniaa koskevat rajat. Tyttöjen kohdalla isän tai veljen asettamat rajat liittyvät usein erityisesti opiskeluun, työntekoon ja avioitumisikään (H3).

Eräs haastateltavani (H5) kokee, että hänen perheessään tyttöjä on kannustettu kouluttautumaan ja avioitumiseen liittyvät päätökset he ovat saaneet tehdä suurimmilta osin itse. Kuitenkin hänen mukaansa on olemassa myös tilanteita, joissa siskojen tulisi kuunnella vanhempien ja veljien mielipidettä, ja kunnioittaa heidän asettamia rajoja. Haastateltavani ymmärtää tämän siskojen suojelemisella, joka nousee esiin muun muassa heidän turvallisuuteensa tai maineeseensa liittyvissä asioissa.

Mutta asiat... Jos se voi vahingoittaa siskoani liikaa, me ei voida vaan olla hiljaa. Totta kai me sanomme hänelle, että ei, tämä on huono asia, sinä et voi tehdä niin. Se on minun velvollisuus ja vastuu. Jos joku tulee minun siskoa [kosimaan]. Ja minä tiedän, että hän on bad guy, tietenkään se ei tule tapahtumaan [avioituminen]. Minä olen veli. Ja minä voin päättää. Hän ei voi ylittää minun rajojani ja tulla siskoni luokse, ja tehdä niin. On olemassa rajoja. (H5.)

Perheen poikien kohdalla rajoja ei nimetä yhtä selkeästi, mutta isän tahdon kuuleminen, esimerkiksi aviopuolison valinnassa on tärkeää, ja mielipiteen vastainen toiminta voi johtaa siihen, että yksilö erotetaan perheestä ja häntä voi uhata kunniaväkivalta (H2; H3; H5). Haluan kuitenkin korostaa, että Irakin sisällä on runsaasti eroja perheiden välillä siinä, millaisia vapauksia yksilölle annetaan hänen elämänsä tärkeiden kysymysten äärellä. Siitä myös haastateltavani halusivat minua muistuttaa. Haastateltavieni mukaan perhekulttuuriin voivat vaikuttaa muun muassa asuinpaikka ja koulutustausta (H2; H5).

4.2. ”Se on vähän häpeällistä, jos sulla ei oo klaania.”

Julkisen vallan heikennyttyä klaanit ja šeikit ovat saaneet merkittävää yhteiskunnallista ja poliittiseksi luokiteltavaa valtaa Irakissa. 1980- ja 1990-lukujen monet sodat sekä vuonna 1991 alkanut kansainvälinen taloussaarto murensivat infrastruktuurin, aiheuttivat julkisten palvelujen romahtamisen ja ajoivat maan talouskriisiin. Tämä kaikki sai ihmiset turvautumaan yhä enemmän sukulaisuusperustaisiin sosiaalisiin verkostoihin, ja lojaaluis omalle heimolle ja heimojen poliittinen rooli voimistui. Tribalismien voimistumiseen oli osittain myötävaikuttamassa myös maassa vallassa ollut hallinto. Erilaisia etuuksia, kuten juridista, aiemmin siviilioikeudelle kuulunutta valtaa siirrettiin sukujen vanhimille. (Juntunen 2016: 25.) Husseinin hallinnon kaatuminen ja Yhdysvaltain sota jättivät jälkeensä hallinnoltaan ja oikeusjärjestelmältään heikon valtion, mikä entisestään vahvisti tribalismia (Carroll 2011: 11). Kaikki informanttini tunnustavat ja tunnistavat heimo- ja klaanijohtajille kuuluvan vallan. Šeikit johtavat klaaneja, tekevät klaanin kannalta keskeisiä päätöksiä yhdessä suvun vanhimpien kanssa, auttavat klaanien jäseniä ongelmatilanteissa ja päättävät mahdollisista vakuutuksista ja korvauksista sekä rangaistuksista. (H1–H5.) Jotkut haastateltavistani (H1; H2; H5) kertoivat, että Saddam Husseinin hallinnon aikana tilanne oli erilainen, ja heidän kokemuksensa mukaan

parempi. Heimot, klaanit ja šeikit ovat kasvattaneet valtaa nopeasti 2000- ja 2010-luvuilla (H2; H5).

Rehellisesti sanottuna. Nopeasti. --- Niin kuin kahdessa tai kolmessa vuodessa, me aloimme kuulla ”*ashira*, *shaykh* [šeikki], *ashira* taistelee, *ashira* bla, blaa blaa...”. Se on luonnollinen asia ja normaali asia, mikä tapahtuu, jos sinulla ei ole viranomaisia. Ihmiset luovat oman joukkonsa, oman turvansa. Se voi olla... Meidän kulttuurissa se tapahtui sukujen mukaan. Jokaisella on oma johtaja. He ”tiivistivät joukkojaan”. He tekivät omia sääntöjä. Jos joku tappelee, siellä ei ole oikeutta tai poliisia, joka tulee ottamaan hänet. Joten... Hän tuo oman perheensä [klaanin], jotta voi ratkaista tämän tilanteen toisen perheen [klaanin] kanssa. --- Myös aiemmin meillä oli johtajia, mutta heistä tuli [nyt] voimakkaampia. --- Usko minua, usko minua, tämä kaikki on tapahtunut ehkä viimeisen 10 vuoden aikana. -- nykyään *ashira* [klaani] ja *shaykh* [šeikki]... Meillä ei ole viranomaisia. Meillä ei ole lakeja. Meillä ole ketään rankaisemassa [oikeudenmukaisesti]. Kukaan ei ole siellä pysäyttämässä. --- Tiedätkö, [esimerkiksi] minä valehtelen. Kerron sinulle tänään, että omistan tämän rakennuksen. Kymmenen vuoden päästä näistä valheista, minun poikani kasvaa ja hän todella luulee, että minä todella omistan sen. Niin kuin, että kuka kertoi, kuka sanoi, ettei se olisi minun? Minä sain sinut uskomaan, kaikki ihmiset uskomaan. Ja minun poikani, hän kasvaa tämän kanssa. Ja mitä luulet? Hänestä tulee tämän rakennuksen ”kuningas”. Hänestä ei tule normaali. Hänestä tulee omistaja. Toinen omistaja. Mutta tämä kaikki on vain valhetta. Ja kaikki tämä on uusi juttu. Todellisuus on, että --- Peter tai joku kaukana [omistaa] sen. Mutta tätä tapahtuu Irakissa. Kun valta katoaa, jotkut ihmiset ottavat vallan itselleen. Siinä kaikki. Ja siinä vallassa on paljon uskontoon, häpeään, *ashiraan* [klaaniin], kunniaan ja moneen muuhun liittyviä yksityiskohtia. (H5.)

Haastatteluissani tuli toistuvasti esille heimojen ja klaanien asemaan liittyvät alueelliset erot. Haastateltavieni mukaan klaaneilla on enemmän valtaa, kontrollia ja yksilöä vahingoittavaa toimintaa Etelä- ja Keski-Irakissa, kun taas pohjoisessa merkitys on vähäisempi. (H1–H5.) Erityisesti kaksi informanttiani (H1, H3) kokivat kurdien heimokäytäntöjen poikkeavan arabiheimoista, ja he kokivat kurdiheimojen yhteiskunnallisen aseman olevan merkityksettömämpi. Kirjallisuuslähteiden mukaan heimoilla on kuitenkin jonkin verran valtaa myös kurdialueilla. Muun muassa Tanskan maahanmuuttoviranomaisten toteaa omassa Kurdistanin aluetta koskevassa maatietoraportissaan, että alueen asukkaat turvautuvat perinteiseen heimo-oikeuden käyttöön erityisesti kunniaan liittyvissä ongelmatilanteissa ja kunnian suojeleminen on

heimon tehtävä. Kurdistanissa on myös jonkin verran heimojen välisiä aseellisia kiistoja ja joillakin heimoilla voi olla omia, laittomia tarkastuspisteitä. (Danish Refugee Council 2016: 22, 46, 47, 50.) Kaikki haastateltavani kertoivat, että alueellisten erojen lisäksi heimojen kesken esiintyy runsaasti eroavaisuuksia siitä, millainen arvo ja merkitys heimolle tai klaanille sen sisällä annetaan. (H1–H5.) Esimerkiksi Etelä-Irakissa voi olla heimoja tai klaaneja, joiden oikeudellinen ja sosiaalinen asema voi olla merkityksettömämpi kuin alueella yleisesti. Vastaavasti taas pohjoisessa voi olla sukuja, joiden jäsenet ovat hyvin vahvasti sidottu heimo- tai klaani-identiteettiin, ja suvun vanhempien päätökset määrittävät ihmisten toimintaa ja arkista elämää.

Haastateltavani kokivat kuitenkin useimmiten, että pohjoisessa yksilö voi elää jonkin verran vapaammin ilman heimoa tai klaania, kun taas etelässä elämä ilman minkäänlaista yhteyttä omaan heimoon tai klaaniin on hankalaa, jopa mahdotonta (H1; H2; H3; H5). Yksi informanteistani toteaa: ” --- se on vähän Irakissa, miten sanotaan, se on vähän häpeällistä, jos sulla ei oo klaania” (H2). Haastateltavieni puheista on ymmärrettävissä se, että vaikka yksilö itse ei antaisi paljoa arvoa heimolle klaanille tai ei ole tiiviisti tekemisissä suvun kanssa, on hän joka tapauksessa osa yhteiskuntaa ja sen heimokeskeistä kulttuuria. Heimojen ja klaanien päätökset ja toiminta koskettavat myös heitä. Viime kädessä sukuyhteisö on se, minkä puoleen käännytään erilaisissa ongelmatilanteissa. Haastateltavani toteavatkin, että elämä olisi vaikeaa Irakissa ilman klaania. (H1; H2; H3; H5.) ”Ilman klaania et sä pärjää. Et sä voi elää siellä ilman klaania” (H2). Erityisesti Keski- ja Etelä-Irakissa heimot ja klaanit tarjoavat jäsenilleen eräänlaisen sosiaaliturvan sekä vakuutus- ja korvauskäytäntöjä, joita ilman yksilö on turvaton ja vailla suojaa (H1; H2; H5).

Islamin uskon suuntauksella ei katsottu olevan juuri vaikutusta heimojen merkitykseen tai asemaan. Vaikka eteläinen Irak on shiiavoittoista aluetta, ja pohjoisessa puolestaan on enemmän sunneja, on esimerkiksi Etelä- ja Keski-Irakissa olevilla sunniklaaneilla hyvin samankaltainen asema ja rooli verrattuna shiiaklaaneihin. (H2; H3; H4; H5.) Vain yksi henkilö mainitsi, että sunneilla voi olla ”vähän helpompaa” ja koki, että sunniklaanit eivät antaisi niin paljon arvoa tai päätäntävaltaa šeikille (H1). Toisaalta, omassa aineistossani 15 tapausta koski sunnimuslimeja ja 8 tapausta shiiamuslimeja, joten aineistoni ei osoita erityistä eroa klaanien asemasta näiden uskontosuuntien välillä (case1–case19; H1–H5).

Kaksi haastateltavistani pohti, että eroilla voi olla yhteyttä alueiden väestön etniseen taustaan: arabialaisuus nähtiin heimo- ja klaanikulttuuria yhdistävänä tekijänä (H3; H5).

Myös Keski- ja Etelä-Irakin alueella elävien klaanien välillä on keskinäisiä eroja siinä, kuinka paljon šeikki ja klaani pyrkivät kontrolloimaan perheiden ja yksilöiden elämää. Tämän lisäksi heimojen ja klaanien sisällä voi olla eroja esimerkiksi siinä, kuinka tiivisti eri perheet ovat tekemisissä šeikin ja klaanin vanhimpien kanssa, tai millaisen painoarvon he sukuyhteisölleen antavat. (H2; H5.) Yhtä lukuun ottamatta kukaan informanteistani ei kokenut heimoa tai klaania itselleen tärkeäksi tai tuntenut erityistä halua kuulua siihen (H1; H2; H3; H5) Vain yksi haastateltavastani sanoi pitävänsä klaanista ja olevansa ylpeä siitä, mutta kokee kuitenkin klaanin poliittisen toiminnan epämieluisana (H4). Erityisesti nuoret ihmiset kokevat usein klaaniin kuulumisen, sen kontrollin ja klaanien väliset vakavat konfliktit vaikeana ja turhana (H1–H5).

Joo. Mut nykyään oikeesti, ne on vähän vähennet-... --- Kun nyt nuoret, ei ne kaikki oikeesti liittyy, siis klaanit. Klaanit nyt vähän siis heikko, heikko koko ajan. Tai nuoret aina heillä on oma, oma, oma elämä. Varsinkin kun jos on käynyt yliopisto, ja hän tietää ja hän on tutustunut maahan [maailmaan]. Mitä klaani? Totta kai hänellä, ei hän hyväksy tai hän ei halua olla jäsen. Voi sanoa, että koko Irakissa, joo. On vähän vähentyny, se on vähän vähentynyt. (H2.)

Yhteiskunnan järjestyksellä ja sen tarjoamilla instituutioilla voidaan katsoa olevan vaikutusta yksilön haluun kuulua ja identifioitua omaan sukuyhteisöönsä. Jos yhteiskunnassa on tarjolla vaihtoehtoisia instituutioita heimolle ja klaanille, antaa se yksilölle enemmän vapautta ja mahdollisuutta määritellä itseään omien tarpeidensa, toiveidensa ja valintojensa mukaan. (Miettunen 2013; 169.) Ottaen huomioon, että suurin osa irakilaisista kuuluu johonkin heimoon (MacFarquhar 2003: 2), ajattelen, että haastateltavieni kohdalla haluttomuus olla kuulumatta heimoon tai klaaniin voi osittain olla seurausta siitä, että he elävät nyt yhteiskunnassa, jonka rakenne ja järjestys eroaa Irakista. Vaikka samaan aikaan siteet kotimaahan voivat olla vahvat, ovat informanttini nyt ”omillaan” ja tietyllä tapaa vapaat toteuttamaan itseään parhaaksi katsomallaan tavalla.

4.3. Sosiaaliturva ja yksilön suojele

Heimot ja klaanit tarjoavat jäsenilleen sosiaali- ja vakuutusturvan kaltaista järjestelmää (Stolzoff 2009: 43). Myös Maahanmuuttovirasto toteaa teemaraportissaan (2018d: 28), että ihmiset turvautuvat taloudellisissa ongelmissaan sukuun tai naapureihin puutteellisen julkisen sosiaaliturvan vuoksi. Heimot ja klaanit tarjoavat rahallista apua perheille, joilla on taloudellisia vaikeuksia (H1-H5; Ks. Asfura-Heim 2011: 245). Joskus tukea voidaan tarvita arkisen elämän kuluihin (H5), mutta erityisesti hautajaiset (H2; H5) ja häät (H4) ovat tilanteita, joissa klaanit voivat auttaa perheitä kulujen kattamisessa.

--- jos perheenjäsen kuole ja ei mulla ole rahaa, mä pyydän mun klaani. Siis ne auttaa. Ja ne maksaa mulle ihan kaikki. (H2.)

Muistan jotain siitä, kun klaani otti rahaa minun perheeltäni myös. Jollakin oli häät, ja hänellä ei ollut tarpeeksi rahaa. Joten he ottivat rahaa kaikilta, myös minun perheeltä. (H4.)

Heimot ja klaanit auttavat neuvottelemaan korvauksesta ja maksavat vahingonkorvauksia erilaisissa ongelma- ja konfliktitilanteissa (Ks. luku 5.1.). Kulujen kattamiseksi heimot ja klaanit keräävät jäsenmaksuja (H1-H5; Asfura-Heim 2011: 245; Ks. Stolzoff 2009: 38). ”--- klaani ottaa rahaa kaikilta jäseniltä, ihan kaikilta jäseniltä sen varalta, että jos jotain tapahtuu, niin klaanilla on varaa maksaa (H4).” Klaaneilla on erilaisia käytäntöjä jäsenmaksujen suuruudesta ja maksuajankohdista. Useimmiten yhden maksukerran määrä on melko pieni, esimerkiksi 5 euroa (n. 6500 dinaaria) (H1; H3) ja se maksetaan kuukausittain (H1; H2; H3; H4). Jos rahaa ei ole kertynyt riittävästi, ja klaani ei kykene kattamaan tarvittavaa korvausta jäsenmaksuillaan, kerätään tällöin lisämaksu sukuun kuuluvilta perheiltä (H1-H5). Klaani ei kuitenkaan aina suostu korvamaan jäsenensä aiheuttamia vahinkoja. Päätös on šeikkillä, ja asiaan vaikuttaa, millaisesta tilanteesta korvauksen tarve on syntynyt. Erityisesti klaanille häpeää tuottavat teot voidaan jättää osittain tai kokonaan korvaamatta. (H1; H2.) Myös perheen suhde ja läheisyys šeikin kanssa voi vaikuttaa siihen, onko šeiikki kiinnostunut perheen ongelmista tai halukas osallistumaan korvaukseen (H1). Jos šeiikki ja klaani eivät suostu korvaamaan, on henkilön ja hänen perheensä yritettävä korvata kulut itsenäisesti. Varattomuus tai muu kykenemättömyys korvauksen maksamiseen voi johtaa siihen, että vahingon aiheuttajan tulee paeta kotiseudultaan (H1; H2).

Semmonen juttu, jos minun, mulla on, mun suku ja *shaykh* [šeikki] on ystävällinen minun kanssa ja hän voi auttaa minua. --- Mutta jos hän [ei] voi auttaa minua, täytyy mennä teke itse. --- jos iso ongelma, ja *shaykh* [šeikki], *shaykh* sanoo, jos nämä meidän ongelma. Ja sitten kaikki suku täytyy maksaa. Mutta jos *shaykh* sanoo ei, nämä shame, minä en voi auttaa. Sitten minä voin maksaa. Jos minä voin maksaa oma, tai minä ei osaa, täytyy lähteä tai kuoli... (H1.)

--- se riippuu mitä mä olen tehnyt. Se myös, että, että ei kaikki klaani maksa. Ei kaikki. Jos mä olen tehnyt jotain häpeällistä, tai tuo mun klaani --- häpee. Klaani ei maksa. Se sanoo, myy, myykää oma talo, autot, ihan kaikki mitä teillä on, omistatte. Sen jälkeen, jos ei riitä, me autetaan. --- Ja jos mulla ei oo klaani, niin se tarkoittaa, et mua tapetaan. Aina pitäis olla klaani siellä, ihan voimassa, miten sanotaan. Ja se klaanin jäsen... --- klaanin jäsentämisen maksu... (H2.)

Tutkimusta aloittaessani olin tietoinen siitä, että klaanit voivat erottaa jäseniään erilaisista syistä (Ks. luku 6.2.). Esiymmärrykseni valossa olin haastattelutilanteissa kiinnostunut myös siitä, voiko yksilö erota klaanista omasta vapaasta tahdosta. Kaikki haastateltavistani olivat osittain tai kokonaan sitä mieltä, että eroaminen on mahdollista (H1–H5). Käytännössä perheet voivat elää niin kaukana muusta heimosta tai klaanista, että he tämän vuoksi elävät ilman klaania tai eivät ole merkittävästi riippuvaisia siitä (H3; H5). Toisaalta henkilö tai perhe voi esimerkiksi jättää klaanin jäsenmaksun maksamatta, ja tällä tavoin erota klaanistaan (H1; H2). Tilanne kuitenkin nähdään osittain ongelmallisena, sillä tällöin yksilö jää vaille klaanin tarjoamaa suojaa. Yksilö voikin halutessaan yrittää liittyä toiseen klaaniin, myös tilanteissa, joissa hänet on erotettu omasta klaanista (H1; H2; H5; Ks. Miettunen 2013: 63). Lupaa liittymiseen pyydetään šeikiltä, joka päättää onko perhe tai yksilö riittävän hyvä tai sopiva heidän klaaniinsa. Jos šeikki suhtautuu liittymispyyntöön suopeasta, maksetaan klaanille jäsenmaksu. (H1; H2; H5.) Haastateltavani (H2; H5) kuitenkin toteavat, ettei uusi jäsen koskaan saavuta samaa asemaa muiden klaaniin kuuluvien kanssa. ”--- aina sää olet kakkosluokka. Ettet sä ole ihan, kaikkien kanssa [tasa-arvoinen]. Joo, jos sä teet jotain, heti sua tapetaan” (H2).

5. Heimo-oikeus

5.1. Korvaus- ja vakuutusikäytännöt

Irakin voidaan sanoa olevan monin tavoin heimoyhteiskunta. Perinteiset arvot, kuten suvun kunniaan liittyvät käsitykset sekä omalle suvulle osoitettu solidaarisuus vaikuttavat maan politiikkaan ja yhteiskunnan tapoihin. Irakin virallisessa oikeusjärjestelmässä heimo-oikeudelle on annettu vain hyvin rajallinen rooli, mutta ihmisten arkielämässä ja erityisesti ongelmatilanteiden tullessa heimojen rooli on lainsuomaa asemaa suurempi. (Eisenstadt 2007: 1–2; Maahanmuuttovirasto 2018d: 30.) Heimojen ja klaanien oikeudellista toimintaa sekä korvaus- ja vakuutusikäytäntöjä ohjaa heimolaki, joka perustuu satoja vuosia vanhoihin beduiinilakeihin (Stolzoff 2009: 43).

Useat Irakin heimot ja klaanit ovat painattaneet omat šeikin sekä heimon tai klaanin vanhempien hyväksymät lakinsa virallisiksi asiakirjoiksi. Lakien rakenne, sisältö ja oikeudenkäyntitavat ovat hyvin samankaltaiset eri heimojen ja klaanien välillä, mikä helpottaa erilaisten keskinäisten riitojen ratkaisemisessa ja sovitteluissa. (Carroll 2011: 12; Ks. Muhammad 1999: 34.) Kun kahden tai useamman heimon tai klaanin välille syntyy kiista, korvausvelvoite tai konflikti, šeikit ja heimon vanhimmat tapaavat, selvittävät asioiden kulun ja neuvottelevat ongelman ratkaisusta. Kokoontumiselle on varattu erityinen paikka, joka Irakissa tunnetaan nimellä *madeef*. Useimmiten ratkaisuun ja sopuun päästään rahallisella korvauksella. Klaanit sopivat korvauksen suuruudesta, ja vahingon tai ongelman aiheuttaneen henkilön klaani maksaa sovitun summan. (H1–H5; Asfura-Heim 2011: 245; Bassem 2015: Al-Monitor.)

V: Eli jos tapahtuu joku ongelma...

H1: Täytyy tulla *shaykh* [šeikki] ja kaikki vanhempi perhe.

V: Suvun vanhemmat vai...?

H1: Joo esimerkki, äää, setä ja hänen velit ja kaikki, iso perhe tulee.

V: Jutteleeko he toisen perheen kanssa vai keskenään?

H1: Juu ei, toisen perheen kanssa. Eli täytyy maksaa mitä toinen perhe haluaa. Jos tapahtuu ongelma. --- Mutta jos sinä ei maksa, hän tappaa sinut. Sinä nukkua kotona ja hän tulee, bom [aseiden kanssa]. (H1.)

Keski-Irakissa tästä prosessista, sovittelusta, korvauksen suuruudesta ja sen maksamisesta käytetään termiä *sulha*, *fasl* tai *diyya*. *Sulha* tarkoittaa rauhanturvaamis- ja

konfliktinhallintaprosessia, *fasl* itse korvausmäärän neuvottelua ja asettamista (joskus myös korvausta) ja *diyya* korvauspäätöstä sekä sen suuruutta. Englanninkielisessä tutkimuksessa korvauksesta käytetään puolestaan termiä *blood money*, verirahat. Sovitun korvauksen ei aina tarvitse olla rahallinen, vaan se voi myös olla yksilön tai perheen karkotus. Verirahojen perimmäinen tarkoitus on palauttaa sopu ja rauha sukujen välillä palauttamalla heidän kunniansa. Tämä ehkäise vihollisuhteiden syntymistä ja vähentää laajennettuun perheeseen kohdistuvaa koston uhkaa. Kunniakäsityksen mukaan kaikki samaan sukuun kuuluvat miehet, joita yhdistää yhteinen esi-isä viidennessä polvessa, ovat vastuussa heimon tai klaanin kunnian (H1; H2; H5; Carroll 2011: 11–16; Asfura-Heim 2011 245; Asfura-Heim 2014: v–vii, 6, 13–14; Ks. luku 3.3. heimoyksikkö *khamisa*.)

Etelä-Irakin shiiaheimojen sovittelu- ja korvausprosessikäytännöissä esiintyy toimintatapoja, jotka joiltain osin poikkeavat Keski-Irakin alueen heimojen menettelyistä. Etelässä prosessi alkaa usein ilmoituksella tai valituskirjelmällä, jota kutsutaan nimellä *tanhib*. Loukattu osapuoli lähettää *tanhibin* vaateena korvauksen maksamisesta vahingon tai rikoksen tekijälle. Ilmoitukseen tulisi vastata nopeasti välttääkseen suuremman vahingon tai vahingonkorvauksen aiheutumista. Ilmoitusmenettelyä käytetään usein vähäpätöisimmissä asioissa, ja vakavissa tilanteissa ilmoitus saatetaan siivuttaa. Jos ilmoituksella tai valituskirjeellä ei saavuteta toivottua lopputulosta, vierailee heimon asettama valtuuskunta tekijän luona. Tätä menettelyvaihetta kutsutaan nimellä *guama*, ja se kuvaa sukujen vastakkainasettelua. Vierailun tarkoituksena on vaatia korvausta, varoittaa tekijää mahdollisista jatkotoimista sekä saattaa tekijä ja hänen sukunsa mainetta kyseenalaiseen valoon. Suurin osa riitatilanteista pyritään ratkaisemaan niin, ettei menettelyä tarvitsisi viedä *guamaa* pidemmälle. Jos *guaman* tuoma painostus ei kuitenkaan saa tekijää ja hänen sukuaan vierailemaan uhrin luona ja sopimaan korvauksesta, seuraa ensimmäinen väkivallanteko, *degga*. (Hamoudi et al. 2015: 233–235.)

Kyseinen väkivallan muoto esiintyi myös kolmessa asiakirjani tapauksessa sekä yhdessä haastattelussa (case4; case10; case11; H5). Suorana käännöksenä *degga* tarkoittaa pommittamista. Vaikka tutkielmassani mukana olevat tapaukset eivät olleet lähtöisin eteläisimmästä Irakista, on kyseessä olettavasti sama eteläisten arabiheimojen oikeudellisena käytäntönä oleva *degga*-menetelmä. *Degga* tulkitaan ”viimeiseksi

varoitukseksi” heimolle, klaanille tai perheelle, joka on aiheuttanut ongelman, mutta jonka kanssa ei ole onnistuttu löytämään ratkaisua tai jota kohtaan kannetaan kaunaa. *Degga*-menettelyssä loukatun heimon jäsenet ampuvat ongelman aiheuttajan ja hänen perheensä taloa kohti aiheuttaen toisinaan vammautumisia tai kuolemia sisällä oleville. Ammuskelu ei ole pelkkä uhkaus, vaan sillä on myös merkittävä ammunnan kohteena olevan suvun mainetta vahingoittava seuraus. Ammuskelua voi seurata muita väkivallan tai vainon toimia kuten sieppausta, ellei ongelman pohjimmaista syytä saada muulla tavoin ratkaistua. (Hamoudi et al. 2015: 235; H5; case4; case10; case11.) *Degga* voidaan ymmärtää yhtenä kollektiivisen vainon tai rangaistuksen muotona (Ks. luku 5.2.). Jos heimot aloittavat sovittelumenettelyn, kutsutaan sovitteluprosessia Etelä-Irakin alueella nimellä *fasl* (Hamoudi et al. 2015: 238).

Korvauksen suuruus vaihtelee tilanteesta ja aiheutetusta vahingosta tai menetyksestä riippuen. Erityyppisten vahingontekojen, riitojen ja rikosten korvauksen suuruudesta on sovittu heimolaissa tai kahden heimon kesken sopimuksessa. Korvaussummaan vaikuttavat erilaiset tekijät kuten tapahtumien kulku, tekijän käyttäytyminen, uhrin tai hänen perheensä henkisesti kärsimykset ja teon tunnustaminen. (Carroll 2011: 15.) Usein kyse on hyvin merkittävästä summasta. Määrällisesti summat liikkuvat useissa, jopa kymmenissä tuhansissa euroissa. (H1–H5; Ks. Al-Husseini 2015: Niqash.) Klaanien korvausvelvoite toiselle klaanille voi syntyä hyvin erilaisista tilanteista (H1–H5; Carroll 2011: 12). Joskus syynä voivat olla riidat, jotka ovat syntyneet klaanien välille esimerkiksi maa-alueista (H1). Useimmiten riidat kuitenkin koskettavat ihmisten arkisia tilanteita ja syntyvät heidän päivittäisessä elinympäristössään. Riidan ei tarvitse koskettaa koko klaania, vaan se on voinut syntyä alun perin esimerkiksi vain muutaman ihmisen välille. Jos riita tai kiista on äitynyt fyysiseksi tai siitä on seurannut jollekin taholle omaisuuden menetystä, vahinkoa tai jokin henkilö on tapettu, on tekijä yhdessä heimonsa tai klaaninsa kanssa velvollinen antamaan korvauksen uhrille. (H1; H3; H4; H5.) Sukupuolisiveyteen ja esiaviolliseen seksiin liittyvät asiat aiheuttavat myös ongelmia ja kiistoja klaanien välille, mutta haastateltavieni mukaan niitä harvemmin ratkaistaan rahalla (H1; H2; H3; H5).

Yhtenä yleisenä vakuutusta ja korvausta tarvitsevana syynä haastateltavani mainitsevat erilaiset onnettomuudet, jotka ovat aiheuttaneet jonkun toisen klaanien jäsenelle taloudellista menetystä, fyysistä kipua tai johtaneet kuolemaan (H2; H3; H5)

Haastateltavieni puheissa ilmenee osittain turhautumista siihen, kuinka ”helposti”, ”pienistä asioista” ja ”liioitellen” ihmiset suhtautuvat sattuneisiin vahinkoihin, ja minkälaisia korvauksia he silloin vaativat (H2; H5).

Jos, jos ihan pieni asia, et sä oot peruuttanut sun auto joku naapurin auto. Ei se riittä, että jos sä korvaat hänen auto. Ei se riittä, jos sä vaihtat hänen auto, ihan jos sä ostat hänelle uu-, uuden auton. Ei se riitä. Hän haluaa, että tuo sun klaani ja mä tuon klaani, ja hän ottaa joku, siis sata-, satatuhatta euroa. Joo. --- Jos mos-, meidän naapuri, heillä on siis kana. Meiän on siis, me kasvatetaan kana siellä. Ja mä olen vahingossa ajanut sen kanan päälle. [Lyö kädet yhteen kuvainnollisesti.] Heti pitää ottaa perhe ja lähteä sieltä pois. Se riippuu. En mä sano kaikki. Mutta ihmiset ny käytäytyy [käyttää] hyväkseen, et... (H2.)

--- he ratkaisevat asioita rahalla. Se on aina ”parempi”. Yeah. Koska minä joudun autokolariin, toinen osapuoli... Hänellä tämä ”ashiira [klaani] mieli”. Mitä minun pitäisi tehdä? Minun pitää tuoda minun ashiirani. Koska hänellä on tämä ”sairas[mieli]”. Hän ei halua ratkaista sitä inhimillisellä tavalla. (H5.)

Samaiset, erityistä turhautuneisuutta kokeneet haastateltavani kertoivat myös kuin klaanien korvauskäytännöistä on tullut ”bisnestä” jollekin šeikeille ja klaaneille (Ks. Carroll 2011: 16). He kuvailevat sitä, kuinka vahinkoja saatetaan aiheuttaa tahallisesti esimerkiksi menemällä seisomaan peruuttamassa olevan auton taakse. (H2; H5) Šeikit ja klaanit näkevät korvausten hakemisen ja siihen oikeuttavien tilaisuuksien etsimisen eräänlaisena toimeentulon muotona (H2: H5).

Jos joku lyö ja jotain tapahtuu, *shaykh* [šeikki] ottaa jonkun prosenttia. 20 prosenttia, 30 prosenttia. Se on niin kuin bisnestä *shaykhille*. Joten hän on tyytyväinen tällaiseen bisnekseen. Hän vain menee joka päivä, juttelee ja saa rahaa, ja antaa toiselle puolelle. Ja hän on iloinen, että hänellä on nämä likainen ashiira [klaani]. Mutta sinä voit nähdä, että me pelkäämme noita ihmisiä. Ja me vihaamme heitä, ja me emme halua olla mukana siinä. Ja pelkäämme olla tekemisissä heidän kanssaan, koska he pistävät meidät hakemaan *shaykhin*, ja hän myös... Joten minun pitää hakea minun *shaykh* tai he tekevät siitä isomman jutun minua vastaan. --- Mutta me emme halua ashiira-asioita joka paikkaan Irakissa. Ja pelkäämme ihmisiä, jotka puhuvat siitä. Me näemme hänet niin kuin hän olin niin kuin raha [rahanahne]. Hän haluaa rahaa, kun hän puhuu näin. (H5)

Heimoilla ja niiden korvauskäytännöillä on laajemmin vaikutusta ihmisten arkiseen elinpiiriin ja mahdollisuuksiin toimia yhteiskunnan täysivaltaisina jäseninä. Vaikka Irakissa lain mukaan yksilöillä on vapaus muuttaa haluamalleen alueelle, voi muuttaminen käytännössä olla mahdotonta. Uudelle alueelle muuttaessaan yksilö jää ilman oman heimon tai klaaninsa suojaa, jolloin hänen asemansa voi olla hyvinkin turvaton. Sukuyhteisön puuttuminen uudella asuinalueella voi muodostua ongelmalliseksi esimerkiksi maan sisäisen pakolaisuuden yhteydessä. (H2; H5: Ks. Maahanmuuttovirasto 2018a: 15.) Heimon tai klaanin ympäröimänä eläminen edesauttaa toimintamahdollisuuksia. Vahvan ja rikkaan suvun jäsenillä voi olla enemmän vapauksia tehdä asioita oman tahtonsa mukaan eikä heidän toimintaansa muut heimot voi useinkaan puuttua. ”Mutta jos siellä, sinun suku, hän[ellä] on rahaa paljon. Sitte sinä hyvä ihminen, ja voi tekee mitä halua. --- Ei kuka voi puhu sinun kanssa.” (H1). Kaksi haastateltavistani (H2; H5) kuvailivat sitä, kuinka klaanien kontrolli ja valta voivat vaikuttaa ihmisten mahdollisuuksiin tehdä omaa ansiotyötään. Esimerkiksi poliisit voivat olla kykenemättömiä reagoimaan rikosilmoituksiin jo pelkästään sen vuoksi, että eivät halua saattaa itseään tai omaa klaaniaan korvausvastuuseen tai vaaraan puuttumalla muiden sukujen sisäisiin asioihin. Myös lääkärit kohtaavat samanlaisia haasteita työssään. (H2; H5; Salaheddin 2015: AP News; Al-Husseini 2015: Niqash.)

On vieläkin vaikea, että siellä ihmisiä tee oma, siis tehtävä, tai oma töitä. Tai ihan kaikki. Sairaalassa, jos lääkäri, jos tuodaan ihan, yks on ihan kuolemassa. Ja sit lääkäri ei, ei voi tehdä mitään. Ja sit kuolee. Lääkäri oikeesti tapetaan, tai otetaan häneltä rahaa. Että ei meillä semmonen, lääkäriiliitto, tai semmonen kuka... (H2.)

Jos klaanit eivät löydä korvausta vaativassa tilanteessa yhteistä ratkaisua tai ei pääse sopuun vakuutusikäytännöistä, voi klaanien välille syntyä aseellinen konflikti. Näin voi myös tapahtua tilanteessa, jossa toinen klaani tappaa vahingon tai ongelman aiheuttajan ilman hänen klaaninsa hyväksyntää. Klaanin hyväksyntä tarkoittaa useimmiten sitä, että kyseenomainen henkilö on erotettu omasta klaanista ja jäänyt vaille sen suojelua. Jos erottamista ei ole tapahtunut, voi klaanien välille syntyä verikosto, *al-thar*. (H1; H4; H5; Hassan 2007: 2; Ks. luku 6.3.)

5.2. Kollektiivinen vaino

Turvapaikanhakijoiden esittämät turvapaikkaperusteet voivat olla hyvin monisyisiä. Yksilön haluttomuuteen turvautua kotimaansa viranomaisten suojeluun, kokemuksiin vainosta tai pelkoon vainon uhasta voivat samanaikaisesti vaikuttaa useat tekijät. Näitä tekijöitä ovat muun muassa yksilön poliittiset mielipiteet, uskonto, sukusiteet, kuuluminen tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään, seksuaalinen suuntautuminen, etnisyys ja kieli. Myös yhteiskunnan yleisellä tilanteella kuten valtiomuodolla, virallisen hallinnon puolustuskyvyllä, maansisäisillä aseellisilla ryhmittymillä, ja alueellisilla eroilla voi olla merkitystä yksilön kokemaan vainoon tai sen uhkaan. (case1–case19; H1–H5.) Haastateltavieni mukaan toisinaan kuitenkin käy niin, että yksilö ja mahdollisesti koko muu perhe kohtaa vainoa tai oikeudenloukkauksia hyvin mitättömiltä tuntuneista syistä. Tilanne on riippuvainen siitä, millaisen perheen tai klaanin kanssa joutuu tekemisiin, millä alueella asuu ja onko vainoava taho mahdollisesti jokin valtioon tiiviisti kytköksissä oleva ryhmittymä, kuten shiiamilitiat. (H1; H2; H5; case11; case17.) Eräs haastateltavani (H2) kertoo, että joskus syyksi voivat riittää esimerkiksi omaan mielipiteen julkinen kertominen (Ks. Al-Wazzan 2017: Niqash) tai jopa lasten leikeissä aiheutuneet riidat:

--- mä olen puhunut tai oon laittanut facebookissa, että mä olen siis, taa-, esimerkiksi olen siis, miten sanotaan... Olen kertonut oma mielipide. Se myös syy, että sua tapetaan tai joutumaan lähteä. Siis oma paikasta pois. Joo. Se on, se on oikeesti nykyään semmonen syy, että, että et sä voi sanoa vaikka sulla on ihan, miten sanotaan... Fake profile, mut ei se auta. Ne tietää, missä oot. Joo. Et se voi puhuu, ihan siis mediassa myös, ihan vapaasti. Mut enemmän, siis, et, et kun siis, teet jotain, esimerkiksi, ajat jonkun päälle tai olet puhunut tai olet... Tai naapuri on heittänyt siis teiän... Tai lapset, se on pieni. Lapset leikkii keskenään, ja toisen lyö [toista]. Ja sit, tää on syy suuttua, ja sit ne voi oikeesti tapahtua sota. (H2.)

Vastuu- ja velvollisuuskysymykset koskettavat sota- tai konfliktialueella eläviä perheitä usein myös kollektiivisen vainon tasolla. Perheen vastuu toisistaan korostuu väkivallan tai vainon uhatessa jotain perheenjäsentä. Kutsun tutkimuksessani kollektiiviseksi vainoksi väkivaltaa, oikeudenloukkauksia sekä niiden pelkoa ja uhkaa, joka on laajentunut koskettamaan koko perhettä tai klaania. Marko Juntunen kuvaa teoksessa *Poikkeustilan sukupolvet Suomessa* (2016) sitä, kuinka irakilaisessa yhteiskunnassa sukusiteet ovat voineet johtaa vainoon tai vakaviin oikeudenloukkauksiin. Näin on ollut muun muassa Saddam Husseinin valtakaudella, mutta myös hallintokauden päättymisen

jälkeen. Lähisukulaisiin kohdistuvat vahingon ja väkivallan teot ovat toimineet ja toimivat usein painostuskeinona tai rangaistuksena vainon pääkohteelle, mutta jota hallinto tai muu vainoava taho ei ole onnistunut tavoittamaan. Juntusen mukaan osittainen syy tälle löytyy 1980- ja 1990-lukujen taloudellisista kriiseistä sekä sodista, jotka aiheuttivat infrastruktuurin murenemisen ja julkisten palvelujen romahtamisen, ja jonka vuoksi sukujärjestelmiin, kuten klaaniin liittyvät traditionaaliset auktoriteetin muodot vahvistuivat. (Juntunen 2016: 17, 26, 32.)

Juntusen esittämä kuvaus sopii yhteen omasta tutkimusaineistostani tekemien havaintojen kanssa. Yksilöiden kokema väkivalta lähisukulaiseen kohdistuneen vainon vuoksi, ja lähisukulaisten kokema väkivalta yksilöön kohdistuneen vainon vuoksi osoittavat sitä, miten suvun jäsenet ovat vastuussa toisistaan, jopa omalla hengellään (case1–case 19; H1–H5). Aineistossani useat henkilöt kertovat, että heidän perheensä on joutuneet pakenemaan vainon vuoksi kotimaan sisällä tai maan rajojen ulkopuolelle (case2; case5; case7; case11; case16; case17; case18; H4; H5). Kollektiivinen vaino voi olla myös seurausta tiettyyn heimoon tai klaaniin kuulumisesta. Tällöin kyseessä voi olla esimerkiksi jonkun sukuun kuuluvan henkilön poliittisesta toiminnasta (case1; case7; case11; case16; case18) tai työstä (case2; case4; case6; case9; case10; case13; case17) aiheutunut vaino. Lisäksi uskonnollisista syistä kohdatut väkivallan teot ja oikeudenloukkaukset voivat olla seurausta heimo- tai klaaninimen paljastumisesta esimerkiksi militoiden tarkastuspisteillä, sillä henkilön suvun nimen perusteella pystytään usein päättelemään, onko yksilö shiia vai sunni. (Juntunen 2016: 17; H2; H4; H5; case8; case12).

YK:n pakolaisjärjestön mukaan turvapaikanhakijan pelkoa kärsiä vainoa tai vakavaa haittaa kotimaassa tai virallisessa asuinmaassa tulee ensisijaisesti arvioida hakijan henkilökohtaisten kokemusten perusteella. Kokonaisharkinnassa tulee ottaa huomioon kuitenkin myös hänen ystäviensä, perheenjäsentensä ja sukulaistensa kokemukset, ja heihin kohdistuneet toimet. (UNHCR 1979: kohta 43.) Irakissa kapinallisten ja aseellisten joukkojen hyökkäyksen kohteena on erityisesti tiettyjä väestöryhmiä, joihin kuuluvat muun muassa Irakin turvallisuusviranomaisten jäsenet ja hallituksen työntekijät (sekä keskus- että paikallistasolla), poliittiset toimijat, valtion alaisten yhtiöiden työntekijät, monikansallisiin joukkoihin tai ulkomaalaisiin yrityksiin kytköksissä olevat henkilöt, uskonnollisten tai etnisten vähemmistöjen edustajat sekä ei-islamilaista

käytöksestä epäillyt henkilöt. Sama uhka koskee myös tiettyjä ammattiryhmiä kuten lääkäreitä, tuomareita, toimittajia ja taitelijoita. Pakolaisjärjestö UNHCR:n mukaan hyökkäysten kohteena voivat olla kaikkien edellä mainittujen väestöryhmien perheenjäsenet tai heidän kotinsa. (UNHCR 2012: 14–17; case13.)

Kollektiivinen vaino ei koske ainoastaan tiettyjä väestöryhmiä, vaan tutkimuksessani on toistuvasti tullut esiin se, kuinka kaikenlaiset perheet voivat kohdata kollektiivista vainoa tai kokevat pelkoa koko perheeseen kohdistuvasta vainon uhasta. Kollektiivista vainoa esiintyy erityisesti verikoston muodossa. Verikostolla tarkoitetaan tapaa, jolla heimot ja klaanit kostavat toisilleen oman jäsenensä kuoleman tappamalla tekijän heimoon tai klaaniin kuuluvan jäsenen (Muhammad 1999: 16). Kollektiivisen vainon yleisyyttä tai sen uhkaa kuvaa erään haastateltavani sanat: ”Olisin tyhmä, jos en pelkäisi sitä [että läheisiäni vainotaan vuokseni] (H5).” Haastateltavieni kokemusten mukaan erityisesti samaan sukuun kuuluviin miehiin voi kohdistua väkivaltaa ja vainoa, kuten pahoinpitelyjä, sieppauksia, kidutuksia tai tappoja (H1; H4; H5). Naispuolisille jäsenille kostaminen nähtiin puolestaan häpeällisempänä, jonka vuoksi he joutuvat haastateltavieni mukaan uhreiksi miehiä harvemmin (H1; H5). Naisen joutuminen kollektiivisen vainon uhriksi ei ole kuitenkaan poikkeuksellista, ja kohteeksi joutuessaan naisia voidaan esimerkiksi siepata tai heihin voi kohdistua fyysisistä tai seksuaalista väkivaltaa (kuten näissä tapauksissa: H4; H5; case10; case17).

Asiakirjoista koostuvan aineistoni kahdeksassa eri tapauksessa tuotiin esiin, kuinka myös turvapaikanhakijan läheisiin on kohdistunut vainoa, väkivaltaa tai niiden uhkaa. Henkilöiden läheisiä on pahoinpidelty (case6; case13; case14; case17), kidutettu (case13; case18), siepattu (case2; case14; case18), tapettu tai yritetty tappaa (case7; case17; case18; case19). Lisäksi kaikissa edellä mainituissa tapauksissa (case6; case7; case13; case 14; case17; case18; case19) on esiintynyt sanallista uhkailu sekä pelottelua tappamisella tai elävältä polttamisella (case16). Useat hakijat kertovat pelosta, jota he tuntevat läheistensä puolesta. Läheisiin kohdistuva uhka aiheuttaa henkistä stressiä ja pahoinvointia. Kertomusten perusteella useat hakijat tunsivat huolta ja pelkoa muun muassa perheenjäseniin kohdistuvista iskuista, sieppauksista, kidutuksista, omaisuuden tuhoamisesta tai tappamisesta (mm. case7; case16; case18; case19).

Haastatteluissani nousi esiin, kuinka vainoajat voivat merkitä vainon kohteena olevan henkilön kodin punaisella (H1; H2; H5). Haastateltavieni mukaan ilmiö on suhteellisen tuore, ja se on voimistunut enenevässä määrin vasta 2010-luvulla (H2; H5). Talon seinään on voitu laittaa punainen merkki (H1; H2), tai siihen on voitu kirjoittaa punaisella esimerkiksi ”*Matlub dama*. Se tarkoittaa, että joku [taho] haluaa veren vuotavan tämän talon ihmisistä” (H5). (Ks. Al-Wazzan 2017: Niqash; Al-Ayash 2016: Niqash.) Kollektiivisen vainon kohteena oleva perhe joutuu jättämään talon, eikä kukaan voi mennä talolle enää eikä kukaan voi vuokrata tai ostaa sitä (H2; H5). ”Koska kuka vain, joka tulee ulos sieltä, voidaan tappa (H5).” Myös Maahanmuuttovirasto on Bagdadiin suuntautunutta tiedonhankintamatkaa koskevassa raportissaan tuonut esiin, kuinka erityisesti ISIS-kytköksistä epäiltyjen henkilöiden taloja on voitu merkitä mahdollisen terrorismikytköksen vuoksi (Maahanmuuttovirasto 2018a: 9). Haastateltavani toivat kuitenkin esiin huomattavasti laajemman kirjon syistä, jotka voivat johtaa talon merkitsemiseen. Merkitsemistä oli esiintynyt myös alueilla, jotka ovat shiiaenemmistöisiä ja eivät ole olleet ISISin vallan alla. Syiksi mainittiin muun muassa suvun kunniaan liittyvät asiat kuten kielletyt seurustelusuhteet ja esiaviollinen seksi sekä toiselle heimolle aiheutettu vahinkovelka tai rikos, josta suvut eivät ole päässeet sopuun. (H1; H4; H5; Al-Wazzan 2017: Niqash.)

Ja sitten hänen [tytön] perhe tiedä. Siellä hän... Nämä nain, ää, tyttöperhe tosi hullu. Hän on iso *shaykh* [šeikki] ja iso perhe. Ja paljon piuf [jäljittelee käden liikkeellä ja äänellään asetta] nämä. Ja heti, heti nämä poika ja hänen perhe, heti pois kaupungille [kaupungista] kaikki. Ja hänen... Ja tämä poika [pojan] koti, nyt vielä on, kaikki noin punanen [piirtää ilman merkin, ikään kuin raksi]. Ei saa ku-, ei saa kuka mennä siellä. --- (H1.)

6. ”Säännöt koskevat jopa tapaa, miten kuuluu elää.”

6.1. Kunnia ja häpeä

Mitä on kunnia ja miten se tulee ymmärtää? Anu Isotalo (2015) määrittelee väitöskirjassaan mainetta ja kunniaa sekä niiden keskinäistä suhdetta. Molemmat käsitteet ovat kulttuuri- ja kontekstisidonnaisia. Maine rakentuu sosiaalisissa verkostoissa ja vaatii ympärilleen yhteisön, joka havainnoi ja tulkitsee maineen rakentumista. Maine voi olla hyvää tai huonoa, kun taas kunnia on useimmin jotain positiiviseksi tai arvostettavaksi koettua. Maineella ja kunnialla on monenlaisia yhtymäkohtia, ja molemmat on mahdollista menettää sosiaalisesti tuotetuissa tulkinnoissa. Erityisesti arabi-islamilaississa maissa sekä islamin ja Lähi-idän tutkimuksessa kunnia hahmotetaan häpeän käsiteparina. Häpeäkulttuureissa, joiksi edellä mainitsemani tutkimuksen kohteena olevien maiden kulttuuri usein luokitellaan, on kunniallisuus merkittävä sosiaalinen arvo. ”[Y]ksilön tulkitaan ilmaisevan käyttäytymisellään aina jotakin myös sukuyhteisönsä sosiaalisesta asemasta ja moraalisesta tilasta.” (Isotalo 2015: 21.)

Niin kuin maine ja kunnia, on myös häpeä kulttuurisesti ja sosiaalisesti rakentuvaa. Häpeä tarvitsee ympärilleen yleisön, joka tiedostaa, arvioi ja mahdollisesti ilmaisee häpeällisyyden. (Benedict 1974: 222–223; Isotalo 2015: 21–22.) Omassa tutkimuksessani pyrin hahmottamaan kunniaan ja häpeään liittyviä käsityksiä ja merkityksenantoja kunnian menettämisen ja häpeää tuottavien tekojen kautta. Olen kysynyt haastateltaviltani, miten kunnian voi menettää ja mitkä asiat tuottavat häpeää. Kaikissa vastauksissa korostui perheiden ja klaanien rooli, ja se, miten jokin teko tai asia vaikuttaa sukuyhteisön kunniaan (H1–H5). Häpeää tuottavat teot ovat häpeällisempiä silloin kuin ne tulevat yhteisön tietoisuuteen (H5). Teko tai syy itsessään ei ole aina ole häpeällinen, vaan häpeä syntyy yhteisön tulkinnan, reaktioiden ja vuorovaikutuksen seurauksena. Olen tutkimusanalyysissani ryhmitellyt häpeää tuottavia ja kunniaan vaikuttavia asioita tai tekoja erilaisiin kategorioihin. Ryhmittely ei ole yksiselitteistä tai selvärajaisista, ja kategoriat ovat osittain päällekkäisiä. Kaikkia kategorioita yhdistävänä nimittäjänä voidaan pitää termiä epäsoviva käytös (H1–H5). Se, mitä epäsoviva käytös milloinkin tarkoittaa, määräytyy erilaisista kontekstisidonnaisista tekijöistä.

Heimoilla ja klaaneilla on usein omia sääntöjä, joita sen jäsenten tulee seurata ja noudattaa. Yleisesti tutkimuskirjallisuudessa näistä säännöistä käytetään termiä

heimolaki (Carrol 2011: 12), mutta koska informanttini käyttivät tästä toistuvasti sanaa säännöt, olen harkinnan jälkeen päättänyt käyttämään sitä myös omassa tutkimuksessani. Ihmisten arkielämässä laki näyttäytyy sääntöinä, jonka joku muu on heille asettanut. Heimosääntöjen vastainen toiminta muodostaa pääkategorian ryhmittelylleni, sillä kaikki häpeää tuottavat teot liittyvät jollain tavalla siihen, ettei heimo, klaani tai perhe hyväksy yksilön toimintaa. (H1–H5).

Ensimmäiseksi ryhmäksi olen koonnut säännöt, jotka liittyvät kiinteästi ihmisten jokapäiväisiin toimiin ja tilanteisiin. Säännöt voivat koskea muun muassa pukeutumis- ja käyttäytymisnormeja, uskonnollista käyttäytymistä (etenkin tutkimukseni tapauksissa islamin harjoittamista), erilaisten sopimusten tekemistä ja sopimuksista kiinni pitämistä, tai vapaa-ajan viettotapoja. (H1; H3; H4; H5.) Eräs haastateltavani kiteytti: ”Säännöt koskevat jopa tapaa, miten kuuluu elää” (H4). Eurooppaan ja Suomeen tulo on mahdollistanut haastateltavilleni ympäristön, jossa he voivat toimia heimon ja klaanin säännöistä riippumattomasti. Osa haastateltavistani koki tämän helpottavana ja vapauttavana. (H1; H3; H4.) Tutkielmastani on kuitenkin ymmärrettävissä, että vaikka fyysistä etäisyyttä kotimaahan on tuhansia kilometrejä, voi Suomessa tapahtuvilla toimilla olla vaikutusta suvun kunniaan kotimaassa. Internet ja nopea tiedonkulku ovat vaikuttamassa siihen, että epäsopivaksi katsottava käytös voi hyvinkin helposti päätyä suvun tietoon. Tämä aiheuttaa jossain määrin huolta informanteilleni, sillä se voi pahimmillaan saattaa yksilön lisäksi myös hänen perheensä vaikeaan ja jopa vaaralliseen asemaan klaanin edessä, tai johtaa Eurooppaan ja Suomeen tulleen henkilön heimosta erottamiseen (Ks. 6.2.). (H3; H5.) Sukujen ylläpitämä sosiaalinen kontrolli voi ylettyä myös Suomeen. Internetin lisäksi siihen voivat vaikuttaa Suomessa olevat uskonnolliset ja etniset yhteisöt, joilla on yhteyksiä Irakiin ja jotka mahdollisesti tuntevat yksilön sukua hänen kotimaassaan (Ks. Ikonen 2015: 53).

Kunniaan ja häpeään liittyvät käsitykset ohjaavat osittain julkista käyttäytymistä ja toimintaa. Osa näistä käsityksistä voi olla heimolakiin eli sääntöihin kirjattuja, osa kirjottamattomia normeja ja osa yhteiskunnan tai uskonnon määrittämiä sääntöjä, joita yksilön tulisi elämässään noudattaa. (H1; H2; H4; H5.) Osa haastateltavistani mainitsi alkoholin käytön ja päihtyneenä olemisen olevan häpeällistä (H1; H2; H5). Myös islamin uskosta luopuminen tai uskonnon vaihtaminen vaikuttaa yksilön ja hänen klaaninsa kunniaan (H2: H3). Kunnia ja häpeäkysymykset muotoutuvat osittain moraalisisista tai

eettisistä näkökulmista: ”Ihan mikä tahansa paha asia. Mikä tahansa huono juttu elämässä. Ja me kaikki tiedämme, mitä tarkoittaa huono (H5).” Rikollisuus ja rikokset, kuten varastaminen, raiskaaminen tai tappaminen, ovat informanttien mielestä tekoja, jotka ehdottomasti tuottavat häpeää klaanille (H1; H2; H5).

Kunnialle ja häpeälle on annettu sukupuolittuneita merkityksiä (Isotalo 2015: 21), jotka näyttäytyvät muun muassa eri sukupuolille annettuina erilaisina käyttäytymisnormeina ja tapoina. Naissukupuoleen kohdistettuja kunniakäsityksiä voidaan lähestyä naisen psyykkisen ja fyysisen suojelun näkökulmasta. Kunnia on meille ”--- sitä, että pidämme nainen turvattuna ja että hänelle ei tapahtuisi mitään pahaa” (H4). Irakissa, niin kuin muuallakin maailmassa väkivaltaisiin konflikteihin liittyy voimakkaasti sukupuolittuneet asetelmat. Nuoret miehet ovat selkeästi suurimmin edustettuina aseelliseen väkivaltaan liittyvissä tilanteissa. Militarisoitunut maskuliinisuus on tiiviisti yhteydessä heteronormatiivisiin ajattelu- ja asennerakenteisiin sekä roolijakoihin koskien niin sukupuolta kuin seksuaalista suuntautumista. Näihin tilanteisiin on vahvasti kytköksissä asetelma, jossa miesten tulee ”suojella naisia, lapsia ja vanhuksia väkivallalta.” Puolustaminen ja suojaaminen ovat osa miehisyyden ja maskuliinisuuden ihannetta, jossa miesten tulisi olla ”väkeviä ja rohkeita”. Naisten puolestaan tulisi olla ”koskemattomia ja hoivaavia”. (Juntunen 2016: 25–26.)

Eri sukupuolten keskinäiseen kanssakäymiseen vaikuttaa ja sitä osin myös rajoittaa pelko kunnian menettämisestä sekä häpeän tuottamisesta suvulle. Odotukset sukupuolisiveästä käyttäytymisestä koskevat haastateltavieni mukaan molempia sukupuolia, mutta tyttöjen maine ja kunnia voi vahingoittua helpommin. Tämän vuoksi tyttöjen ja poikien keskinäistä, julkista kanssakäymistä pyritään välttämään, eikä julkista seurustelukulttuuria juuri ole. (H1–H5.) Poikkeuksena tähän kaksi haastateltavaani mainitsevat yliopistot, joiden kampusalueella kanssakäymisen rajat eivät ole niin vahvat (H3; H5). Kaikki haastateltavani toivat esiin sen, että sosiaalisesta kontrollista tai häpeään liittyvästä riskeistä huolimatta, kaikkialla nuoret kuitenkin seurustelevat keskenään (H1–H5). Myös asiakirja-aineistossani esiintyi useita kertomuksia ja mainintoja kielletyistä seurustelusuhteista (case3; case4; case11; case15; case17). Häpeä liittyy ensisijaisesti asioiden julkisuuteen ja julkituloon. Seurustelun julki tullessa tyttöihin ja naisiin kohdistuvat reaktiot ja seuraamukset voivat olla voimakkaampia kuin poikiin

kohdistuneet toimet. Seksuaalista kanssakäymistä ei tarvitse olla, vaan häpeää tuottaa jo pelkkä yhteydenpito. (H1; H2.)

Mää olen seurustellut tytön kanssa. Ja sit, heiän perhe tiennyt, että mä olen heiän tytön kanssa yhteydellä. Puhelimessa tai se on suuri, tai siis se on maksimi puhelimessa. Joo. (H2.)

Hän tykkää hänen naapuri. Ja sitten illalla hän menee katolle. Ja... Voi sanoa, tekee seksiä hänen kanssa. Joo, siellä tarkoittaa häpeä. (H1.)

Sukupuolten keskinäisen kanssakäymisen rajoittuneisuus johtuu osaltaan tiukasta seksuaalinormistosta, jossa neitsyys on yksi naisen kunnian mittareista ja seksuaalisen kanssakäymisen katsotaan kuuluvan pelkästään avioliittoon (H1; H2; H3, H5). Samaan normistoon liittyy myös kielto samaa sukupuolta olevien parisuhteesta. Avioliiton ulkopuoliset ja naimattomien henkilöiden seksuaaliset suhteet katsotaan Irakissa rikokseksi (Irakin rikoslaki: article 377, article 394; H2; H5). Siihen liittyvä häpeä saa häpeänleimansa vasta kuitenkin asian julkituksen yhteydessä. Eräs haastateltavani (H5) sanookin nauraen: ”Jos kukaan ei tiedä, se ei ole rikos. Mutta jos joku tietää, se on rikos, usko minua.”

Naimattomuuteen, avioliittoon ja eroon liittyy monenlaisia kunniakysymyksiä. Eräs haastateltavistani kertoo (H3) kuinka jo aikuistuneen, mutta vielä iältään nuoren naisen naimattomuuteen liittyy tietynlaista paheksuntaa, ja joskus myös naisen kunniaa kyseenalaistavaa kommentointia. Aviopuolison valintaan puolestaan vaikuttavat muun muassa klaanien suhteet toisiin heimoihin ja klaaneihin sekä pohdinnat siitä, tuleeko sulhas- tai morsianehdokas kunniallisesta suvusta. Avioliittoon liittyy islamin uskon käsitysten mukaan seksuaalisia velvoitteita puolisoaan kohtaan. Jos puoliset eivät pysty näitä velvoitteita täyttämään, ovat he oikeutettuja hakemaan avioeroa. Eron hakeminen on itsessään jo raskas ja nöyryyttävä prosessi, etenkin jos syy löytyy aviovelvollisuuksien täyttämättä jättämisestä. Lisäksi avioerotilanteissa naiseen liitetään usein vahvoja häpeän ja hylkäämisen leimoja. Eronneen, etenkin nuoren, naisen tulee muuttaa takaisin vanhempiensa luokse. Nuori nainen voidaan myös yrittää saada uudelleen naimisiin mahdollisimman pian eron jälkeen häpeän vähentämiseksi. Uudelleen avioituminen ei ole kuitenkaan aina helppoa, sillä eronneihin ja leskeksi jääneisiin naisiin suhtaudutaan ”avioliittomarkkinoilla” varauksella. (H3; H5.)

Meidän yhteiskunnassa, he laittavat syyn... Miksi hän erosi vaimosta... Ja etenkin, jos se tapahtuu nopeasti, he tekevät hänestä [naisesta], että hän olisi huono ---. Mutta aina, aina he eivät halua naista, joka on eronnut. Se on todella likaista. Ja todella epäreilua naiselle. He eivät voi kysyä häneltä [naiselta]. Ehkä totuus on naisen puolella. Tai ehkä mies oli todella paha, tai alkoholisti, tai hän on tyhmä, tai hän on raiskaaja, tai mitä tahansa. He katsovat häntä, että ”okei, hän [nainen] erosi. Eli hänessä on jotain vialla.” Voin sanoa, että 60% irakilaisista ei halua eronnutta naista. Ja se on todella haram [=kiellettyä/väärin], huonoa ja häpeällistä. Heidän tulisi antaa mahdollisuus selittää tälle tytölle. [Eron jälkeen] hän mene takaisin vanhempien luokse... --- ... jos hän on riittävän nuori. Tai se on vielä häpeällisempää [jos jää asumaan yksin]. (H5.)

6.2. Heimosta ja klanista erottaminen

Irakilaisessa yhteiskunnassa heimo ja klaani suojelevat ja puolustavat yksilöä erilaisissa ongelmatilanteissa. Yksilö on puolestaan teoistaan vastuussa klanille ja heimolle. (case11; H1–H5.) Suurin rangaistus, jonka heimo tai klaani voi jäsenelleen antaa, on sukuyhteisöstä erottaminen (H1–H5; Hamoudi et al. 2015: 241; Asfura-Heim 2011: 248). Irakissa heimosta erottamista kuvataan termeillä *hardr al-dam* (”veren vuodattaminen sallittu”) ja *tashmish* (”paahtavan kuumalle auringolle altistaminen”) (Asfura-Heim 2011: 248). Tutkimuksessani on mukana yhteensä 4 eri tapausta (case 11; H1; H3; H5), joissa yksilö tai koko hänen perheensä oli erotettu heimosta tai klanista. Erottaminen tapahtuu yleensä šeiikin kirjoittamalla ja leimaamalla asiakirjalla, joka täysimittaisessa erottamisessa toimitetaan lisäksi muille heimoille tiedoksi. Sukuyhteisöstä erottaminen voi olla myös määräaikaista. (H5; Hamoudi et al. 2015: 241.) Heimosta erottaminen tarkoittaa Irakissa käytännössä kuolemantuomiota (Asfura-Heim 2011: 248).

Heimosta tai klanista erottaminen jättää yksilön tai perheen vaille sitä sosiaalista- ja oikeudellista turvaa ja suojaa, jonka heimot irakilaisessa yhteiskunnassa tarjoavat (Ks. Hamoudi et al. 2015: 241; Asfura-Heim 2011: 248). Erottaminen johtaa useimmiten siihen, että erotetun tai erotettujen henkilöiden tulee paeta omalta asuinalueeltaan, joskus jopa koko valtion alueelta. (H2; H5.) Asiakirja-aineistoni tapauksessa (case11) henkilö on Maahanmuuttoviraston haastattelussa kertonut, kuinka klanista erottaminen tarkoittaa käytännössä sitä, etteivät muut suvun jäsenet puolusta tai suojele häntä tai

hänen perhettään ongelmatilanteessa, vaan vastuu on yksin perheellä. Jos erottaminen koskettaa pelkästään yksilöä itseään, voi seurauksena olla myös totaalinen välien katkeaminen omaan perheeseen (H3; H5).

Heimosta ja klaaneista voidaan erottaa eri syistä. Erottaminen voi koskea yksilöä, muutamaa perheenjäsentä tai koko perhettä. Aineistostani erottamiselle esiintyy kolme eri syytä. Ensimmäinen, yleisimmin mainittu syy on heimolle tai klaanille aiheutettu häpeä (case11; H1–H5). Arabian kielessä on erityinen termi, *as-souda* (”mustat rikokset”), joka tarkoittaa erityisen häpeällisiä tekoja, kuten raiskaus, homoseksuaalisuus ja naisten sieppaaminen (Asfura-Heim 2011: 248). Maahanmuuttaviraston haastatteleman Lähi-idän ja islamin asiantuntijan Maria Pakkalan ”mukaan *as-souda* tekoja ovat kaikki teot, jotka saattavat oman heimon häpeään” (Maahanmuuttovirasto 2018d: 22). Tutkielmassani esiin nousi, että erottamiseen johtava häpeä on voinut syntyä esimerkiksi laissa säädetyn rikoksen tekemisestä, kielletystä seurustelusuhteesta, avioitumisesta suvun vastustaman henkilön kanssa, esiaviollisesta seksistä tai avioliiton ulkopuolisesta suhteesta, ”vääränlaisesta” poliittisesta aktiivisuudesta tai jopa šeikkiä kohtaan tapahtuneesta, pidempään jatkuneesta loukkaavasta käytöksestä, kuten halventava puhe tai henkilökohtainen riita šeikin kanssa (case11; H1–H5).

Toisena syynä mainittiin vakuutus- ja korvauskäytännöistä tai niiden rikkomisesta johtunut klaanista erottaminen. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, ettei klaanilla ole varaa maksaa pyydettyä korvausta tai korvauksesta huolimatta joku sukuyhteisön jäsenistä kostaa väkivallalla korvauksen maksaneelle klaanille. (H1; H4; H5: Asfura-Heim 2011: 264.)

Mutta joskus uhrin perhe kärsii, ja joskus joku tappaa takaisin jonkun tekijän perheestä tai klaanista. Silloin tämä toinen tappaja voidaan erottaa klaanista, koska rahaa oli jo annettu ja sopimus oli tehty kahden klaanin välille rahallisesta korvauksesta. Kahden shaykin [šeikin] välillä. Että okei, otamme tämän verran rahaa. Ja siinä se, me hyväksymme tämän. Ja uhrin perheen tulee myös hyväksyä se. Mutta jos he eivät hyväksy, ja joku tappaa toisen sen vuoksi, hänet erotetaan klaanista. Ja erottaminen tarkoittaa sitä, että hänet voidaan myös tappaa. (H4.)

Toisaalta edellä esitetty tapaus liittyy osittain myös klaanille tuotettuun häpeään, ja siitä johtuneeseen erottamiseen. Kolmantena tekijänä eräs haastateltavani (H5) kertoo, että

joskus klaanista erottamisen tehdään perheen ja suvun suojelemiseksi. Erottaminen voi olla seurausta yksilön vastuuttomasta toiminnasta, joka saattaa koko heimon vaaraan (Asfura-Heim 2011: 264). Tämän kaltaista erottamista tapahtuu erityisesti henkilöille, jotka ovat joutuneet pakkomuuttamaan Irakista henkilökohtaisen vainon vuoksi, ja joiden sukulaiset ovat tämän vuoksi kohdanneet vainoa, väkivaltaa ja vakavia oikeuden loukkauksia (H4; H5). Tällöin vainon pääkohteen erottaminen heimosta ja klaanista on tarpeellista suvun muiden jäsenten suojelemiseksi (H5). Erottaminen poistaa vastuu-, velvollisuus- ja suojelutarpeet heimon tai klaanin sekä yksilön väliltä, mutta se myös samalla vapauttaa, erityisesti miespuoliset suvunjäsenet verikoston vaarasta.

Tai vaikka hän [vainottu] muuttaisi toiseen maahan, ei se tarkoita, että [vainon]uhka poistuisi. Koska ehkä he, äää, menevät, menevät hänen isänsä tai veljensä luokse, ja kysyvät tai tekevät jotain, mikä saisi tämän maasta lähteneen tulemaan takaisin. Esimerkiksi. (H4.)

Usko minua, kukaan *shaykh* [šeikki] ei halua satuttaa hänen ihmisiään. Tai toisia ihmisiä. Mutta jos vastapuoli on ihan hullu, militiat tai viranomaiset, toinen ashiira on vain hullu ja haluaa tappaa ja on aseita. ”Stop, stop, stop! En tunne häntä. Minä olen erottanut hänet. Ja jos minä näkisin hänet, minä tappaisin hänet, et sinä.” Mutta se kaikki on valhetta. Hän vaan sanoo hänelle [erotetulle], että ”mene pois. En halua, että ketään satutetaan sinun asioiden tai tyhmyyksien vuoksi”. --- Se on todella viisas tapa. (H5.)

6.3. Kunniaväkivalta ja pakkoavioliitot

Kunniaväkivalta on fyysistä ja henkistä väkivaltaa, jossa pyritään puolustamaan yhteisöllistä kunniaa. Väkivalta on usein seurausta siitä, että yksilö on tehnyt tai hänen oletetaan tekevän tai tehneen jotain sellaista, joka tuottaa yhteisölle, useimmiten suvulle häpeää. Tekoina kunniaväkivalta voi olla kontrolloimista, eristämistä, uhkailua, pakottamista, fyysistä väkivaltaa, joka synnyttää vamman tai johtaa pahimmillaan yksilön kuolemaan. Myös ympärileikkaus ja pakkoavioliitot tulkitaan kunniaväkivallaksi. (www9=THL.) Irakilaisessa yhteiskunnassa kunniaväkivalta on melko yleistä ja laajalti hyväksyttyä viranomaisten keskuudessa. Kunniaväkivallan uhriksi joutuneet tai sen uhan alla elävät henkilöt eivät useinkaan rohkene ottaa yhteyttä poliisiin välttääkseen häpeän tuottamisen omalle perheelleen. (UNHCR 2012: 37–38.) Kunniaväkivalta tulkitaan usein virheellisesti vain naisiin ja tyttöihin kohdistuvana, jolloin huomiotta jäävät miehien ja

poikien sekä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen kokemukset kunniaan liittyvästä väkivallasta tai painostuksesta. Näin on muun muassa eräässä tutkimuksessani mukana olevassa Maahanmuuttoviraston päätöksessä:

Edellä esitetty maatieto ei tue kertomaasi siitä, että olisit erityisen vaarassa joutua kunniaväkivallan kohteeksi, koska olet mies. Lisäksi kyseinen uhka kohdistuu serkkuusi ja hänen perheeseen. Maahanmuuttovirasto ei hyväksy tosiseikkana sitä, että vaikka serkkusi olisi aiheuttanut heimojen välisen konfliktin, sinä olisit siitä johtuen erityisessä vaarassa joutua uhatuksi kotimaassasi. (case11.)

Samalla tavoin kuin tyttöihin ja naisiin, myös poikiin ja miehiin voi kohdistua seksuaalista kontrollia ja henkistä väkivaltaa, jos he toimivat yhteisön normien vastaisesti (UNHCR 2012: 37). ”Myös pojan seurustelu perheen mielestä väärän tytön kanssa voi selvityksen mukaan johtaa kunniaan liittyvään väkivaltaan.” (Ihmisoikeusliitto 2016: 47.) Kunniaväkivalta on usein seurausta siitä, että yksilön katsotaan rikkoneen joitain kulttuurisia, sosiaalisia tai uskonnollisia normeja. Kunniaväkivaltaan johtavia syitä on useita, joita YK:n pakolaisjärjestön mukaan voivat olla muun muassa avioeron vaatiminen, järjestetystä avioliitosta (pakkoavioliitosta) kieltäytyminen tai pyrkimykset avioitua henkilön kanssa, jota perhe tai suku ei hyväksy. (UNHCR 2012: 37–38.) Kunniaväkivallan uhka voi johtaa siihen, että yksilö tai koko perhe joutuu pakkomuuttamaan pois kotialueeltaan (H1–H5).

Monet ihmiset, vaikka heidän tyttö, kun hän -, kun hän harrastaa seksiä, he eivät tapa häntä. He vain muuttavat toiseen kaupunkiin. Ja tämä on myös syy, miksi ihmiset muuttavat toiseen kaupunkiin. Se on yksi iso syy. Kyllä. --- Kuulin, että [erään perheen] tyttö harrasti seksiä, ja he muuttivat toiseen kaupunkiin tämän vuoksi. Minne he menivät? Tietenkin Bagdadiin. Se on iso kaupunkiin ja ei kukaan tunne. (H5)

Tutkielmassani yksilön kokemaan kunniaväkivaltaan johtaviksi syiksi nousivat kielletty seurustelusuhde, esiaviollinen seksi, avioero, pakkoavioliitosta kieltäytyminen tai jokin muu normeja rikkova toiminta, kuten työnteko tai työnteko paikassa, jota suku ei hyväksy. (case3; case4; case6; case11; H1–H5.) Kunniaan liittyvien oikeudenloukkausten tekijöinä voivat olla henkilön oma suku (case3; case 6; H3; H4; H5), toisen osapuolen suku (case4; case 11) ja joissain tapauksissa shiamilitiat (case17; case15). Myös lähisukulaisen kielletty suhde voi johtaa siihen, että yksilöön kohdistuu

kunniaväkivaltaa tai sen uhkaa (case11; case17; case15). Esimerkiksi case11 asiakirjoista on selkeästi ymmärrettävissä, että hakija ja Maahanmuuttoviraston vainon pääkohteeksi määrittelemä serkku kuuluvat samaan perheeseen. Hakija on kertonut Maahanmuuttoviraston turvapaikkapuhuttelussa asuneensa yhdessä äidin, sisarusten ja serkkujen kanssa, ja todennut: ”Koska heidän [vainoajien] mielestä olemme samaa perhettä kuin serkkuni ja he haluavat pestä häpeän pois ja se tarkoittaa, että he haluavat tappaa kaikki perheeni miehet” (case11). Tutkimusanalyysini valossa on ymmärrettävä, että kyse on kunniaan liittyvästä kollektiivisesta vainosta, joka on johtanut serkun toiselle heimolle tuottamasta häpeästä.

Pakkoavioliitot ovat yksi kunniaväkivallan muoto. Heimojen ja klaanien välillä on vallalla korvaus- ja vakuutusikäytännöt, jossa erilaisia ongelma- ja vahinkotilanteita korvataan toiselle suvulle rahallisesti (Ks. luku 5.1.). Korvaus ole kuitenkaan aina rahaa, vaan heimo tai klaani voi myös pyytää korvauksesi toisen suvun naisia. Naisten kohdalla tämä käytännössä tarkoittaa pakkoavioliittoa toisen heimon tai klaanin miehen kanssa. (H2; H3; H5; Aljabiri & Payton 2015: Fair Observer.)

Ja ikävä kyllä myös, et en tiiä tiiätkö vai ei, et onks joku kertonut sulle. Esimerkiksi Basrassa on tapahtunut, että. Semmonen iso ongelma. En tiiä paljoko on kuollut. Siis heillä oli semmonen, sota tai ei sota mut siis... --- Joo. Sit heillä, heillä... Miten he pyytää? Ei heillä raha kelpaa. He haluaa naisia. Kakskytviis naista he haluaa. (H2.)

Joskus vakuutus ei ole raha. --- Kaksi klaani, ei tule, mm, ei tule vakuutus, tulee, klaani sanoo, haluaa nainen. Joo. Joskus klaani antoi nainen toinen klaanissa. --- Mun siskoni. Hän kaks vuotta, kolme vuotta sitten kun olin Irakissa, ja klaani sanovat ja klaani haluavat mun siskoni menee naimisiin. Miksi? Koska tulee vähän ongelma klaani ja sitten he, äää, toisen klaani, ää, haluaa nainen --- (H3.)

Haastateltavieni mukaan sukupuolisiveyttä loukkaavia tai seksuaalisuutta koskevia kunnia- ja häpeäkysymyksiä ei useimmiten ratkaista rahallisella korvauksella, vaan rangaistuksena yleensä on heimosta erottaminen, pakkoavioliitto tai kunniaväkivalta. Edellä mainitsemani vahingonkorvauksena sovitun pakkoavioliiton lisäksi yksilö voidaan suvun tai perheen puolelta määrätä avioliittoon myös muista syistä. Tutkimuksessani toiseksi syyksi pakkoavioliitoille nousi seurustelusuhde, joka on

paljastanut perheelle. Seurustelusuhteen ei ole tarvitse olla seksuaalinen, vaan pelkkä yhteydenpito on voinut johtaa siihen, että suvut ovat sopineet osapuolten naimisiin menosta. (H1; H2; H3; H4.) Perheiden päätöksestä riippuen puolisoiksi voidaan määrätä tai valita joku muukin henkilö kuin kumppani, jonka kanssa seurusteleminen on ollut alun perin syynä pakkoavioliitolle. Kolmanneksi syyksi pakkoavioliitoille mainittiin eroaminen. Nuorella iällä eron hakeminen puolisoista voi erityisesti naisten kohdalla johtaa siihen, että perhe ja suku valitsevat eronneelle uuden puolison ja pakottavat hänet uusiin naimisiin. (H1; H3; H5.) Pakkoavioliitosta kieltäytyminen johtaa suureen kunniamurhan uhkaan, jonka välttääkseen yksilön tulee paeta asuinalueeltaan ja usein kotimaastaan (H1; H2; H5). Lisäksi seksuaalirikosten uhreiksi joutuneille pakkoavioliiton tai kunniaväkivallan uhka on todellinen. Tästä kertoo muun muassa se, että Irakin rikoslain mukaan seksuaaliseen väkivaltaan syylistynyt voi välttää tuomion, jos hän avioituu uhrinsa kanssa (Irakin rikoslaki: article 398). Seksuaalirikosten uhreihin liittyvä häpeä ja stigma voivat myös johtaa niin uhrin kuin tekijän kohdalla suvun tai perheen toteuttamaan kunniamurhaan (H2; H5).

7. Monimerkityksellinen heimo- ja klaanijäsenyys

Tämän tutkielman tavoitteena on ollut tarkastella Etelä- ja Keski-Irakin arabiheimoja ja -klaaneja sosiaalisena rakenteena. Tutkimukseni lähtökohtana on ollut oletus siitä, että irakilaisessa yhteiskunnassa heimoilla, klaaneilla ja perheillä on merkittävä rooli yksilön elämässä. Olen ollut kiinnostunut siitä, millaisia vastuu- ja velvollisuuskysymyksiä sukuun ja sukulaisuuteen liittyy, mitä heimon tai klaanin tarjoama suojelu tarkoittaa, ja millaiset heimo- tai klaaniryhmiin linkittyvät tekijät ja tilanteet voivat johtaa siihen, että yksilö voi tarvita kansainvälistä suojelua. Tutkimukseni on pyrkinyt vastaamaan ja täydentämään Irakia koskevaa viranomaistietoa, erityisesti kansainvälisen suojelun tarpeen ja pakkomuuton näkökulmasta. Aineistoni rakentui turvapaikanhakijoiden muistitiedolle ja vainokertomuksille. Teoria- ja analyysimenetelminä olen käyttänyt muistitietotutkimusta, kulttuurianalyysia sekä lähilukua. Tutkimuksessani keskeisiksi teemoiksi nousivat käsiteparit ja kategoriat: yksilö, perhe ja sukuyhteisö; vastuu ja velvollisuus; yksilönvapaus ja sosiaalinen kontrolli; sosiaalinen turva ja kollektiivisuus (kollektiivinen vaino); sukuyhteisön tarjoama suojelu ja turvattomuus; vakuutus ja korvaus; rangaistukset ja väkivalta; kunnia ja häpeä; feminiinisyys ja maskuliinisyys; alueellisuus.

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut sosiaalista rakennetta velvollisuuksien, normien, sosiaalisen kontrollin ja oikeuskäytänteiden näkökulmasta (Ks. Eriksen 2004: 105–106). Irakilainen yhteiskunta on hyvin perhe- ja heimokeskeinen (Eisenstadt 2007: 1). Lainsäädännöllisesti irakilainen perhekäsitys on hyvin laaja, sillä yksilön perheen katsotaan muodostuvan hänen suvustaan (Irakin siviililaki, artikla 38). Heimot rakentuvat yhteisistä esi-isistä muodostuvista verilinjaista. Verisukulaisuus voi olla osittain kuviteltua, sillä sukuyhteisöihin liitytään lisäksi muun muassa avioliiton sekä yksilön tai perheen ja heimon kahdenvälisillä sopimuksilla. (Miettunen 2013: 63.) Yksilöiden, perheiden ja heimon tai klaanin välillä vallitsee side, johon liittyy monenlaisia vastuu- ja velvollisuuskysymyksiä sekä uskollisuutta sukuyhteisönsä henkiselle ja kulttuuriselle perinnölle (Ks. Yape 2000: 51–52). Irakilaisen yhteiskunnan kyvyttömyys tarjota sosiaaliturvaa aiheuttaa sen, että suku muodostaa turvaverkoston, josta yksilö on riippuvainen (Ks. Juntunen 2016: 26). Sosiaalisesta näkökulmasta yksilöt ovat vastuussa perheen ja sukuyhteisön kunniallisesta maineesta ja toisistaan huolehtimisesta. Perheet ja yksilöt tukevat osaltaan heimon tai klaanin taloudellista tasapainoa jäsenmaksuilla.

Taloudellisessa ahdingossa tai haastavassa elämäntilanteessa, kuten kuolemantapauksissa ja hautajaisten järjestelyssä, yksilöt ja perheet voivat puolestaan tukeutua sukuunsa. (H1–H5; Ks. Asfura-Heim 2011: 245.)

Heimoilla ja klaaneilla on käytössään vanhoihin beduiinilakeihin nojautuvat heimolait ja niiden pohjalta syntyneet oikeuskäytännöt, joita sovelletaan erilaisissa riita-, vahinko- ja konfliktitilanteissa (Carroll 2011: 12, Ks. Muhammad 1999: 34.). Heimot, klaanit ja perheet kantavat yhdessä vastuuta kollektiivisissa kunnia- ja häpeäkysymyksissä. Häpeää voivat tuottaa hyvin erilaiset teot aina rikoksista, kuten tappaminen tai raiskaaminen, suvun kunniaa halventavaan puheeseen. Heimojen tavoitteena on ensisijaisesti pyrkiä ratkaisemaan ongelmat rauhanomaisesti ilman väkivaltaista yhteenottoa. Yleisin korvaus on *sulha*-rauhanprosessissa sovittu *fasl* tai *diyya*, jossa toinen heimo tai klaani antaa korvauksen jonkun sukunsa jäsenen tai jäsenten aiheuttamasta vahingosta, loukkauksesta tai rikoksesta. Korvauksen tavoitteena on rauhoittaa loukattua osapuolta ja saada aikaan sovinto, joka estäisi verikoston kierteen sukujen välillä. Vakavissa tapauksissa tai tilanteissa, joissa suvut eivät ole päässeet sopuun korvauksesta, voidaan yksilö tai perhe erottaa omasta heimostaan tai klaanistaan. (H1; H2; H5; Carroll 2011: 11–16; Asfura-Heim 2011 245; Asfura-Heim 2014: v–vii, 6, 13–14.)

Yksilö tai perhe voi joutua konfliktiin oman sukuyhteisönsä kanssa, jolloin omasta heimosta tai klaanista tulee yksilön turvallisuuden kannalta keskeisin uhkatekijä. Yksilön tulee noudattaa sukuyhteisön sisällä vallitsevia käyttäytymisnormeja ja erilaisia arkielämään liittyviä sääntöjä (H1–H5; Carrol 2011: 12). Heikon yhteiskuntarakenteen vuoksi valtion viralliselta hallinnolta on siirtynyt valtaa heimoille ja klaaneille. Yksilön omaehtoinen sukuyhteisön ulkopuolelle jättäytyminen ei ole kovinkaan helppoa, usein jopa täysin mahdotonta. Suvun sääntöjen vastainen toiminta voi johtaa heimosta tai klaanista erottamiseen. Heimosta erotetut henkilöt ovat täysin vailla sukuyhteisön tarjoamaa suojaa, mikä käytännössä saattaa heidät hengenvaaraan. (H1–H5; Hamoudi et al. 2015: 241; Asfura-Heim 2011: 248.) Lisäksi sääntöjen vastainen toiminta kasvattaa yksilön kohdistuvan kunniaaväkivallan, kuten murhan tai pakkoavioliitton, uhkaa. Pakkoavioliittoja käytetään myös rankaisu- ja korvauskäytäntönä heimojen välissä kiistoissa. Erityisesti nuoret naiset voivat olla vaarassa joutua naitetuksi toisen heimon jäsenille korvauksena. (H1–H5; case1–case19; UNHCR 2012: 37–38.)

Yksilöön kohdistunut vaino voi laajentua koskemaan muitakin perheen ja suvun jäseniä. Heimojen välisissä kiistoissa verikoston uhka koskettaa erityisesti suvun miespuolisia henkilöitä. Maahanmuuttoviraston raporteissa on useita viittauksia kollektiivisesta vainosta ja heimojäsenten kollektiivisesta vastuusta toisistaan. Voidaan katsoa, että heimojen valta ja heimokäytännöt ulottuvat laajemmin yhteiskuntaelämään ja maan poliittiseen kulttuuriin. (mm. Maahanmuuttovirasto 2017a: 23, 28; Maahanmuuttovirasto 2017c: 18, 23; Maahanmuuttovirasto 2018a: 9, 14; Maahanmuuttovirasto 2018b: 1, 20.) Tutkimukseni perusteella verikosto sekä kollektiiviset rankaisukäytännöt ovat läsnä myös muissa irakilaisessa yhteiskunnassa vallalla olevissa sosiaalisissa järjestelmissä ja rakenteissa. Informanttejani vainoava taho ei aina ollut heimo- tai klaani, vaan useissa tapauksissa vainoava taho oli esimerkiksi militiat, jokin valtioon tiiviisti kytköksissä oleva ryhmittymä tai valtion viranomaiset. Näissäkin tapauksissa vakavia oikeudenloukkauksia ja vainon toimia oli kohdistunut henkilön sukulaisiin, erityisesti perheenjäseniin. Nämä tapahtumat ja kokemukset heijastavat arabiheimojen rakenteita sekä niiden rankaisu- ja oikeuskäytäntöjä. (H1–H5; case1–case19.)

Tutkimukseni tulokset tukevat ennakko-oletustani siitä, että heimoilla ja klaaneilla on merkittävä oikeudellinen, sosiaalinen ja taloudellinen asema irakilaisessa yhteiskunnassa sekä yksilöiden ja perheiden elämässä. Heimot ja klaanit toimivat eräänlaisena sosiaaliturvana, vakuutusjärjestelmänä ja oikeuslaitoksena, jotka huolehtivat yksilöstä ja perheistä erilaisissa ongelma- ja riitatilanteissa. Sukuyhteisöt kantavat yhdessä vastuuta kunnia- ja häpeäkysymyksissä. Yksilö on vastuussa omasta toiminnastaan sukuyhteisölleen, mutta samalla hän on osaltaan vastuussa sukuyhteisönsä muiden jäsenten toiminnasta heimonsa tai klaaninsa ulkopuolisille tahoille. Erilaisiin konfliktitilanteisiin liittyvät kollektiiviset rankaisu- ja verikostokäytänteet sekä heimosta erottaminen ja kunniaväkivalta muodostavat yksilön kannalta merkittävimmät turvallisuushat, jotka voivat johtaa pakkomuuttoon ja kansainvälisen suojelun tarpeeseen. Erityisesti perheiden ja sukujen miespuoliset jäsenet voivat kohdata vainoa tai vakavia oikeuden loukkauksia lähisukulaisensa toiminnan tai lähisukulaisensa kohdistuneen vainon seurauksena. Sama uhka voi kohdistua myös naisiin, mutta tutkimukseni perusteella kollektiiviset vainon toimet kohdistuvat ensisijaisesti miehiin. Heimojen ja klaanien yhteiskunnallisesti merkittävä asema ja vaikutusvalta tulisi ottaa myös huomioon sovellettaessa Suomesta turvaa hakeneiden pakkomuuttajien sisäisen paon mahdollisuutta Irakissa (H2; H5: Ks. Maahanmuuttovirasto 2018a: 15).

En ole tässä tutkimuksessa pyrkinyt antamaan yksiselitteistä tai tyhjentävää kuvaa heimo- ja klaanijärjestelmän monimuotoisuudesta. Muistitietotutkimusten tutkimustulokset ovat subjektiivinen ja monimerkityksellinen neuvottelutulos, jossa tutkija on tehnyt monenlaisia valintoja niin aihepiirin valinnan, tutkimuksessa käytettyjen menetelmien kuin myös aineiston tulkinnassa (Fingerroos & Peltonen 2006: 10–11). On siis selvää, että tutkielmani avaa vain yhden näkökulman aihepiirin pariin, ja käsittelee rajatun määrän kokemuksia ja muistoja Irakista. Heimojen ja klaanien asemalla on niin alueellisia kuin sukukohtaisia eroja. Aiemman tutkimustiedon valossa (kuten Asfura-Heim 2014; Asfura-Heim 2011; Hassan 2007; Hamoudi et al. 2015; Juntunen 2016; Stolzoff 2009) voidaan kuitenkin havaita, että tutkielmassani esiintyvien kokemusten voidaan katsoa jossain määrin heijastavan laajemmin heimon ja klaanien asemaa sekä sosiaalisesta rakennetta Irakissa.

Tutkielmani teon loppuvaiheessa, joulukuussa 2018 Maahanmuuttoviraston maatietopalvelut julkaisivat teemaraportin, joka käsitteli heimo-oikeutta ja heimosta erottamista Irakissa (Maahanmuuttovirasto 2018d). Tutkielmani, vapaaehtoistyössä saamieni kokemusten sekä turvapaikanhakijoiden oikeusturvaa käsittelevän tutkimuksen (Saarikkomäki et al. 2018) valossa voitaneen todeta, että tämän kaltaiselle maatiedolle on ollut merkittävä tarve jo pidemmän aikaa. Teemaraportti tukee oman tutkielmani tuloksia ja päätelmiä sekä osoittaa tutkimusaiheeni ajankohtaisuuden ja tarpeellisuuden. Maahanmuuttoviraston teemaraporttiin verrattuna omassa tutkielmassani vahvemmin nousee esiin yksilöiden ääni, henkilökohtaiset kokemukset heimojärjestelmästä ja sen käytäntöjen vaikutukset ihmisten arkielämään. Raportin ilmestymisestä huolimatta koin tärkeäksi, että yhteiskunnallisen päätöksenteon tueksi saadaan lisää etnografisin menetelmin tuotettua tutkimustietoa irakilaisesta perhe, klaani- ja heimokäsityksistä, niihin liittyvistä vastuu- ja velvollisuuskysymyksistä sekä merkityksestä ja vaikutuksesta yksilön elämään.

Tutkimuksessani oli mukana yhteensä 21 miestä ja 5 naista. Haastateltaviani etsiessä en onnistunut tavoittamaan naispuolisia henkilöitä, jotka olisivat olleet halukkaita osallistumaan tutkimuksen tekoon. Sukupuolijakauma asettaa tutkimustuloksilleni eräänlaisen sukupuolittuneen vääristymän, joka näkyy muun muassa siinä, että tutkimukseni miehet käsittelevät naisia koskevia asioita kuten kunniaa tai naisille asetettuja käyttäytymisnormeja. Vääristymää voidaan pitää tutkimukseni yhtenä

keskeisimpänä heikkoutena. Tämä puute kuitenkin osoittaa jatkotutkimuksen tarvetta, erityisesti naisten näkökulmasta ja heidän äänensä kuulemisesta.

Tutkimusta aloittaessani ajatuksenani oli tarkastella Maahanmuuttoviraston päätöksissä esiintyvää kollektiiviseen vainoon liittyvää retoriikkaa ja sukusiteistä johtuvien vainonkokemusten huomioista turvapaikkaperusteita arvioitaessa. Lujasta tahdosta ja kiinnostuksesta huolimatta minun on täytynyt rajata tämä teema tutkimukseni ulkopuolelle aiheen laajuuden ja pro gradun suhteellisen suppeuden vuoksi. Olen kokenut, että minun tulee ensin ymmärtää ja hahmottaa laaja-alaisesti irakilaiden klaanien ja perheiden institutionaalista asemaa ja roolia, jotta voisin relevantisti arvioida niiden huomioimista ja näkymistä Maahanmuuttoviraston päätöksissä. Mitä pidemmälle etenin tutkimukseni teossa, sitä selkeämmin näin, kuinka monta erilaista laajaa kokonaisuutta liittyy tiiviisti sukusiteisistä johtuviin tai niihin liittyviin vainonkokemuksiin. Pro gradu -tutkielmassani minulla ei ole valitettavasti ollut mahdollisuutta syventää kaikkia näitä osa-alueita siinä laajuudessa kuin niissä olisi tutkittavaa. Tutkimuksen olisi voinut toteuttaa pelkästään koskien yhtä teemaa, esimerkiksi heimosta erottamista, kunniaväkivaltaa tai poliittista väkivaltaa, perheiden sisäisiä suhteita tai heimojen sosiaalisen rakenteen taustalla vaikuttavia tekijöitä ja syitä. Tutkielmani tarjoaa kuitenkin hyviä lähtökohtia jatkotutkimusta ajatellen. Merkittävimpänä jatkotutkimusaiheena pidän tutkimusta, joka tarkastelisi kulttuurisesti erityisten perhekäsitysten huomioimista Maahanmuuttoviraston päätöksenteossa.

Lähteet

Painamattomat lähteet

Tutkimusaineistot

Pakolaisten puolesta ry:n asiakirja-arkisto

case1 – case16

Asiakirja-aineisto. Tutkimuseettisistä syistä tutkimusaineistolle on tätä pro gradua varten luotu oma arkistonumerointi. Kirjoittajan hallussa on tiedot arkistonumerointien vastaavuuksista.

Kirjoittajan hallussa

case17 – case19

Asiakirja-aineisto. Aineisto tuhoetaan tutkimuksen valmistumisen jälkeen.

H1 – H4

Haastatteluaineisto. Aineisto tuhoetaan tutkimuksen valmistumisen jälkeen.

Elektroniset lähteet

www1a=Maahanmuuttovirasto

http://www.migri.fi/turvapaikka_suomesta/kiintiopakolaiset
(luettu 26.11.2017)

www1b=Maahanmuuttovirasto

http://www.migri.fi/turvapaikka_suomesta (luettu 26.11.2017)

www1c=Maahanmuuttovirasto

<http://migri.fi/perheenjasenen-luokse-suomeen> (luettu 2.3.2018)

www2=Pakolaisneuvonta

<https://www.pakolaisneuvonta.fi/asiantuntijajarjesto/tietoa-pakolais-ja-ulkomaalaisoikeudesta/kansainvalinen-suojelu/> (luettu 20.03.2019)

www3a=YLE <https://yle.fi/uutiset/3-9755376> (luettu 01.08.2018)

www3b=YLE <https://yle.fi/uutiset/3-9753243> (luettu 01.08.2018)

www3c=YLE <https://yle.fi/uutiset/3-9755376> (luettu 09.11.2018)

www3d=YLE <https://yle.fi/uutiset/3-10147423> (luettu 18.11.2018)

www3e=YLE <https://yle.fi/uutiset/3-8375205> (luettu 19.03.2019)

www4=Turun Sanomat

<https://www.ts.fi/uutiset/kotimaa/835306/Turvapaikanhakijoiden+keksityt+tarinat+työllistavat+viranomaisia> (luettu 20.10.2018)

www5a=Sisäministeriö

<https://intermin.fi/ministerio/hallinnonala> (luettu 05.11.2018)

www5b=Sisäministeriö, Mykkänen

<https://intermin.fi/ajankohtaista/blogi/-/blogs/turvapaikkaprosessin-oikeudenmukaisuudesta-syyta-huolehtia> (luettu 09.11.2018)

www6a=Suomen Romanifoorumi

<https://www.romanifoorumi.fi/yhdistyksemme/hanketietoa/nevo-tiijauusi-aika/> (luettu 18.11.2018)

www6b=Suomen Romanifoorumi

<https://www.romanifoorumi.fi/yhdistyksemme/hanketietoa/tsetanes-naal-koulutuspoluilla/> (luettu 18.11.2018)

www7=CIA, Central Intelligence Agency

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html> (luettu 20.03.2019)

www8=Tilastokeskus

<https://www.stat.fi/meta/kas/perhe.html#tab2> (luettu 02.04.2019)

www9=THL, Terveystieteiden tutkimuskeskus: Kunniaväkivalta.

https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/lahisuhde_perhevakivallan_ehkaisytyo/lahisuhde/kunniavakivalta(luettu 02.04.2019)

www10=Kartta (muokattu soveltuvaksi tutkielmaan)

https://d-maps.com/carte.php?num_car=52665&lang=en (karttapohja sivustolta 15.04.2019)

www11=Pakolaisten puolesta ry

<https://cfrf.fi/about-us/> (luettu 24.04.2019)

Kulttuurin tutkimuksen arkistot, TYKL-kokoelma, Turun yliopisto

Käsikirjoitukset:

Ikonen, Ulpu-Maria 2015: ”*Täällä on mun koti, täällä on mun paikka*”. Tutkimus halislaisten maahanmuuttajanaisten kotikokemuksista. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, kansatiede. Turku: Turun yliopisto. TYKL/KK/2763

Issa, Merja 2018: *Wadi Nisnas Haifassa rinnakkaiselon tilana. Kristityn vähemmistön kokemuksista Israelissa*. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, kansatiede. TYKL/KK/2775

Tarmio, Nora 2013: ”*Suomessa mä olen bosnialainen ja Bosniassa mä olen Bosnian suomalainen.*” *Bosnialaistaustaisten nuorten aikuisten etninen ja paikallinen identiteetti uudessa ympäristössä*. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, kansatiede. TYKL/KK/2739.

Tiilikkala, Maria 2012: ”*Tieto on aina omaa.*” *Maahanmuuttajataustaisten nuorten koulutusvalinnat monikulttuurisessa Suomessa*. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, kansatiede. TYKL/KK/2724.

Österberg, Venla 2016: *Kotimajoitus kotoutumisen tukena. Tapaustutkimus alaikäisten turvapaikanhakijoiden majoituskokemuksista*. Proseminaarityö. Turku: Turun yliopisto. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, kansatiede.

Kirjallisuus

Al-Ayash, Kamal 13.10.2016: Witch Hunts: Anbar Tribes Exact Revenge Upon Iraqis Who Worked With Extremists. – *Niqash*, October 13, 2016. <http://www.niqash.org/en/articles/security/5378/Anbar-TribesExact-Revenge-Upon-Iraqis-Who-Worked-With-Extremists.htm> (luettu 21.03.2019)

Al-Husseini, Haider 2015: Roadblocks, Drive-By Killings and Deaths: Tribal Violence Escalates In Southern Iraq. – *Niqash*, 17.09.2015. <http://www.niqash.org/en/articles/security/5105/> (luettu 22.03.2019)

Aljabiri, Janan & Payton, Joanne 2015: Woman for Blood Marriages Persist in Iraq. – *Fair Observer*, December 29, 2015.

https://www.fairobserver.com/region/middle_east_north_africa/woman-for-blood-marriages-persist-in-iraq-21101 (luettu 28.03.2019)

Al-Wazzan, Saleem 2017: Tribal Justice Rules: In Basra, 'Terrorism By Tradition' Causes Fear And Waste. – *Niqash*, 22.03.2017.
<http://www.niqash.org/en/articles/society/5543/> (luettu 23.03.2019)

Asfura-Heim, Patricio 2011: Tribal Customary Law and Legal Pluralism in al Anbar, Iraq. – Deborah Isser (edit.), *Customary Justice and the Rule of Law in War-torn Societies*: 239–279. United States Institute of Peace Press.

Asfura-Heim, Patricio 2014: "No Security Without Us": Tribes and Tribalism in Al Anbar Province, Iraq. CNA, June 2014.
https://www.cna.org/CNA_files/PDF/COP-2014-U-007918-Final.pdf

Baram, Amatzia 1997: Neo-Tribalism in Iraq: Saddam Hussein's Tribal Policies 1991-96. – *International Journal of Middle East Studies*, Feb97, Vol. 29 Issue 1: 1–31.

Bassem, Wassim 2015: When conflict arises, these Iraqis go to the madeef. – *Al-Monitor. The pulse of Middle East*. October 30, 2015. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/10/iraq-madeef-tribes-host-disputes-politicians.html> (luettu 20.03.2019)

Beehner, Lionel 2006: *Iraq's Militia Groups*. Council on Foreign Relations.
<https://www.cfr.org/background/iraqs-militia-groups>
(luettu 24.04.2019)

Benedict, Ruth 1974 [1946]: *The Chrysanthemum and the Sword. Patterns of Japanese Culture*. New York: New American Library.

Benraad, Myriam 2011: Iraq's Tribal "sahwa": Its Rise and Fall. – *Middle East Policy* 18.: 121–131.

Bergquist, Magnus & Svensson, Birgitta 1999: Inledning. – Magnus Bergquist & Birgitta Svensson (edit.), *Metod och minne. Etnologiska tolkningar och rekonstruktioner*: 5–14. Lund: Studentlitteratur

Bloch, Marc 2003: *Historian puolustus*. Helsinki: Artemisia.

Brubaker, Rogers 2013: *Etnisyys ilman ryhmiä*. Tampere: Vastapaino.

Carroll, Katherine Blue 2011: Tribal Law and Reconciliation in the New Iraq. – *The Middle East Journal*, 65(1):11-29.

- Clarkeburn, Henriikka & Arto Mustajoki 2007: *Tutkijan Arkipäivän Etiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Danish Refugee Council 2016: *The Kurdistan Region of Iraq (KRI) Access, Possibility of Protection, Security and Humanitarian Situation*. 1/2016. Danmark: Ministry of Immigration, Integration and Housing. The Danish Immigration Service.
- Ehn, Billy 2014: Arjen yllätyksiä – huomaamattoman etnografia ja kulttuurianalyysi. – Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.), *Moniulotteinen etnografia*: 59–75. Ethnos toimitte 17. Helsinki: Ethnos ry.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar 1982: *Kulturanalys*. Stockholm: Liber Förlag.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar 2001: *Kulturanalyssen*. Malmö: Gleenrup.
- Eisenstadt, Michael 2007: Iraq: Tribal Engagement Lessons Learned. – *Military Review* 87, no. 5 (2007): 16–31.
- Eriksen, Thomas Hylland 2004: *Toista maata? Johdatus antropologiaan*. Suomen Antropologinen Seura. Helsinki: Gaudeamus.
- Fingerroos, Outi 2017: Etnologi tutkimassa perheenyhdistämistä. – Outi Fingerroos, Niina Koskihaara, Sanna Lillbroända-Annala & Maija Lundgren (toim.), *Yhteiskuntaetnologia*: 27–54. Tietolipas 255. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Fingerroos, Outi & Haanpää, Outi 2006: Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. – Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Peltonen Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*: 25–48. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Fingerroos, Outi, Lillbroända-Annala, Sanna, Koskihaara, Niina & Lundgren, Maija 2017: Yhteiskuntaetnologia – arkinen mutta kriittinen katse maailmaan. – Outi Fingerroos, Niina Koskihaara, Sanna Lillbroända-Annala & Maija Lundgren (toim.), *Yhteiskuntaetnologia*: 7–26. Tietolipas 255. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija 2006: Muistitieto ja tutkimus. – Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Peltonen Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*: 7–24. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Fingerroos, Outi, Tapaninen, Anna-Maria & Tiilikainen, Marja 2016: Kurittomat perheet.

- Perheen käsitteen monet muodot historiassa ja eri kulttuureissa. – Outi Fingerroos, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (toim.), *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?:* 21–41. Tampere: Vastapaino.
- Geertz, Clifford 1973: *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- González, Roberto J. 2009: Going 'Tribal': Notes on Pacification in the 21st Century – *Anthropology Today*, Vol. 25, No. 2: 15–19.
- Hassan, Hussein D. 2007: *Iraq: Tribal Structure, Social and Political Activities*. RS22626. United States Defense Technical Information Center. Congressional Research Service.
- Hagström, Charlotte & Sjöholm, Carina 2017: Nya frågor till gamla svar. – Lars-Eric Jönsson & Fredrik Nilsson (red.), *Kulturhistoria. En etnologisk metodbok:* 137–154. Lund Studies in Arts and Cultural Sciences 13. Lunds Universitet.
- Hamoudi, Haider Ala, Al-Sharaa, Wasfi H. & Al-Dahhan Aqeel 2015: The Resolution of Disputes in State and Tribal Law in the South of Iraq: Toward a Cooperative Model of Pluralism. – Michael A. Helfand (edit.) 2015, *Negotiating State and Non-State Law: The challenge of global and local legal pluralism:* 215–260. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoikkala, Tommi 1993: *Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus? Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit*. Jyväskylä: Gaudeamus Oy.
- Hirvi, Laura & Snellman Hanna 2012: Introduction: Nine tales of the Field. – Laura Hirvi & Hanna Snellman (edit.), *Where is the Field? – The Experience of Migration Viewed through the Prism of Ethnographic Fieldwork:* 7–20. Studia Fennica. Etnologica. Helsinki: Finnish Literature Society
- Hytönen, Kirsi-Maria & Salenius, Paula 2017: Yhteiskunnallisen etnologisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. – Outi Fingerroos, Niina Koskihaara, Sanna Lillbroända-Annala & Maija Lundgren (toim.), *Yhteiskuntaetnologia:* 79–100. Tietolipas 255. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Eerika 2014: Etnografian ulottovuudet ja mahdollisuudet. – Päivi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.), *Moniulotteinen etnografia:* 7–31. Ethnos toimite 17. Helsinki: Ethnos ry.
- Hänninen, Sakari 2005: Huono-osaisuuden mieli. – Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen ja Tuukka Lahti (toim.), *Toinen tieto. Kirjoituksia huonoosaisuuden*

tunnistamisesta: 94–117. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Hänninen, Sakari, Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka 2005: Johdanto. – Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen ja Tuukka Lahti (toim.) *Toinen tieto: Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*: 3–9. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Ihmisoikeusliitto 2016: *Kunniakäsitykset ja väkivalta – selvitys kunniaan liittyvästä väkivallasta ja siihen puuttumisesta Suomessa*. Helsinki: Ihmisoikeusliitto.

Irakin rikoslaki: *Penal code 111 of 1968 as amended to 14 March 2010*. Käännös: Iraqi Local Governance Law library
https://www.ecoi.net/en/file/local/1355393/4765_1464616474_pc-1969-v1-eng.pdf

Irakin siviililaki: *Iraqi Official Gazette Issue 4019 dated March 7, 2006, No.26*. Käännös: Global Justice Project 1990.
https://www.ecoi.net/en/file/local/1247983/1504_1261392979_iraqi-nationality-law.pdf

Isotalo, Anu 2015: *Mistä on hyvät tytöt tehty? Somalitytöt ja maineen merkitykset*. Turku: Turun yliopisto.

Jabar, Faleh A. 2000: Shaykhs and Ideologues: Detribalization and Retribalization in Iraq, 1968-1998. – *Middle East Report*, No. 215: 28–31+48.

Juntunen, Marko 2016: *Poikkeustilan sukupolvet. Irakilaispakolaisuus Suomessa*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Alueiden kehittäminen. 31/2016.

Jönsson, Lars-Eric & Nilsson, Fredrik 2017: Om etnologi och kulturhistoriska metoder. – Jönsson, Lars-Eric & Nilsson, Fredrik (red.), *Kulturhistoria. En etnologisk metodbok*: 7–22. Lund Studies in Arts and Cultural Sciences 13. Lunds Universitet, 2017.

Kalela, Jorma 2000: *Historian tutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.

Karhunen, Eeva 2014: *Porin Kuudennen osan tarinoista rakennettu kulttuuriperintö*. Turku: Turun yliopisto, humanistinen tiedekunta, kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelma.

Katzman, Kenneth 2009: *Iraq: Post-Saddam Governance and Security*. RL31339. United States Defense Technical Information Center. Congressional Research Service.

- Kouri, Jaana et al. 2015: Johdanto. – Jaana Kouri (toim.), *Askel kulttuurien tutkimukseen: 15–39*. Turku: Turun yliopisto.
- Korkiakangas, Pirjo 2006: Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. – Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Peltonen Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä: 120–144*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Korpilähde, Outi 2015: *Kun pohjoisen matkasta tuli elämän mittainen*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Laurén, Kirsi 2010: Kirjoitetun kokemuksen kiehtovuus. – Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.), *Vaeltavat metodit: 426–449*. Kultaneito VIII. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura Kultaneito VIII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Lehtonen, Juhani U.E. 2005: Kansatieteen tutkimushistoria. – Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.), *Polkuja etnologian menetelmiin: 11–24*. Ethnos-toimite 11. Helsinki: Ethnos ry.
- Lyytinen, Eveliina 2019: Esipuhe. – Eveliina Lyytinen (toim.), *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa: 13*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Löytty, Olli 2008: Maltillinen hutu ja muita kirjoituksia kulttuurien kohtaamisesta. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos.
- Maahanmuuttovirasto 2016: *Irakin tilanne huhtikuussa 2016*. Turvallisuustilanne. Maahanmuuttovirasto: Maatietopalvelu.
- Maahanmuuttovirasto 2017a: *Irakin tilanne tammikuussa 2017*. Muistio. MIGDno-2017-68. Maahanmuuttovirasto: Maatietopalvelu.
- Maahanmuuttovirasto 2017b: *Irakin tilannekatsaus toukokuussa 2017*. Muistio. MIG-177190. Maahanmuuttovirasto: Maatietopalvelu.
- Maahanmuuttovirasto 2017c: *Irakin tilannekatsaus marraskuussa 2017*. Raportti. MIG-1725800. Maahanmuuttovirasto: Maatietopalvelu.
- Maahanmuuttovirasto 2018a: *Irak: Tiedonhankintamatka Bagdadiin loka-marraskuussa 2017*. FAKTA-hanke. Tiedonhankintamatkaraportti. Rahastomuistio. MIG-183832. Maahanmuuttovirasto: Maatietopalvelu.
- Maahanmuuttovirasto 2018b: *Katsaus turvaverkottomien naisten asemaan Irakissa*.

Julkinen teemaraportti. MIG-1811583. Maahanmuuttovirasto: Maatietopalvelu.

Maahanmuuttovirasto 2018c: *Irakin tilannekatsaus toukokuussa 2018*. Raportti. MIG-1813346. Maahanmuuttovirasto: Maatietopalvelu.

Maahanmuuttovirasto 2018d: *Heimo-oikeus ja heimosta erottaminen Irakissa*. Julkinen teemaraportti. MIG-1824980. Maahanmuuttovirasto: Maatietopalvelu.

Maahanmuuttovirasto 2018e: *Irakin tilannekatsaus marraskuussa 2018*. Raportti. MIG-1825076. Maahanmuuttovirasto: Maatietopalvelu.

MacFarquhar, Neil 2003: Unpredictable force awaits U.S. in Iraq. *Story of the Middle East*. Devout, armed and nationalistic. – *International Herald Tribune*, January 7, 2003: 2.

Makkonen, Timo & Koskeniemi, Eero 2013: Muuttoliikkeen ja maahanmuuttajien aseman oikeudellinen sääntely. – Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen ja Minna Säävälä (toim.): 55–80. Helsinki: Gaudeamus Oy.

Marttila, Annamaria 2014: Tutkijan positiot etnografisessa tutkimuksessa: Kentän ja kokemuksen dialoginen rakentuminen. – Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.), *Moniulotteinen etnografia*: 362–392. Ethnos toimitte 17. Helsinki: Ethnos ry.

Miettunen, Päivi 2013: *Our ancestors were bedouin. Memory, Identity and Change: the case of Holy Sites in Southern Jordan*. Helsinki: University of Helsinki.

Mountz, Alison 2010: *Seeking Asylum: Human Smuggling and the Bureaucracy at the Border*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press.

Muhammad, Ghazi bin 1999: *The Tribes of Jordan at the Beginning of the Twenty-First Century*. Jordan: Rutab.

Nissi, Kaisa 2017: *Uskonnot, kulttuurit ja perhe. Etnologinen tutkimus monikulttuuristen liittojen kerrannoista Suomessa*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.

Olsson, Pia 2005a: Tutkijan vastuu ja velvollisuus. Tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. – Pirjo Korhokangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.), *Polkuja etnologian menetelmiin*: 281–290. Ethnos-toimite 11. Helsinki: Ethnos ry.

Olsson, Pia 2005b: *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa*. Helsingissä: Otava.

Olsson, Pia 2011: Leijumista ja esineherkuttelua? Aineellinen kulttuuri 2000-luvun poi-

- kien sosiaalisissa suhteissa. – Nieminen, Aila, Olsson, Pia, Ruotsala, Helena & Siivonen, Katriina 2011: *Aineen taikaa. Näkyvän ja näkymättömän kulttuurin jäljillä*: 23–42. Seurasaarisäätiön toimitteita 8. Ethnos-toimite 15. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Paaskoski, Leena 2008: *Herrana metsässä: Kansatieteellinen tutkimus metsänhoitajuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Peltonen, Ulla-Maija 1998: Muistitieto. – Satu Apo & Eeva-Liisa Kinnunen (toim.) *Perinteentutkimuksen terminologia*: 37–38. Helsingin yliopisto: Folkloristiikan laitoksen julkaisuja.
- Peltonen, Ulla-Maija 2006: Muistitieto folkloristiikassa. – Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Peltonen Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*: 93–119. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Portelli, Alessandro 2006: Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen? – Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Assnne Heimo & Peltonen Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*: 49–64. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Puumala, Eeva, Ristimäki, Hanna-Leena & Ylikomi, Riitta 2019: Kokemus, kertominen ja tieto turvapaikkamenettelyssä – Eveliina Lyytinen (toim.) *Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa*: 137–160. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Pöysä, Jyrki 2010: Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteiden välisenä metodina. – Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.), *Vaeltavat metodit*: 331–360. Kultaneito VIII. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura Kultaneito VIII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Rantala, Tarja 2016: Esipuhe. – Marko Juntunen, *Poikkeustilan sukupolvet. Irakilaispakolaisuus Suomessa*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Alueiden kehittäminen. 31/2016.
- Rastas, Anna 2005: Kulttuurit ja erot haastattelutilanteessa. – Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*: 78–102. Tampere: Vastapaino.
- Raunola, Ilona 2010: Osallisuus ja dialoginen paikantuminen etnografisessa kenttätyössä. – Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.), *Vaeltavat metodit*: 285–314. Kultaneito VIII. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura Kultaneito VIII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

- Ruotsala, Helena 2005: Matkoja, muistoja, mielikuvia – kansatieteilijä kentällä. – Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.), *Polkuja etnologian menetelmiin*: 45–76. Ethnos-toimite 11. Helsinki: Ethnos ry.
- Räsänen, Matti 1997: Kansankulttuurista ihmisen arkeen. – Teppo Korhonen & Pekka Leimu (toim.), *Näkökulmia kulttuurin tutkimukseen*: 21–32. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus
- Räsänen, Matti & Virtanen, Timo J. 1994: Kulttuurien kohtaaminen: Pakolainen, siirtolainen, paluumuuttaja. – Suomen kielen seura, *Sananjalka: Suomen kielen seuran vuosikirja 36: 1994*: 101–114. Turku: Suomen kielen seura.
- Saarikkomäki, Elsa, Oljakka, Nea, Vanto, Johanna, Pirjatanniemi, Elina, Lavapuro, Juha & Alvesalo-Kuusi, Anne 2018: *Kansainvälistä suojelua koskevat päätökset Maahanmuuttovirastossa 2015–2017. Pilottitutkimus 18–34-vuotiaiden Irakin kansalaisia koskevista myönteisistä ja kielteisistä päätöksistä*. Oikeustieteellisen tiedekunnan tutkimusraportteja ja katsauksia 1/2018. Turku: Turun yliopisto, Åbo Akademi ja Yhdenvertaisuusvaltuutettu.
- Salaheddin, Sinan 2015: Doctors still working in Iraq face violence, tribal justice. – *AP News*, December 15, 2015.
<https://www.apnews.com/3dd1bc3018d74785bc737097f56b5b1b>
- Shapiro, Judith 1981: Anthropology and the Study of Gender. – *Soundings: An Interdisciplinary Journal*, Vol. 64, No. 4: 446–465.
- Steel, Tytti 2013: *Risteäviä eroja sataman arjessa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Stolzoff, Sam G. 2009: *In The Iraqi Tribal System: A Reference for Social Scientists, Analysts, and Tribal Engagement*. Minneapolis: Two Harbors Press.
- Tieteen termipankki 2019: Kokemuskertomus.
<https://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Nimitys:kokemuskertomus>
(luettu 24.04.2019)
- Todd, Linn et. al. 2006: *Iraq Tribal Study – Al-Anbar Governorate: The Albu Fahd Tribe, The Albu Mahal Tribe and the Albu Issa Tribe*. Global Resources Group & Global Risk. <http://www.comw.org/warreport/fulltext/0709todd.pdf>
(luettu 10.04.2019)
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009: *Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi*. 6. Uudistettu painos. Helsinki: Tammi
- Ulkomaalaislaki 301/2004
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301#a301-2004>

(luettu 17.4.2018)

UNHCR 1979: *Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees*. HCR/IP/4/Eng/REV.1 Reedited, Geneva, January 1992, UNHCR 1979. <http://www.unhcr.org/4d93528a9.pdf> (luettu 3.3.2018)

UNHCR 2012: *Un High Commissioner for Refugees. UNHCR Eligibility Guidelines for Assessing the International Protection Need of Asylum-seekers from Iraq. 31 May 2012*. www.refworld.org/pdfid/4fc77d522.pdf (luettu 3.3.2018)

UNHCR 2018: *Tribal Conflict Resolution in Iraq*.
<http://www.refworld.org/docid/5a66f84f4.html> (luettu 01.02.2019)

Valtiontalouden tarkastusvirasto 2006: *Turvapaikkamenettely. Turvapaikkaprosessin, turvapaikanhakijoiden vastaanoton ja pakolaisten kotouttamisen toiminnallinen kokonaisuus*. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 139/2006. DNRO 341/54/05.

Welzer, Harald 2002: *Das kommunikative Gedächtnis. Eine Theorie der Erinnerung*. München: Beck.

Yaphe, Judith 2000: Tribalism in Iraq, the Old and the New. – *Middle East Policy* vii.3: 51–58.

Åström, Anna-Maria 2005: Den Etnologiska forskningsprocessen – en djupdykning i mentala och materiella sfärer. – Pirjo Korhokangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.), *Polkuja etnologian menetelmiin*: 25–42. Ethnos-toimite 11. Helsinki: Ethnos ry.

Liitteet

Liite 1.1.

Haastattelupyyntö ja tietoa tutkimuksesta

Olen Venla Österberg ja teen pro gradu -tutkielmaa Turun yliopiston kansatieteen oppiaineeseen. Tutkimuksessani tarkastelen Irakista tulleiden turvapaikanhakijoiden vainokokemuksia, ja sitä mitä, irakilaisesta perhekäsityksestä voidaan ymmärtää näiden kokemusten perusteella. Työni ohjaa professori Helena Ruotsala.

Lähestyn aihetta muun muassa seuraavien teemojen kautta: Mitä perhe merkitsee? Millaisia ovat perheeseen ja sukuun liittyvät vastuu, velvollisuus ja kunniakäsitykset? Miten yhden perheenjäsenen vaino vaikuttaa perheen ja suvun muihin jäseniin? Mitä tarkoittaa heimosta erottaminen ja miksi sitä tapahtuu? Haastateltavalla ei tarvitse olla tietoa kaikesta edellä mainitusta, vaan hän voi puhua vapaasti niistä teemoista, joista hänellä on kokemusta.

Tutkimukseen ja sitä varten tehtävään haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista. Aiheen arkaluontoisuuden vuoksi aineistoa ei arkistoida. Haastattelut nauhoitetaan, mutta nauhoitteet ja haastattelulitteraatiot (tekstimuotoon kirjoitetut haastattelut) tuhotaan tutkimuksen valmistuttua. Haastateltavalla on milloin vain oikeus keskeyttää osallistuminen tutkimukseen tai kieltäytyä vastaamasta hänelle esitettyyn kysymykseen.

Haastattelut voidaan toteuttaa suomen, englannin tai arabian kielellä. Arabian kieliset haastattelut toteutetaan tulkin välityksellä. Tutkija ja tulkki ovat sitoutuneet ehdottomaan vaitiolo- ja salassapitovelvollisuuteen haastatteluissa esiin tulevien luottamuksellisten tietojen osalta. Tutkimukseen osallistuvien henkilötiedot salataan ja opinnäytetyössä henkilöiden kertomia asioita käsitellään anonymisti henkilöiden tunnistettavuuden välttämiseksi. Lopullisessa pro gradu -työssä mahdollisesti käytettävät suorat lainaukset tehdään niin, että henkilöön liittyvät tunnistetiedot poistetaan.

Edellä esittämäni asiat kerrataan haastattelun aluksi. Minuun saa ottaa yhteyttä, mikäli sinulla herää kysymyksiä tai haluat täydentää jotain vielä myöhemmin.

ystävällisen terveisin

Venla Österberg

xxxxx(at)utu.fi

+358 xx xxxx xxx

Liite 1.2.

طلب مقابلة ومعلومات عن البحث

أنا فينلا أوستربرك وأعمل على بحث التخرج في جامعة توركو لمادة علم الاعراق. في بحثي ادرس تجارب اضطهاد طالبي اللجوء العراقيين ، وما تكشف هذه لتجارب عن مفهوم العائلة في لعراق . مشرفة البحث هي هلينا رواتسالا .

البحث سوف يتناول المواضيع التالية: ماذا تعني الاسرة؟ ما هي المسؤوليات, الواجبات وقضايا الشرف بالنسبة للعائلة والاقارب؟ كيف يؤثر اضطهاد شخص واحد من العائلة على العائلة والاقارب؟ ماذا يعني الانفصال عن العشيرة ولماذا يحدث هذا الشيء؟ في المقابلة ليس اجباريا الاجابة عن جميع المواضيع المذكوره اعلاه وممكن الحديث فقط عن تجربته الخاصه.

المشاركة في البحث ومقابلة البحث عبارة عن عمل تطوعي. لسبب حساسية الموضوع لن يتم الاحتفاظ بعلمومات المقابلة. سيتم تسجيل المقابلة كتابياً وصوتياً وسيتم اتلافها بعد انتهاء البحث. يسمح للضيف بعدم الاجابة عن الاسئلة التي لا يرغب بها ويسمح له كذلك بالتوقف متى ما شاء

يمكن اجراء المقابلات باللغة الفنلندية, الانكليزية او العربية. المقابلات باللغة العربية ستكون عن طريق المترجم. المترجم والباحث ملتزمين بالسريه المهنيه والمواضيع المذكورة اثناء المقابلة سوف تبقى داخل قاعة المقابلة فقط. لن يتم ذكر البيانات الشخصية للاشخاص المشاركين في البحث وسيتم كتابة المواضيع في البحث من دون ذكر الاسامي (مجهول الهوية) تجنباً لمعرفةهم. في البحث النهائي يمكن اضافة اقتباسات المشاركين من دون ذكر اصحابها.

وسيتم مراجعة المواضيع المذكورة اعلاه ايضا في بداية المقابلة. للاستفسار يمكنك التواصل معي أو في حالة رغبت بأضافة شيء ايضا بعد المقابلة.

اطيب تحيات

فينلا أوستربرك

xxxxx(at)utu.fi

+358 xx xxxx xxx

Liite 2.

Teemahaastattelu:

Kysymyksiä ja aihepiirejä käydään läpi tilanteen ja henkilön omien kokemuksestomusten mukaan. Kysymykset ja teemat ovat suuntaa antavia, ja tilanteessa eläviä. Lisäkysymyksiä syntyy tai kysymyksiä rajautuu pois keskustelun etenemisen mukaan.

Yksilö:

- Kerro hieman itsestäsi minulle: kuka olet, mistä olet kotoisin, minkä ikäinen olet?
- Kertoisitko minulle perheestäsi? Missä perheesi on: kotimaassa, Suomessa tai muissa maissa? Ketkä kuuluvat perheeseesi?

Turva, velvollisuus ja vastuu:

- Millainen merkitys perheellä on sinulle? Mikä perheessä on tärkeintä?
- Mitä velvollisuuksia sinulle on perhettäsi/sukuasi kohtaan? Entä heillä sinua kohtaan?
- Millaisista asioista olet vastuussa perheellesi?

Klaani:

- Ketkä ovat tärkeitä henkilöitä klaanissa? Miksi?
- Mikä klaaniin kuuluminen merkitsee sinulle? Mitä se merkitsee ihmisille yleisesti?
- Millainen valta klaaneilla on? Onko siinä uskonto (esim. shiia ja sunni) kohtaisia eroja? Onko alueellisia eroja?
- Onko turvallista kertoa mihin klaaniin kuuluu? Onko sinulla ollut ongelmia Suomessa klaanitaustasi vuoksi?

Vainon kokemukset:

- Haluatko kertoa minulle niistä syistä, miksi jouduit lähtemään kotimaastasi?
- Mitä on tapahtunut sen jälkeen?
- Miten perheesi voi? Ovatko he kohdanneet vainoa tai väkivallan tekoja näiden asioiden vuoksi?

Kunnia ja häpeä:

- Mitä on kunnia? Miten sen voi menettää? Milloin tai miten yksilö tuottaa häpeää perheelle tai klaanille? Miksi?
- Osaatko kertoa minulle, millaisissa tilanteissa henkilö tai henkilöitä voidaan erottaa klaanista? Miksi näin tapahtuu? Miten se tapahtuu? Mitä se tarkoittaa? Mitä siitä seuraa?
- Millaisia rangaistuksia klaani voivat antaa klaanin jäsenille? Kuka rangaistuksesta päättää? Ovatko naisten ja miesten rangaistukset erilaisia?
- Miten eri klaanit toimivat ja sopivat asioista erilaisissa konfliktitilanteissa?